

110 - Milan Knežević
stole Naliv za koga
stavo divoke.

lit

MILAN KNEŽEVIC:

KNJIŽNICA
OBITELJ
DŽAJA

Literatura

- Marinović M.: Prvredni značaj lova u Jugoslaviji.
Brehm Alfred: Brehms Tierleben.
Fuschelberger: Die Hohe Jagd, Gemse.
Hauber: Das Gamswild
Grashey: Praktisches Handbuch für Jäger.
V. Führer Ludwig: Jagd- und Fischerei-Verhältnisse im westlichen Balkan mit besonderer Berücksichtigung Bosnien und der Hercegovina.
Laska Fr. B.: Das Waidwerk in Bosnien und Hercegovina.
Escherich G.: Jagdreisen im Norwegen, Bosnien-Hercegovina und Abesinien.
Böhmerle-Mecker: Taschenbuch für Jäger und Jagdfreunde.
V. Dombrowsky: Das Gamswild, seine Jagd und Hege.
Lorey: Handbuch der Forstwirtschaft.
Schmidtmann: Der Alte vom Steinernen Meer.

DIVOKOZA

1938

TRGOVAČKA ŠTAMPARIJA, M. RAMLIJAK, SARAJEVO

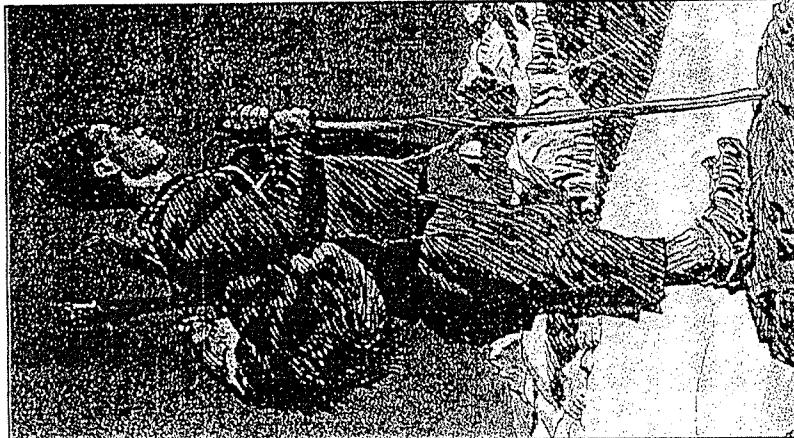
nosila vrlo malu ili nukakovu rentu. — Evo opravdanja i odgovora onima koji tvrde da se lov, a u ovom slučaju divokozu, užgaja samo za čeif, a na štetu druge privrede. Staništa divokozе mogla bi doći još u obzir opet samo djelomično kćo ispaše za domaće blago i stoku. I sa ove strane bila bi interesantna računica da se ustanovi renta zemljišta za koju je podatke vrlo teško dati, — ali sa izvjesnom smjelošću može se i bez toga ustvrditi da bi i ova renta podbacila rentu lovstva, i to iz razloga, što je paša u eminentnom staništu divokozе vrlo mišava i slaba, te što je veći dio ispasišta nepristupačan domaćem blagu i stoci, nego već po samoj prirodi predestiniran samio za divokozu. Nadje predjeli u kojima živi naša divokozu sigurno nose rekord u ljepotama za turističku. U zadnje doba se čuju već čitavi eposi o hvali i priznanju tih prirodnim ljepotama. A šta bi značile te mrtve ljepote bez živog ukrasa divokozе, orla, kamenjarke i druge divljaci? Svaki turista sa uživanjem, pa čak i zanosom, sjeća se i priča po koju epizodu iz ovih krajeva vežanu sa divokozom. Na teškom putu, često i po život opasnom, najednom mu kao iz kamena nikao skoči copor divokozu koјeg kao da hoće da ga otkrabi i da mu poskažu sa kakom se lakoćom savladavaju i najteži tereni. Osvojen ovim priзорom turista sa napetim živcima pomatra to i kreće dalje zaboravljujući opasnost i težinu puta koji ga još čeka — nadajući se svaki čas da će mu se ukazati slična slika. Ima ljudi koji ove naše predjele možda ne bi nikada posjetili samo radi prirodnih-pejsažnih krasota, ali u vezi sa lovom oni dolaze i sa oduševljenjem napuštaju ta lovišta. — Znači, dakle, da divokozu ne privlači samo lovce od krvi nego i turiste. Posjeta i jednifi i drugih odbacuje izvjesne prihode koji se teško daju strpati u jednu cifru kao podatak za napred pomenutu računicu — ali je nesumnjivo da taj prihod postoji, pa ma i indirektno. — On opravdava našu tvrdnju, jer djeluje pozitivno na nacionalno-privredni momenat.

Drago će mi biti, ako moj skromni opis domaće divokozе mogne poslužiti kao poistrek prednjem razmatranju, lovcima kao pričučnik, a stručnom osoblju kao uputstvo za ugoj, čuvanje i lov divokozе.



Pogled na Treskavac u Zelengori

Ko je bio Milan Knežević



26 Pogodan je trenutak da u godini jubileja kažemo nešto o našim velikanim.

Želio bih reći par riječi o doajenu lovstva Bosne i Hercegovine - Miljanu Kneževiću, koji je ostavio upečatljiv trag svojim perom, a od čije je smrti prošlo 66 godina. Mnogi će se zapitati - ko je bio Milan Knežević? Evo ukratko prikaza njegovoga životnog puta i rada. Rođen je 1879. godine u Bihaću, a umro je 1944. godine u Zavidovićima. Po završetku osnovne škole upisao se na šumarski odsekciju Tehničke srednje škole u Sarajevu gdje je i maturirao 1898. godine. Od naranjice mladosti pokazivao je velik interes za prirodu i lov, na što je imao utjecaja njegov dядak koji je bio strastveni lovac. Prvo zaposlenje dobio je u Glamочu, da bi 1911. godine položio državni ispit kod Žemaljske vlade i stekao zvanje samostalnog voditelja šumskog gospodarstva. Na mjesetu upravitelja provodi cijelo desetljeće u šumarijama Busovачa, Bosanskog Petrovca, Drvara, Ključa, Pala, Tešnja, Teslića itd. Kroz terenski rad upoznao se s prilikama u šumarstvu ovoga dijela Bosne i Hercegovine. Od 1925. do 1935. godine obavljao je posao referenta lovstva i ribarstva pri Direkciji šuma Sarajevo.

Godine 1935. poslijе petomajskih izbora biva prijevremeno penzionisan budući je glasao za opoziciju. U avgustu iste godine, shrvan nepravdom i stalinim

političkim progonom u Kraljevini Jugoslaviji, dožvio je moždani udar. Mjesecima je bio nepokretan i nije, ali zahvaljujući upornosti, volji, razumijevanju i brizi porodice, oporavio se tako da je ostao i dalje aktivan. Godine 1941. ponovo radi u državnoj službi na mjestu savjetnika Direkcije šuma u Sarajevu gdje ostaje do 1943. godine. Na staru godinu 1944. umro je u Zavidovićima. Njegov bogati literarni rad sastoji se od stručne literature, kao što su „Vuk, medvjed i divlja svinja“ (Nova Gradiška 1926.), „Divokoza“ (Sarajevo, 1938.), „Vuk, štetnost i tamjanjenje“ (Trebinje, 1956.), zatim velikog broja članaka, opisa lovova i krajolika, pripovjedaka, rasprava i kritika.

Za monografiju „Divokoza“, štampanu 1938. u privatnoj štampariji M. Ranljaka u Sarajevu (nepoznat tiraž), može se slobodno reći, da danas predstavlja svojevrstan raritet. Knjiga je veoma dobro opremljena iako je štampana prije 72. godine. Naslovna stranica u koloru predstavlja mladog goršaka koji nosi na ledima divokozu, a rad je našeg akademskog slikara Petra Šaina (1885-1965).

Katastarski prikaz državnih rezervnih lovišta iz 1934. godine u kojima su se uzgajale divokoze bilježi ukupnu površinu od 163.155 ha sa brojem od 3.650 divokoza. Ovaj podatak ukazuje na veliko bogatstvo divokoznjom divljači, što nas je tada svrstalo u sami svjetski vrh. Autor je knjigu obogatio sa 30 panoramskih fotografija lovista te fotografijama raznih objekata i lovova.

U uvodu knjige Knežević kaže: „Nadam se da će ovako ozbiljno djelo obraditi jače pero koje će stvar temeljito doraditi.“ Nažalost, ni poslije sedam decenija nije se našlo pero o kojem Knežević piše, iako smo u proteklom vremeniku stekli mnogo obrazovanih ljudi s najvišim akademskim titulama, od kojih su neki bili, a i danas ih ima u vrhu našeg lovstva.

O Kneževićevoj „Divokozi“ zabilježene su veoma povoljne kritike dr. Milovan Zorića 1938. godine, priznatog lov ног stručnjaka van granica Kraljevine Jugoslavije, kao i Dragutina Veselog 1944. godine, lov ног poslenika koji je u superativima pisao o Kneževićevom radu, njezovom velikom iskustvu, upornosti te stručnosti kojom je stvoreno ovo štivo.

Godine 1940. Knežević počinje pisati knjigu „Vuk, štetnost i tamjanjenje“, koju nije završio jer ga je pretekla smrt. Također mu je, po kazivanju sina Raika,



26

Možda će ovaj moj skromni prikaz o životu i radu Milana Kneževića potaknuti ostale naše suvremenike da nešto kažu o desetinama značajnih ličnosti koje su doprinijele razvoju lovstva Bosne i Hercegovine.

Takoder mu je, po kazivanju sina Raika,

bila želja napisati monografiju smre i kune zlatice. Započeto kapitalno djelo dovršio je Ratko Knežević, ing. šumarstva. Zahvaljujući Institutu za šumarstvo i drvnu industriju Narodne republike Bosne i Hercegovine, rukopis knjige predan je u decembru 1956. godine štamparskom preduzeću „Kultura“ u Trebinju uz stalni nadzor autora koji je rješavao tehnička pitanja i opremanje knjige.

Nažalost, u aprilu 1957. godine Ratko Knežević iznenada umire ne dočekavši dan izlaska knjige.

Uz ime Milana Kneževića vezana je organizacija Savezne lovačke izložbe u Sarajevu 1937. godine kao generalna proba pred nastup na čuvenoj Međunarodnoj izložbi lovstva i ribarstva u Berlinu iste godine. Knežević je uspio prilikuti kapitalne trofeje sruđača, divokozra, medvjeda, vukova i veprova iz Bosne i Hercegovine, a izlagao je i vlastite najkvalitetnije trofeje.

Dragutin Veseli još je zabijeljio 1944. godine da je Knežević u javnom životu uživao naklonost svojih saradnika i ostalih koji su ga poznavali.

Možda će ovaj moj skromni prikaz o



životu i radu Milana Kneževića potaknuti ostale naše suvremenike da nešto kažu o desetinama značajnih ličnosti koje su doprinijele razvoju lovstva Bosne i Hercegovine.

Anđun Džaja

Histroved (10/2010)

Lovački /51

35 GODINA ORGANIZACIJE LOVACI

©GOVNI



Uvod

Izuzev kratkih opisa u udžbenicima i prirodopisnim knjigama u našoj domaćoj literaturi nemamo opisa divokože.

Radi ovoga nedostatka odlučio sam da bar u grubim crtama i sa manjkavim stručnim znanjem, koristeći se vlastitim iskustvom, a pomagan stručnom literaturom kako našom tako i stranom, opišem tu našu jedinu antilopu nadajući se da će se za ovako ožbiljno djelo naći jače pero koje će stvar temeljito obraditi.

Govoreći o »našoj divokozi« moram ovde već naglasiti da se ovaj moj opis uglavnom odnosi na divokožu Bosne i Hercegovine gdje sam zapravo sav studij i vršio i gdje sam se s njom saživio i imao najviše prilike da crpm iskustvo. Tu uglavnom dolazi u obzir hercegovačka divokoža i ona pogranična, između Bosne i Hercegovine s jedne strane i između Hercegovine i Crne Gore, te Bosne i Srbije s druge strane. Ovo je bilo potrebno naglasiti, jer bi se u našu divokožu morala ubrojiti i ona u Sloveniji iž Alpa kao i ona s juga države.

Divokoža kao objekat lova, a dalje lov, ne samo kao šport nego i kao privredna grana, mora da bude i po jednom gospodarskom principu uredena privredna grana koja ima svoj osnovni kapital — fundus instructus — mora i da nosi rentu, bilo u kojem obliku. Ovaj odnos između uloženog osnovnog kapitala i njegove rente — diktat je koji privrednoj grani daje u svakom pojedinom slučaju najviše opravdanje za postojanost. — Kako se u šumarstvu govori o apsolutnom i relativnom šumskom tlu, koje nije ništa drugo nego upoređenje rente zemljišta po granama privrede, tako to može da nade svoju primjenu i u lovstvu.

Ovom kratkom replikom fitio biće da istaknem da i najsterilnija staništa, kao što su krševi u visokom gorju, mogu jednim smislenim stručnim i planskim radom da odbace pa makar i malenu rentu, ali zato i sa vrlo malim uloškom kapitala. Ovaka staništa koja su domovina divokoze mogla bi doći samo djelomično u obzir jedino kao šumsko-gospodarski objekti, ali sa jedne strane ovaka staništa pošumiti značilo bi materijalno i stručno skriviti, a s druge strane, i kad bi se pošumila, to bi bila zaštitna i zabranbena šuma koja bi kao privredni objekat



Historijat

Sve do jedanaestog stoljeća bio je lov u bivšoj Austriji i u Njemačkoj svakome građaninu dozvoljen bez razlike na stalež. Izlučivanjem šuma kao lovobranjevina skućivano je postepeno ovo pravo običnim smrtnicima sve do sedamnaestog stoljeća kada je kao regal prešlo na vladalačke kuće i na vlastelu.

Divokoza je u ovom stoljeću uzeta pod zaštitu zakona o lovu pa se strogo čuvala i njegovala. Taj lov se kao prava viteška zabava mnogo cijenio što se u tim zemljama sve do danas očuvalo.

Među ostalim pokrajinama kao sastavni dio Austrijske Monarhije bila je sve do ujedinjenja i naša Slovenija. Stajala je pod upravom bečkog dvora, pa je i za nju važio već tada zakon o lovnu.

Austrijski car Maksimilijan (1495—1519) važio je kao istaknuti lovac koji se u svoje doba vrlo mnogo bavio lovom, pa uzgoju ove divljači u svojoj zemlji mnogo doprinio. U svemu je u lovnu na divokoze prednjačio, strijeljaо samo lukom i strijelicom, a za uzgoj mnogo trošio. Povodeći se za primjerom vrhovnog gospodara i najvišeg lovca austrijska vlastela i velikaši, od kojih su mnogi imali svoje posjede u našoj Sloveniji, mnogo su pažnje poklanjali ovoj divljači. Još u osamnaestom stoljeću su imali svoja uređena lovista kojima su upravljali ljudi za tu svrhu postavljeni i obrazovani. Još prije toga doba o lovnu na divokoze pисane su čitave knjige i studije kao što su: Lebwald A. Damographia der Gemsenbeschreibung 1693. Stephan und J. Liebhalto: Die Gemsen und Gemsthier Jagd 1580.

U ovo doba taj lov u ovim krajevima nije bio razvijen, ili bar ne u tolikoj mjeri kao lov na ostalu divljač u šumama i po ravnicama.

Na mnogim nadgrobnim spomenicima u Bosni i Hercegovini iz srednjega vijeka uklesani su u kamenu viteški lovovi na jelene i lov sa sokolom dok o lovnu na divokoze nema takovih uspomena.

Pod direktnim i indirektnim uplivom zapadne kulture razvijale su se lovačke prilike u Sloveniji slobodno i nesmetano, pa odatle ima danas tamo više razumijevanja za tu divljač, nego u ostalim djelovima naše domovine, od kojih je veći dio, može se reći, sve do juče bio pod turskom upravom, i u kojima je sva pažnja i svo djelovanje našega naroda bilo zauzećo borbom za slobodu. Nije čudo da je pod ovakvim prilikama ta divljač ostala malo poznata, a nikako proučena, i da joj ni izdaleka nije poklanjata ona pažnja koja joj je pripadala. I ukoliko se i u ranija vremena lovilo divokoze, to se taj lov ne bi mogao dovesti u sklad ni sa racionalnim uzgojem divljači, a ni sa propisima lovačke znanosti. Diktirali su ga običaji i potreba naroda.

Vrlo je malo bilo domaćih lovaca, koji su se u ranija vremena bavili ovim lovom radi zabave i športa. Jedini naši planinštaci i seljaci koji žive u višim gorskim krajevima gdje su im divokozja lovišta na kućnom pragu poznivali su divokozu i koristili se njome loveći je na razne načine za svoje potrebe.

Prema narodnom predanju nosi svoje ime Ćirova Pećina u Durmitoru po nekom Ćiri koji je bio poznat lovac na divokoze, i koji je u toj pećini obitavao. Isto tako nose nazive po poznatim lovcima svoga kraja mnoga mjesta u našim raznim lovištima kao što su Simin Kuk, Mijatova pećina, Džafina Gruda, Mezića Stijene itd.

U privredi našega planinštaka igrala je vazda divokoza važnu ulogu. On je naziva »bravom« kao i ostalu domaću stoku, pa prema tome računa i na korist koju od nje ima. Kao što je klapa za zimnicu domaćeg brava, tako isto je lovio i divokozu u istu svrhu. Lovio je iz čisto ekonomске potrebe da mesom prehrani obitelj, a kožu da iskoristi u razne domaće svrhe, dok vrijednost trofeje nije znao cijeniti. Rog bi malo kad upotrebljavao kao pomagalo u svom poslu za vješalicu, za ures na diplama, te slične neznačne stvari, a vrijednost dlake (peraje) kao uresa još i danas ne poznaje.

Obzirom na to da je lov na divokoze naporan, skopčan sa znatnim troškovima i da zahtjeva mnogo vremena, vrlo se malo gradskih lovaca njime bavi, pa je iz tih razloga naša divokoza ostala poznata širim masama i većini lovaca samo iz lijepih basnoslovnih pričovjedaka od kojih se mnoge još i danas čuju: »Kad je gone psi, zaskoči se i objesi svojim kukastim rogom o granu i tako visi da je psi ne mogu dohvati i na taj način se spasi.« Neki vele da na isti način noću spava da bi bila sigurna od zvjeradi. A najbolji su oni koji tvrde da ona, kada zviždi, sjedne i turi papke zadnjih nogu u usta i na taj način zviždi itd.

Bilo kako, ipak stoji činjenica da je i onaj mali broj građana lovaca koji su se ovim lovom bavili lovio za zabavu ili

kako mi u Bosni i Hercegovini velimo »za čef.« Lovili su sa kerovima i hajkačima, a strijeljali prema sopstvenoj sposobnosti i znom ili sačmom. Pravila ni propisa o tome nisu poznivali.

Izuzev Sloveniju sve do devedesetih godina prošloga stoljeća bila je divokoza i kod nas, pa i u Bosni i Hercegovini, slabo poznata. Dr. G. Escherich u svojoj knjizi »Jagdreisen in Norvegen, Bosnien Hercegovina und Abesinien« iz godine 1910 donosi opise o lovnu na divokoze na Prenju (Hercegovina) i u Zelengori (Bosna) i prve dimenzije rogova od divojaraca, koje je ulovio u godini 1902 i 1906 i kvalificirao ih kao dobre. Divojarac ubijen u Prenj planini.

$$\begin{aligned}D &= 25.2 \text{ cm} \\V &= 16.7 \text{ "} \\R &= 11.4 \text{ "} \\O &= 9.1 \text{ "}\end{aligned}$$

Drugi je iz rezervata Zelengora

$$\begin{aligned}D &= 25 \text{ cm} \\V &= 16.8 \text{ "} \\R &= 10.6 \text{ "} \\O &= 9 \text{ "}\end{aligned}$$

Fr. B. Laska u svome divnome djelu iz god. 1905 »Das Waidwerk in Bosnien und der Hercegovina« u kome opsežno opisuje lovačke prilike i naša lovišta ne iznosi nijednoga primjera dimenzija divokoznih rogova, kao što to čini za druge vrste divljači i dosta mršavo opisuje našu divokozu.

U opisu divokoze je isto tako manjkav i Ludwig von Führer u svojoj knjizi iz godine 1902 »Jagd und Fischereiverhältnisse in westlichen Balkan mit besonderer Berücksichtigung Bosnien und Hercegovina.«

Uzrok nepoznavanju ove divljači u našoj domovini leži u tome što većina naših planina nije otvorena, nego su puste i neprohodne. Nema puteva ni koliba u kojima bi se moglo noćivati, jer je, bar do sada, bilo vrlo malo lovaca i naučenjaka koji su se posvećivali proučavanju divokoze i ovoga lova.

U godini 1893, kad su u Bosni i Hercegovini izlučena prva državna rezervisana lovišta kao prostrana i velika rasplodišta divljači, počelo se više pažnje poklanjati divokozi pošto je u većini tih rezervata bila najjače zastupana. Južni i crnogorski krajevi naše domovine ni do danas nisu bolje upoznati sa ovom divljači.

Još prije Laske i Dr. Eschericha pisali su o našoj divokozi u stranoj literaturi neki lovci, po svoj prilici bivši austrijski oficiri ili činovnici koji su u Bosni i Hercegovini služili, kao i zakržljaloj i slaboj divljači koja se ni u kojem pogledu ne može usporediti sa divokozom iz njihove domovine Stajerske, Ko-

ruške i Tirolskih Alpa. Prema tadanjem njihovom pisanju naša dívokoza niti je u dívlačini razvijena, niti ima rogova, a ni peraje kao tamošnje dívokoze. Ove navode pobija Laska u svojoj pomenutoj knjizi stavljajući našu dívokozu na prvo mjesto koje joj i dolikuje.

Ovo je tokom vremena, još za vrijeme austrijske uprave, a pogotovo u našoj ujedinjenoj državi jasno i svuda dokazano. Prema pisanju Führera iz godine 1902 razlikuje se naša bosansko-hercegovačka dívokoza od one iz Alpa samo po tome što nema tako lijepo i razvijeno peraje kao potonja. Crnogorska i albanska dívokoza odlikuje se osobitom jakošću pojedinih komada, a nađe se i jakih rogova najviše velikog raspona. Naša je dívokoza sve do današnjega dana ostala u svome elementu kao pradivljač, i samo se tome ima zahvaliti da je jaka, sposobna za rasplodivljanje i da je svuda ostala pošteđena od zaraznih bolesti. (Ona je jača i razvijenija nego ona iz Alpa, u rogovima ne zaostaje nimalo za tamošnjim dívokozama, a isto je tako dobra i u dlaci.)

Jarci nose peraje sa lijepom bijelom osi koje bi mogao nositi na svome lovačkom šeširu svaki Tirolac sa ponosom i kod najvećih svečanosti.

Do ovakovog tvrdjenja mogli su doći samo oni pisci koji su još i tada živjeli u srednjevekovnom duhu kada se je vjerovalo da su bezopasne gute (Bezoarsteine) koje se ponekad nađu u stomaku dívokoze —, kao ostaci neprobavljene hrane, sigurno sredstvo protiv teških bolesti. U alpskim zemljama pričale su se o dívokozama i o lovnu dívokoza mnogo bajke u koje je prosti svijet vjerovao. Mnogi su lovci nosili pri sebi moći (amulete) od praha, koje su dobivali iz ovih osušenih guta, u vjerovanju da su time zaštićeni od puščanog zrna, od vrtoglavice, od padavice itd. A ako su pri saljevanju zrna u olovo pomiješali malo toga praha, onda su bili sigurni da im puška smrtonosno gađa i da sa takvim zrnom ne mogu promašiti cilja. Kao što su god već odavna isčezla takova vjerovanja, tako su isto prestala i pogrešna pisanja o našoj dívokozi. Ljudi su došli do pravog spoznanja te divljači pa su je i postavili na pravo mjesto koje joj u prvim redovima spada.



Vlašić planina

Opis

Divokoza, (*Rupicapra rupicapra L.*) je dvopapkar — preživač, spada u rod antilopa i jedina je vrsta tog roda koja živi u našoj domovini.

Negdje manje, a negdje više rasprostranjena, živi skoro po cijeloj našoj državi gdje ima visokih stijena i šume, što su joj glavni uslovi za život. Najviše ih ima u čuvanim lovistiama u Bosni, Hercegovini i Sloveniji. U ostalim dijelovima države i u slobodnim lovistiama dosta je rijetka. Na jugu države i u Crnoj Gori nije do danas ni njen rasprostranjenost sasvim točno ustanovljena, a nije ni približno ispitano brojno stanje.

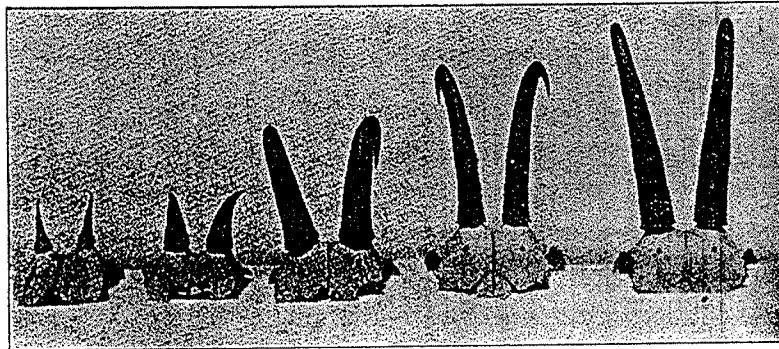
Izvan naše države živi i u ostalim evropskim visokim gorama, u Alpama, Karpatima, u Bugarskoj, Rumunjskim Transilvanskim Alpama, u visokim Tatrama, kao i po albanskim planinama. U Abrucima kao *Capella* omata, a u Pirinejima i Asturiji kao *Capella* pireneica. Ove se obje vrste malo razlikuju od naše divokoze. Slična našoj divokozи živi na Kavkazu *Capella caucasica*, a u maloj Aziji *Capella asiatica*.

Prema položaju gorja i prema načinu ishrane različito se razvija. One divokoze koje žive u najvišem gorju, iznad ruba šumske vegetacije, i u stijenama, i na goleti, pa trpe dužu zimu, a i hranom su oskudnije, sitnije su od onih koje žive uglavnom u šumi i koje samo u jesen izlaze na pašu u najviše planinske krajeve. Povodom ovoga opaža se razlika u krupnoci divokoza iz pojedinih predjela kao i razlika između pojedinih komada.

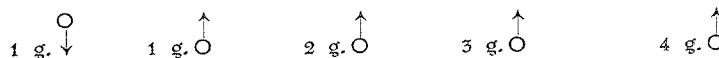
Naša divokoza provodi gotovo cijelu godinu u šumi. Tu nalazi obilno hrane, dobru zaštitu i sigurna skloništa, pa je stoga krupnija od onih divokoza iz sjevernih i zapadnih zemalja. Pored ovih prednosti divokoza u našim južnijim krajevima ne pati ni od zime, kao one na sjeveru. Kod nas su zime blaže i sa manje snijega, pa ih divljač lako i sa manje gubitaka preturi.

Ove činjenice jasno pobijaju navode onih pisaca za koje sam naprijed spomenuo da su zapostavili našu divokozu pred onom iz sjevernih zemalja.

Prosječna težina za našu divokozu može se uzeti 28 do 35 kg. Dobar jarac u našim planinama često važe i 40 kg;



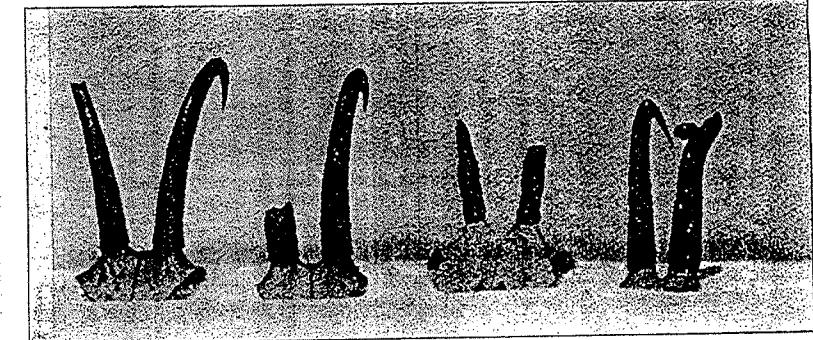
Razvijanje roga



ubijeni su i sa 45 kg. čiste vase. U godini 1917, prema podacima nadlovca Simeta, u Plasi je ubio jedan mađarski velikaš jarca koji je vagao čisto 43 kg. U istoj godini ubio je državni lovac Daberer u Husadu (Foca) divojaraču koji je čist i ohlađen težio 47 kg. U 1926 god. u Prenju sam ubio jednog divojaraca koji je, po svojoj prilici, bio težak dobro preko 40 kg., a koga na žalost nisa imao prilike vagati.

Kako su naša lovišta u Bosni i Hercegovini, kao i ona dalje prema jugu države, obično vrlo daleko, a i teško prišupačna, to je ustanovljavanje težine divljači vrlo teška stvar. Čim se lovišta učine pristupačnjim i podigne lovačka svijest, uvjeren sam da će rezultati vaganja divljači pružiti dovoljno dokaza da je naša divokoza krupnija od one iz sjevernih zemalja. U hercegovačkim lovištima, gdje su zime blage, sa malo snijega i gdje kratko traju, a hrana je obilna i sočna, osobito su krupne divokoze. Sličan slučaj morao bi biti i sa onima u Makedoniji, pošto je i тамо klima blaga, a hrana obilna. Ista bi stvar trebala da bude i sa rogovima, no to vazda ne stoji. Ima slučajeva gdje se divojarci znatno razlikuju po rogovima, iako žive skoro pod istim prilikama. Za ovake slučajeve izrazit su primjer hercegovačka lovišta oko Jablanice.

Plasu — Divu Grabovicu i Prenj dijeli samo Neretva, a ipak se opaža razlika u rogovima divojaraca. Prenjski jarići su u rogovlju češće kvalitativno bolji nego oni u Plasi i Divoj Grabovici. Treba primjetiti da se divokoze iz ovih dvaju ogromnih lovišta ne miješaju, i da su lovišta na desnoj obali Neretve, Plasa — Diva Grabovica, obilnija hranom.



Oštećeni rogovi

Konstrukcija

Divokoza se svuda prilagođuje terenu u kome živi. Prema stijenama i kršu i tijelu joj je zbijeno i snažno. Grudni koš joj je osobito razvijen, a srce sražmerno veliko. U prednjem kraju je znatno jača nego u zadnjem. Potpuno izrasla dosegne visinu do 80 cm., a dužinu tijela do 110 cm. Nade se po koja i krupnija. Kože su obično nešto sitnije od jaraca. Izkusan lovac može po konstrukciji tijela i na veće udaljenosti raspozнатi jarca od kože. Obično je jarac krupniji i zdepastiji u tijelu. Prostim okom se može na udaljenost do 100 koraka raspozнатi. Najizrazitiji mu je vrat koji je kraći i deblji nego u kože. Isto je tako jačeg vrata i jalovica od kože vodilje, a obično je i tamnije boje, pa je može vrlo lako i stariji lovac zamjeniti za jarca.

Glava

Glava je tubasta, strmog čela. Lubanja je neobično tanka i elastična, da se može vrlo lako i sa najmanjim čavlićem ili malim džepnim nožićem probiti.

Oči su joj jasne i krupne, a boje tamno smeđe. Uši stoje uspravno, obrasle su finom kratkom dlakom. Iznutra su svjetle, a ozada tamne boje.

Dlaka

Najteže je opisati boju dlake divokoze, koja se ni kod jedne druge divljači tako često ne mijenja i u tolikoj mjeri ne

razlikuju kod pojedinih komada. Za divokožu moglo bi se punim pravom reći da ne postoje ni dvije koje bi bile jedna drugoj u boji potpuno jednakе. I ljeti i zimi ima donju kratku, gustu i finu dlaku (malje) koju prekriva dulja i jača gornja dlaka (kostret) ispod koje se malje ne vide. Malje su uvijek sive boje, a kostret je prema dobu godine u pojedinih komada divljači različita. Ona je i ljeti i zimi prema korijenu blijeđa i svijetlo siva. Ljetna je kostret kraća i svijetlijega nego zimska. Divokoža je nosi kratko vrijeme, od početka juna do konca septembra, kao da se stidi toga ruha koji je oskudno prema raskošnom zimskom.

Još prije nego počne šuma mijenjati boju, i prije nego počnu jesenski mrazevi, počne divokoža već u polovici augusta mijenjati dlaku. U to doba počne joj rastti zimska nova dlaka, i to najprije po vratu i po povoru, a postepeno i po cijelom tijelu, tako da se već krajem septembra osigura za zimu i odjene zimsku kabanicu. Ovo se osobito odražava na jarcima koji su redovno tamniji, te već u augustu budu po vratu, po povoru i odozdo crnji i tamniji.

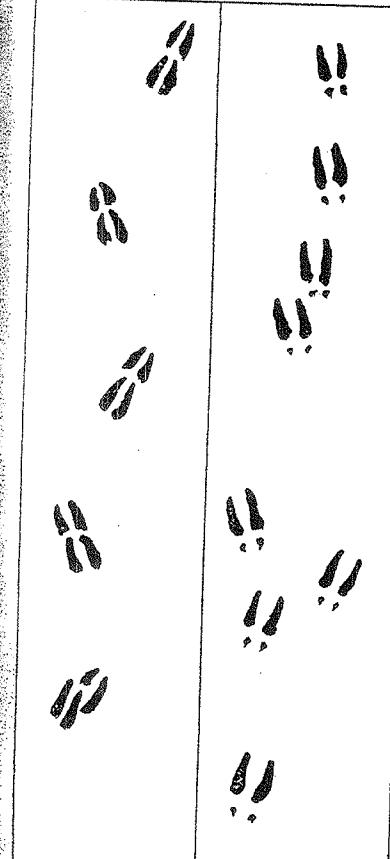
Ljetna je kostret kratka, prosječno 3 cm. duga, a zimska dva i tri puta dulja. Svaka se vlas prema vršicama pomlađuje, sjajnija je i glaća, tako je fino valovita, da se to teško i primjeće, krhka je i puna elektriciteta.

U jarca visi na trbuhi vrlo tanka do 15 cm. duga kičica, koja se i sa najboljim dalekozorom teško razabire, a kod mlađih se jaraca uopće ne opaža. Kad se ugleda, najsigurniji je znak za raspoznavanje jarca od kože.

Boja

Ljeti je divokoža bijedo-žute do svijetlo-smeđe boje, a u zimu je mrka, uglavnom crna. Nije samo velika razlika u boji ljetne i zimske dlake nego je velika razlika u boji pojedinih komada u obje dlake koje budu često vrlo različite. Divljač mijenja postepeno boju sa mijenjanjem ljetne dlake, a to se najjače opaža od polovice augusta pa do konca septembra. U svakom od ova dva mjeseca osjetljiva je razlika u boji pojedinih komada divljači. Kako dlaka postepeno raste, tako i divokoža postepeno tamni, odozgo i odozdo, dok napokon ne primi potpuno tamnu boju zimske dlake koju nosi punih osam mjeseci kao da zna da je u njoj i ljepša i imozantnija. I zimska dlaka kada ostari u proljeću sasvim izblijedi, pa već u martu nije više divokoža ni približno tako lijepa kao u zimsko doba dok je crna. Ljeti joj se izrazito ističe crna pruga po hrptu iz ostale svijetle boje, a isto su tako i noge tamnije boje. Mlađi

TRAG DIVOKOZE



U HODU

U SKOKU

nju hrptenjače je repić koji je do 8 cm. dug, odozdo svjetlosmeđ, a odozgo i na vršku crn. U donjem dijelu tijela je divokoža svijetlijega, smeđežute boje. Na trbuhi oko pupka dlake su više smede, skoro crvene. Ozada na butinama je svjetložuti tanjurić.

Pa iako su gotovo sve i ljeti i zimi različite, načelno postoje samo dvije osobine koje se ne mogu nikako zamjeniti, a to su ljetne svijetle i zimske tamne boje.

U Alpama je poznata i sasma crna divokoža (Kohlgams) koja osim svijetla čela nema druge svijetle dlake. O takvoj divo-

su komadi u ljetnoj dlaci više smedo žuti, a stariji više blijeđe boje. U ljetnoj dlaci se divokoža vrlo dobro prilagođuje terenu u kome živi, pa ju je mnogo teže ugledati nego u zimskom tamnom ruhu. I u zimskoj su dlaci mlađi i jači komadi tamniji, a stariji svijetlijiji. Stari i dobri jarci su često sivoplavi put magareta.

Celo i lice sve do iznad nozdrva, kao i obrazi, sa strane su svijetle boje, a isto tako podvoljak i uši sa unutarnje strane. Od ušiju, pravcem preko očiju i povrh gornjih čeljusti sve do usta s obje strane lica, protežu se dvije tamne pruge. I u ovim bojama su nijanse jače izražene u zimskoj, nego u ljetnoj dlaci. Dlaka na glavi je znatno kraća nego na ostalim dijelovima tijela. Tamne postrane pruge u licu čine celo još svjetlijim, pa narod veli da je brezasta.

Iza rogova na zaušnjacima je fina sivožuta kratka dlaka. Odavde ide iznad šije i preko cijelog povora sve do repića spomenuta crna pruga u kojoj su dlake dulje. U produženju

hrptenjače je repić koji je do 8 cm. dug, odozdo svjetlosmeđ, a odozgo i na vršku crn. U donjem dijelu tijela je divokoža svijetlijega, smeđežute boje. Na trbuhi oko pupka dlake su više smede, skoro crvene. Ozada na butinama je svjetložuti tanjurić.

Pa iako su gotovo sve i ljeti i zimi različite, načelno postoje samo dvije osobine koje se ne mogu nikako zamjeniti, a to su ljetne svijetle i zimske tamne boje.

U Alpama je poznata i sasma crna divokoža (Kohlgams) koja osim svijetla čela nema druge svijetle dlake. O takvoj divo-

koži niti sam kada u našim krajevima šta čuo, niti sam je imao prilike vidjeti.

Bijele su divokoze vrlo velika rijetkost, a isto tako i šarene sa svijetlim pjegama ili mrljama po tijelu. U novembru godine 1929 ubio sam pod Sljemenom u Zastaju (Jablanica — Hercegovina) vrlo dobrog starog divojarca koji je po glavi bio neobično svijetle boje, a po butinama i po zadnjim nogama imao mnogo bijelih dlata koje su na jednom mjestu činile jednu kao jaje veliku bijelu mrlju. Povodom ovoga slučaja zanimaо sam se i raspitivao među domaćim lovcima da li su slični slučajevi ranije opažani. Jedini Osman Drežnjak, čuvan lova iz Jablanice, koji je zapravo rođen i odrastao među divokozama, reče mi da mu je poznat samo jedan sličan slučaj. Davno prije rata u istom lovištu Plasi opažena je i ubijena jedna divokoza koja je imala dosta bijelih dlaka i oveću bijelu mrlju na pleću.

Peraje

Na hrptu su u divokoze najduže dlake. U jarca mnogo dulje nego u koze. To je tako zvana »peraje.« Ove dlake lovci sakupljaju, vežu u kitu i nose kao ures na lovačkom šeširu.

U alpskim krajevima spada ovaj ures šešira narodnoj nošnji i nosi se pri svima svečanostima s najvećim ponosom. Zove se (Gamsbart) koji je izraz i u našoj Sloveniji uobičajan, kao i među ovdašnjim gradskim lovcima. Gamsbart je u Alpama dika za lovca koji ga nosi, znak je odvažnosti, muževnosti i snage, jer nije do njega tako lako doći. U zimsko doba, kada su planine pod snijegom, a pristup težak i opasan, ne loviti divokoze svaka šuša, nego samo zdrav i snažan čovjek. U to doba nosi jarac peraje radi koga se uglavnom i lovi, a pošto je iza parenja mršav kao grana, to je divljačina skoro neupotrebljiva. Vršice dugih dlaka na hrptu koje nazivamo peraje zovu se os. Os bude obično svjetlijie boje. Ili je svjetlosiva ili sasma bijela. Kada je peraje lijepo skiceno, onda os po vrhu kičanke izgleda kao mraz, pa ga zato Nijemac i naziva »Reif.« Ljubitelji na ovo mnogo paze i daju prednost vazda onome peraju koji ima jačiu i bijelju os. Prema tome, čim je peraje dulje i čim mu je os bijela, tim je vrijednije. Za lijepo nakićeno peraje plaćalo se je još u mriño doba u Njemačkoj po sto do sto i pedeset maraka. U našem novcu može se i danas lijepo skiceno peraje cijeniti na 500—1000 dinara. Ono je zapravo najvrijedniji dio na divojarcu. Kad je divojarac u najboljoj dobi, ove su mu dlake najdulje i najljepše. Čim jarac ostari, opada kvalitet ove dlake, koja niti je više tako duga rasta, niti ima lijepu os.

U zimsko doba dade se sa dalekozorom lijepo vidjeti kako se jarcu na hrptu peraje najčešće, a osobito na krstima, jer su tu dlake najdulje. One dosegnu duljinu oko 15 cm., a bilo je slučajeva da su ubijeni divojarci i sa preko 20 cm. dugim perajem. U decembru su peraje najljepše, pa mnogi lovci i odgađa lov na divojarca sve do Božića, samo da dobije što dulje i što ljepše peraje.

Peraje se može kupiti i u trgovinama šešira, no često je patvoreno od konjske grive i od dlake raznih antilopa. Divojarčeva je dlaka fina kao svila, osobito fino valovita, u temelju uvijek svjetlosive boje, pa je po tome lako svaku patvorevinu prepoznati.

Vrijednost ovih dlaka domaći primitivni lovci ne znaju cijeniti, i tako propadne mnogo skupocjeno peraje, za koje bi se u drugim zemljama dobio lijep prihod. Kod nas se može i danas u Sarajevu vidjeti po krznarskim trgovinama kože od divojaraca sa kojih nije isčupano i iskorisćeno peraje kao trofeja. Razumije se, da se sa suhe kože neda čupati peraje i da je nerazumnim postupkom polomljeno i otrcano, te upropasti.

Ove su dlake vrlo osjetljive prema vlasti kao i prema nalogi promjeni temperature, pa ih iskusni lovci i ljubitelji ovog ukrasa vrlo brižno čuvaju, te u tu svrhu nose u džepu lovačkog kaputa papirnatu tuljac u koji peraje pohrane čim opaže nepovoljno vrijeme. U kući se ne drži peraje na šeširu, nego se skine i pohrani u tuljcu.

Koža

Ljetna koža od divokoze meka je i fina, dade se učiniti i u razne svrhe iskoristiti, a najčešće se upotrebljuje za lovačke hlače. Zimska se koža obično učinja i ostavlja pod dlakom, a najviše se upotrebljuje kao ures ili prostirač u kući.

Meso

Meso od divokoze je dobro, no ukusom zaostaje daleko iza srnetine. Težački svijet osobito cijeni i najvoli meso koje je osušeno na dimu, pa ga troši isto tako kao i ono od domaćih koža. Loj se vrlo brzo zgusne, a kada se jede, hvata se za nepce, pa ko nije navikao, ne može to podnijeti. Naši ga muslimani osobito vole i vrlo rado jedu. Od starih divojaraca, kao i od starih divokozu meso je vrlo tvrdo i žilavovo.

Žuč ima kao domaća koža.

Zubalo

Dívokoza ima 32 zuba koji su u čeljustima gusto poredani i tako oštři, da vrlo lako sažvaču suhu i najtvrdú hranu. Osobito su oštři sjekutići koji su u donjoj vilici elastično pomično usađeni, ali pri tome ipak vrlo čvrsto stope. Obzirom na to da dívokoza najviše brsti i odgriza tvrdú i žilavu hranu, priroda joj je dala pomične sjekutiće da bolje i lakše siječe brst i travu. U gornjoj čeljusti nema sjekutića, nego je mjesto njih vrlo tvrda odeblijala koža, pomoću nje i pomoću sjekutića vrlo spremno brsti i pase. Kutnjaci su oštra brida, u gornjoj čeljusti su jači od onih u donjoj. Oštře su nazubljeni poput pile. U gornjoj čeljusti su sa spoljašnjeg brida duplo nazubljeni, a u donjoj vilici sa unutarnjeg, što obzirom na žvakanje ima svoje veliko značenje. Može da smrvi i najtvrdú hranu.

Mijenjanje zuba počinje obično u drugoj, a svršava se u petoj godini. Zubi se drže do najveće starosti. U starosti otupe i mijenjaju boju — potamne. Poredani su ovako:

Sjekutići 0/4, očnjaci 0/0, kutnjaci 6/6, ukupno 32 zuba.
Vršak jezika je crn.

Rogovi

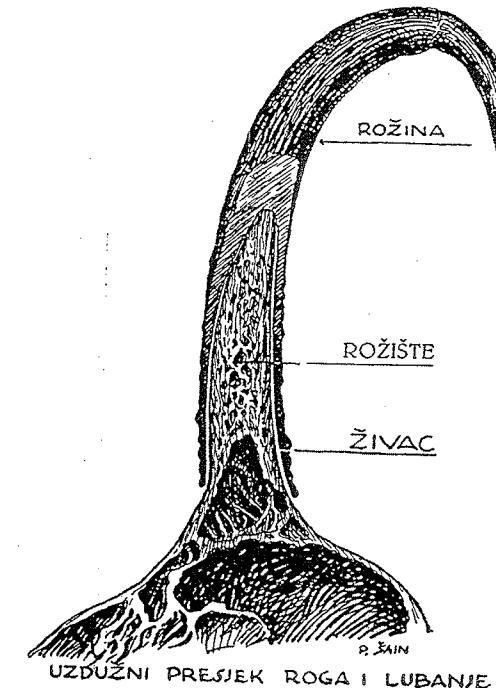
Sve su dívokoze bez razlike rogaté, pa je teško razlikovati jarcu od kože. Na glavi uspravno iznad čela stoe rogoví koji su kukasti i nazad povijeni. Rog se sastoji iz tri dijela, a to su: Rožište koje je izraslo iz lubanje, ispunjava cijelu šupljinu rožine. Ono je porozno, u mladostí mekše, a u starosti tvrde.

Na njemu je živac, koji se sastoji iz lijepljivog sluzavog tkiva, od kojeg se rožina hrani i raste. Vrlo je tanak, ali čvrsto drži rožinu na rožištu.

Rožina je crna i do polovice šuplja, čvrsto na rožištu nasadena. Vršci roga (kuke) su uglađeni, sjajni i šiljasti.

Rogovi ne otpadaju kao kod srne, nego rastu do pod konca života. Kada dívijač uslijed starosti toliko oslabi, da počne u tijelu opadati, onda se rožina počne podglodavati i ljušiti. Pod konac života i kuke otpadnu. Kada do ovoga dođe, brzo bude i kraj životu dívokoze.

Rog je do polovice obal i okrugao, a od polovice prema vršku spljošten. Već u prvoj godini života počnu dívokozi rasti rogoví. U četvrtom mjesecu opaža se na kozletu da su rožišći probili kožu na lubanji i da počinju rasti. Do idućeg proljeća narastu obično 3—5 cm. U drugoj godini rog najviše raste i kuke se počnu nazad savijati, te se mogu razlikovati po spolu. Rog može u drugoj godini da naraste i preko 10 cm. u visinu.



Do pete godine razvija se i raste cijelo skelet dívokoze, a s time u vezu brzo i na zamjerke rastu i rogoví. Dokle traje razvijanje skeleta, raste i rožište, a dotle je rožina pri čeonoj kosti otpućena od rožišta.

Kada skelet prestane rasti, stegne se rožina oko rožišta i čvrsto ga zatvorí odozdo, tím je časom, koji obično nastupa pri koncu pete godine, i rog u glavnom dosegao svoju visinu, te ubuduće samo jedra, a u visinu raste vrlo sporo. Ova pojava ima svoje osobito značenje. Po njoj se može sa sigurnošću zaključiti starost dívokoze što se u starijoj dobi ne može sa sigurnošću tvrditi.

Premda rastu rožišta razvija se i rožina koja je samo toliko šuplja, koliko je rožište. Kad se rožina zatvorí, znatno opada prirast roga. Pri dnu roga počnu se pojavljivati godovi u formi uskih prstenova koji nisu širi od 5—10 mm. Mnogi lovci tvrde da se oví prstenovi redovno godišnje razvijaju. Čim je rog stariji, tim više ima ovih prstenova. Po njima se mogu

razlikovati rogoví mlađih jaraca od rogova starijih. Ali se níkako ne da tačno određivati starost. Obično su ovi prstenovi gušće poredani na rogovima koze, i bude ih više nego na rogovima jarca. Uzduž roga teku kao vlasti ſine i vrlo uske brazdice koje se u mladosti vide cijelom dužinom roga. Stari jarac, češući robove o tvrde predmete u donjem dijelu roga, otare i ove brazdice. Često nalijepi na robove mnogo smole, pa je razumljivo da se i na takovim smolavim dijelovima rogova ne vide brazdice. Na prstenovima u dnu roga nema ovih brazdica. Prema tome kod starije divljači ove se brazdice jasno vide samo ozada i sa strane i to iznad godova. Isto tako stari jarci uzrokom mnogog češanja robova otaru i smolom zaliđe i prstenove, pa se isti sprjeda slabije vide nego ozada. Iz ovoga razloga i starost se lakše ocjenjuje kada se rog ozada posmatra. Čim je rog stariji, kuka mu je sjajnija, a donji dio uporedo tome biva sve grublji. Ljuštii se i podglodava, a uslijed čestih ozljeda rožina i otpada. Smolu na robove nabije divojarac češući robove o smolavo drveće. Ova smola na rogu podiže kvalitet trofeje, a pri ocjenjivanju uzima se u račun kao debljina roga.

U jarca su obično rogoví jači, u podnožju deblji jače zavijenih kuka i više razmaknuti, a u koze tanji i malo plosnatí. Po tome se divljač najviše razlikuje po spolu u prirodi.

Pri svemu tome ipak je dosta teško u terenu sa sigurnošću raspoznati jarca od koze. A osobito je to teško zaključivati kad se divljač gleda sprjeda. Sa strane se bolje vide kuke i lakše pozna jarac od koze. I kod punе pažnje i najpomnijeg posmatranja može se i vještu lovcu dogoditi da ubije kožu mjesto jarca, jer je često razlika u rogovima tako neznatna, da se ne da ni dobrim dalekozorom ustanoviti. Ima koza, koje imadu jače zavijene kuke i velik raspon rogova, pa ako se desi k tome još jalovica, koja je tamnija i u boji slična jarcu, nije nikako čudo da i nehotice izgubi glavu.

Kao trofeja ostavljaju se rogoví na lubanji koja se pribije na pločicu i drži na zidu. U ovu svrhu treba trofeju preparirati što se čini na slijedeći način: Čim se rogoví odbiju sa glave sa čeonim kosti, skine se sa lubanje koža, a po tome se metnu u hladnu vodu, gdje se drže barem preko noći da se izvuče krv iz čeonih kosti. Drugi dan se rogoví otkuhuju u kipućoj vodi u koju se stavi malo obične soli. Rogovi se kuhaju tako dugo dok lijepak živca u rogu ne popusti. Po tome se skinu rožine sa rožišta koje se potpuno očisti od ljepljive mase, a lubanja od mesa i žilica. Na tako očišćeno rožište nasade se rožine i drže kao trofeja. Ovo je potrebno činiti zato, da se u živcu ne zaleže žagrica ili larve insekata koji nagrizaju i oštete rožinu. Osim toga rog neugodno zaudara sve dotle, dok se na ovaj način ne očisti, i dok se ljepljiva masa sasvim ne sasuši.



Otvorena rožina



Zatvorena rožina

Ako rogoví stoje duže vremena u toploj sobi, rožina se steže, i rog gubi na dimenzijama, to se na debljini tím više osjeća, ako je trofeja preparirana na opisan način. Da se to izbjegne i da rožina tvrde stoji na rogu, obično se rožište omota sa malo krpice ili papira da se ispuni šupljina koja je uslijed gubitka živca nastala, i onda se tek rožina nasadi. Na ovaj način se sprječi sasusijanje rožine uslijed čega može rog da na opsegu izgubi i do 5 mm. a u dužini i preko 1 cm. što kod ocjenjivanja trofeja mnogo znači.

Među divokozama se često opaža divljač sa prebijenim i polomljenim rogovima. Ovo su obično posljedice ozljeda pri padu ili ozljeda od udaraca prigodom elementarnih ili drugih nezgoda. Najčešće bude ozljeđen po jedan rog, a ima slučajeva da divljač prelomi i oba roga. Ove ozljede obično zacijele, i rana se prevuče rožinom, no ni u jednom slučaju ne naraste novi rog. Nema poznatog slučaja abnormiteta uslijed ozljeda organizma kao što se to dešava kod srndača kada su mu polni organi ozljeđeni.

Prema pisanju poznatih stručnjaka Fuschelbergera, Haubera i Grascheya ima slučajeva gdje divokozí nekada naraste iz kože malí roščić gdje bilo na glavi. U Sloveniji su navodno ustano-

ljene take pojave, a ja u ovdašnjim krajevima nisam nigda mogao o tome šta čuti.

Sudeći po formi ne može se opaziti velika razlika u rogovima, kao što je to slučaj kod srnečih rogova. Zato neupućen čovjek često puta s osmijehom odbija tvrdnju iskusna lovca da su sví rogoví raznoliki, iako su sví crni i po formi jednako građeni.

Dobar poznavalac koji trofeje promatra drugim očima, odmah tu nalazi velike raznolikosti kao što su: da su neki rogoví visoki, tanki, drugi kratki, debeli, treći uski a dobro kukasti, četvrti dobra raspona a slabih kuka, kod nekih su kuke izbačene van, kod drugih povijene unutra, ima ih više ili manje smolavih, i još štošta slično.

Pregledna tabela divokozjih rogova iz bosansko-hrcegovačkih lovišta

Naziv lovišta	rogova				Vlasnik	Primjedba
	dulji-na	visina	opseg	raspon		
	cm.					
Luka (Srebrenica)	27.-	18.-	9.-	8.-	A. Paden	
Radomišlja—Zelengora	25.8	17.9	9.-	14.4	B. Daberer	
Sijeračke stijene	26.-	17.9	8.5	13.4	— „ —	
Lelija	27.8	19.4	8.-	17.-	— „ —	
Prenj—Rakovlje	25.5	25.-	10.-	22.8	Otto Fürst zu Windisch-Grätz	
Velež	25.-	16.5	8.-	14.5	D. Marinković	
Plasa	28.5	20.5	8.8	16.-	F. Simet	
Vran planina	25.5	16.-	9.5	16.5	— „ —	
Volujak	24.5	18.5	8.5	11.4	M. Knežević	
Prenj—Glogovo	26.5	17.8	9.4	12.4	— „ —	
Prenj—Bijela	29.5	21.-	9.2	16.8	— „ —	
Vran planina	28.-	19.2	10.-	17.2	— „ —	
Maglić	26.-	18.-	9.-	9.5	— „ —	
Diva Grabovica	25.8	17.8	9.2	10.5	— „ —	
Mala Čvrsnica	27.8	20.2	8.9	19.2	— „ —	

Iz ovoga se dade zaključiti da su svaki rogoví interesantni na svoj način, samo to ne može svatko da odmah vidi, a ne zna ni da ocjeni. A isto tako ne može da razumije ni to s koliko napora i žrtava su ovake trofeje stečene i zato lovcu toliko drage.

U normalnim prilikama može se uzeti kao prosječna visina roga 16 cm. a sve što je iznad toga spada među dobre i vrlo dobre. Preko 19 cm. ih je malo, a od 20 do 22 cm. su velika rijetkost. Kada raspon rogova dosije preko 14 cm., a opseg jednog roga 9 ili preko 9 cm., onda takova trofeja spada među kapitalne. Kod ocjenjivanja rogova više se cijeni opseg i raspon rogova nego duljina i visina. Debljina je obično znak starosti, a veliki raspon je rijedka pojava.

Više puta se pojavljuju u lovištima divojarci sa slabim i krčljavim rogovima. To budu obično oni koji ostanu kao kozlad bez majke te u mladosti zakrčljaju i poslije se više ne mogu oporaviti. Isto tako se opaža opadanje kvaliteta rogova i u onim lovištima u kojima je prekobrojno stanje divljaci.

Pravi su kapitalci vrlo rijetki, i vrlo se teško do njih dolazi, pa je malo lovaca koji se mogu pohvaliti da su u svome životu ubili više kapitalaca, nego im je prsta na jednoj ruci. U prednoj tabeli prikazane su dimenzije nekoliko rogova iz naših lovišta, koje jasno svjedoče da se rogoví iz naših krajeva mogu upoređivati sa svima rogovima iz ostalih lovišta alpskih zemalja.

Iako sam naprijed naveo kao markantu pojavu da su u Prenju, gdje je hrana slabija, jarni rogatiji, nego u Plasi, gdje su krupniji, ne može se to uzeti kao pravilo, jer je sastav tla i vrsta hrane značajna i uplivna na razvoj rogova. U boljoj hrani koja sadržava više proteina razvijaju se jači i bolji rogoví nego na mršavu tlu, gdje divljač nema svu godinu obilno hrane. U našim lovištima koja se najvećim dijelom prostiru na vapnenu rastu najukusnije trave koje svojim sadržajem proteina mnogo uplivisu na razvoj rogova. Na pašnjacima rastu sve vrsti sočnih trava, a na prvome mjestu one iz roda Poa, u sjenovitim dolinama i oko snijeginjača najradije Plantago alpina montana.

Vrijednost rogova se ustanavljuje tačnim mjeranjem dimenzija do na 1 mm. koje se vrši ovako:

Duljina se mjeri od donjeg ruba roga sprjeda preko zavoja sve do šiljka kuke.

Visina se uzima od čeonog šva lubanje okomito na ravno koje se postavi poprijeko obaju rogova na najvišem mjestu njihovog zavoja.

Objam jačeg roga mjeri se na najdebljem mjestu.

Raspon je najveća međusobna udaljenost rogova mjerena na mjestu zavoja i to od sredine jednog do sredine drugog roga.

Ovako ustanovljene dimenzije računaju se po slijedećim formulama u kojima znači D = duljina, V = visina, O = objam, R = raspon.

- 1.) Njemačko-austrijska formula, $D 1.5 + V + 04 + R$.
- 2.) Po Quadtu $D + V + O_3 + R 1/2$.
- 3.) Po Rigleru $D_6 + V_4 + O_{12} + R_3$.
- 4.)

Iz ove dvije potonje formule sastavljena je Quadt-Rigler formula koja glasi $D + V + O_2 + R 1/2$.

Po njemačko-austrijskoj formuli pribraja se rogovlju kod starosti od 6–10 godina 1 točka, od 11–15 godina 2 točke, preko 15 godina 3 točke.

Kod rogovlja koje je abnormalna raspona ne smije se raspon uzeti za više tačaka no što je visina.

Noge



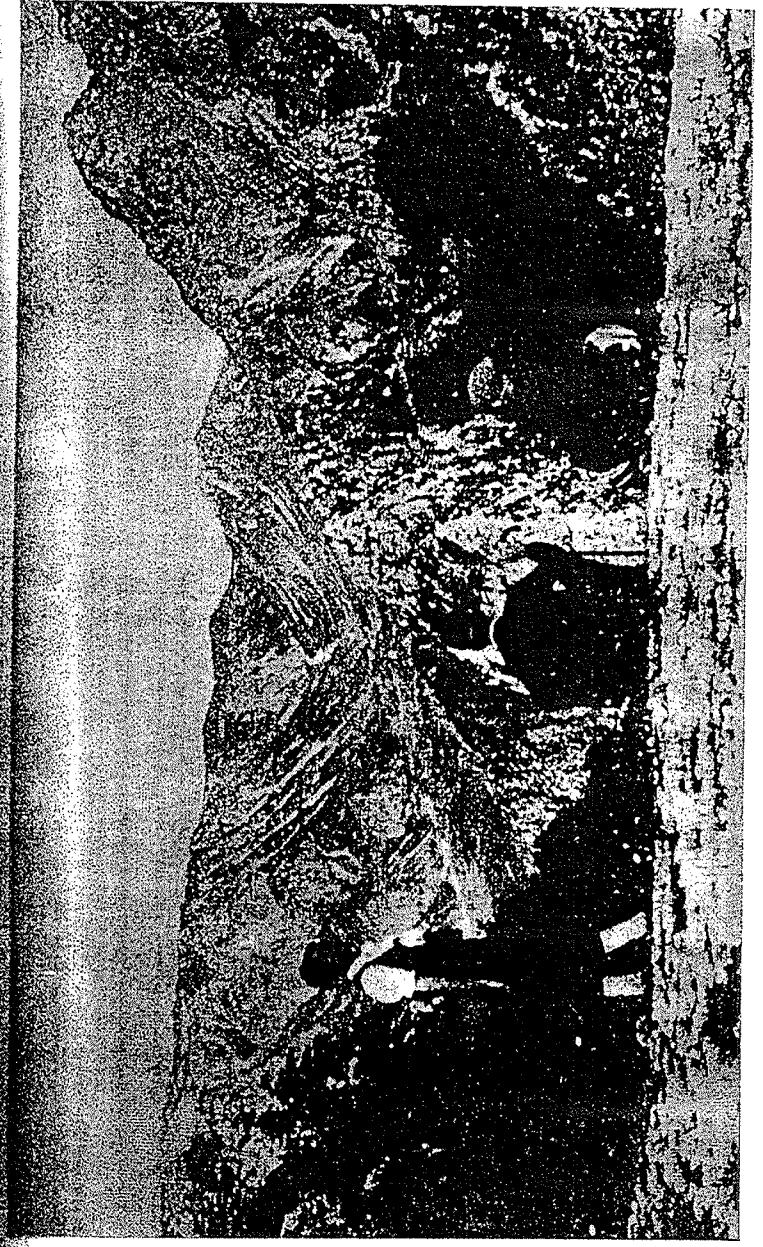
Obzirom na teren u kome se divokoza rada i živi nadala-
rila ju je priroda među ostalim i nogama koje njezinom načinu
života najbolje odgovaraju. Noge su joj izvanredno snažne,
krupnih i jakih kostiju, vrlo elastične, u zglobovima vrlo gipke,
žilave i čvrstih mišića. Na prvi pogled izgledaju nezgrapne. U
pregibima kao da su jako skručene, pa divljač u mirnom stavu
čine tromom i nespretnom, što nikako ne odgovara stvarnosti.

Papci su od čvrste, vrlo elastične crne rožine, izdubljeni
su, oštra brida i izrazita vrha.

Pri hodanju joj se papci nikada ne dodiruju. Uvijek su
raspušteni, pa se po tome lako razlikuje po tragu od domaće
koze i ovce. Otisak ruba i vršak papka vazda se jasno vidi
u tragu. Kada hoda po snijegu i kada skače nizbrdo u nekom
terenu, mnogo peći papke, pri čemu joj poput krpalja vrlo
dobro služi jaka koža između papaka. Zapapci stoje dosta vi-
soko nad papcima, pa se vide i od njih otisci u tragu, osobito
pri hodu nizbrdo ili kad puži po snijegu, jer tada nogu sasvim
nolaže. Pomoću jakog i oštrog brida papaka lako se hvata i
čvrsto drži i na najmanjem rubu ili vršku kamena. Kako trajno
živi u stijenama i kamenju, a mnogo hoda i skače, to se papci
neprestano troše i ostaju tubasti.

Imao sam priliku vidjeti jednog divojarca zatvorena u ma-
jom zvjerinjaku jednog lovačkog društva, koji je bijedno izgledao
u svojim abnormalno velikim papcima, kao dijete u starim
očevim opancima. Bio je kržljav i u svakom pogledu zaostao,
što svjedoči da mu zatvor nije prijaо.

Pogled u dolinu Drežanike



Način života

Dívokoza spada u rod dvopapkara preživača. S ovim u vezi udešen joj je i način života. Brzo se napase ili nabrstí, a po tome povuče u skloništa i na zaštićena mjesta, gdje se osjeća sigurna i u miru može da preživa hranu. Živi obično u visokom gorju, u kršu i stijenama gdje nema vode, pa se može reći da živi bez nje. Jedina joj je tekućina koju uzima rosa koju jutrom rano na paši s listom i travom posrće. U ljetno doba rado liže snijeg koji se dugo zadržaje po sjenovitim stranama i dubokim dolinama. Po ovome sudeći ipak se ne bimjelo tvrditi da ne piće vodu, gdje je ima.

O zrelosti divokoze za rasplod podijeljena su mišljenja. Graschez, Lorey i Fuschelberger navode da je u trećoj godini sposobna za rasplod. Hauber veli da su koze tek u četvrtoj godini zrele za rasplod. Brehm kaže u trećoj godini su izrasle u najmanju ruku sklone parenju. Iz ovoga se vidi da ovo pitanje nije još dovoljno rasčišćeno, pa je teško tvrditi jedno ili drugo. Ja bih se usudio primjetiti, da to može biti individualno, to jest da su neke već u trećoj godini zrele za rasplod, a neke tek u četvrtoj, prema tome kako su razvijene.

Ovdje se čovjek može oslanjati jedino na opažanja za vrijeme prskanja. U to doba stari jarac goní od svoga jata sve suparnike, a na mlađe se jarčiće, kod kojih nagon za parenje nije još razvijen, i ne obazire. Trpi ih u jatu. Po ovome sudeći ne bi ovi jarčići bili sposobni za rasplod. Uporedno s time treba pogledati i one mlađe jarce koji su odbijeni od jata, koji sve do pod konac prskanja lutaju po lovištu sami i tek pri koncu prskanja, kada su stari jaci svršili sa prskanjem, prilaze jatu i nadovoljavaju se kod koza, koje su ostale neoplodene, ili ih navode stare jalovice i širke koje su u nagonu neograničene. Idu ovim mlađim jarcima može se vidjeti najviše trogodaca.

U god. 1930 imao sam priliku vidjeti da je u Strmenici ubijen trogodac koga je ganjao stariji jarac za vrijeme prskanja. Ausnjaci su mu bili natekli i zaudarao je po prćevini. Isto tako im imao priliku vidjeti i trogodec odbijene od jata i po strani, na kojima nije bilo ni traga o prskanju.

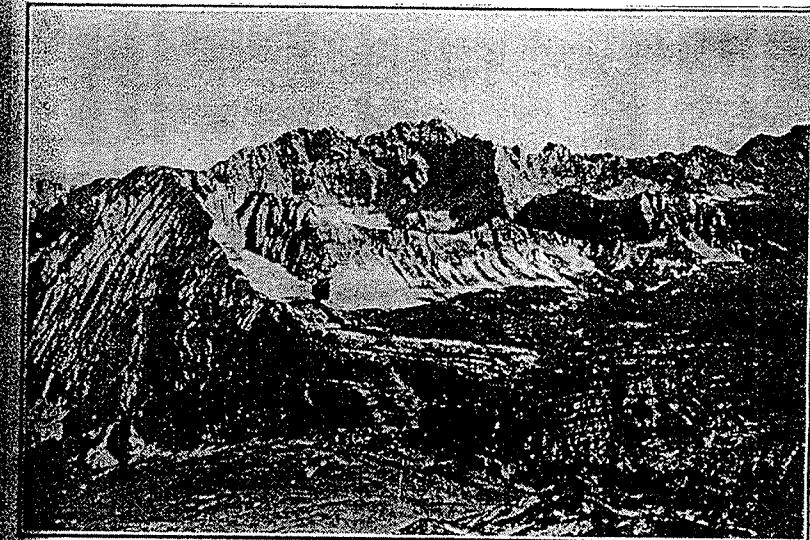
U narodu postoji mišljenje da je divokoza u trećoj godini za rasplod sposobna, no da obično pobaci i da ne može ploda donijeti na vrijeme, ako je prije vremena i na špure zabredala. Ovo mišljenje trebalo bi provjeriti, jer za takove navode nema do danas pravih dokaza. Po svemu bi se dalo sa sigurnošću tvrditi da je divokoza tek u četvrtoj godini zrela za rasplod, ali ih ima koje se pare i u trećoj godini.

U drugoj polovici maja ili početkom juna koze se divokoze, prema tome se može zaključivati da nose 24 do 26 nedelja. I u tome se razilaze tumačenja stručnjaka. Hauber navodi 26 nedelja, Winckeln-Tschudi 20 do 21 nedelju. Fuschelberger 21 nedelju, G. L. Hartig, R. v. Dombrovski, Lorey i F. C. Keller vele da nosi 21 nedelju, Riesenthal 22, a Volkmann kaže 22 do 24 nedelje. Brehm navodi da je u dva slučaja gdje su divokoze držane u zatvoru ustanovljeno da se jedna okozila nakon 174 dana, a druga nakon 190 dana. Prema ovome teško je šta tačno tvrditi. Prvi put okozili obično jedno kozle, a kasnije češće puta i po dvoje. Mladi doje cijelo ljetno sve do zime. Divokoza ima poput krave na vîmenu 4 sisice, a nema kićice na spolnom organu kao srna.

Prema hrani koju u razno doba godine uživa izlučuje različite izmetinе. U proljeću na kalcu i zelenoj hrani lita i izbacuje u hrpi zelenom žitkom nečist i slijepljene brabonjke. U ljetno doba ispadaju brabonjci pojedince, duguljasti su, vlažni i sjajni, a u jesen više suhi. Zimski su više okrugli, smedji i sasvim suhi. U pećinama i pod drvećem gdje se zimi dulje vremena zadržaju nadu se čitave hrpe suhih izmetina. Po izmetinama se ne može razlikovati jarac od koze kao kod srna.

Vrlo se rijetko javlja slabim glasom. Kad kozle traži majku, javi se slabim meketanjem, a isto tako kada koza zagubi mlado, doziva ga nešto jačim meketanjem. Jedino za vrijeme prskanja javlja se divojarac, inače je nijem cijelu godinu. Ako se jaci među sobom gone, ili ako jarac traži jato, mekeće muklo i čudnovato. Ovo meketanje nije slično meketanju domaće koze i ne da se opisati. Kad je uzrujan i na borbu spreman, javlja se drugačije nego kada traži jato, glas mu tada sliči roktanju. Neki lovci znaju oponašati meketanje divojaraca stisnuvši nosnice i muklo se javljajući, pa im na taj način uspije dovabiti prćevita jarca. Samo u smrtnom strahu, kada vidi neizbjegljivu smrt, dreći koza bolno i tugaljivo poput srne, dočim jarac ne daje glasa od sebe ni u takim momentima.

Kada opazi u blizini pogibelj ili šta sumnjivo, onda zviždi. Ovim zviždanjem upozori i ostale divokoze koje se nalaze u jatu ili u blizini da prijeti kakova opasnost, radi čega se sve razbježe i sklone na sigurna mjesta. U uzbudenošti pri zviždanju obično udara prvom nogom o tlo i nadigne kostret. Pred



Durmitor s Ćirovom pećinom

vakom pogibelju bježe u nepristupačne stijene i tu se kriju, da se do njih ne može doći. Tako uplašene neprestano su na oprezu po cijelo dan, pa je skoro isključena svaka mogućnost da bi im se i najveštiji lovac mogao na puškomet privući. Gdje te na njih često puca, brza upoznaju tu pogibelj, te ako i iz najveće udaljenosti čuju prasak hica, odmah bježe i kriju se u najnepristupačnije krajeve. O ovome smo se imali prilike najbolje uvjeriti kada se je počelo sa uređivanjem lovišta u poratnim godinama. Pri ovim poslovima bilo je mnogo gorkih razočaranja koje je trebalo savladati. Divljač je često promijenila stanicu. Rijetko se mogla naći u onim mjestima gdje je prije obitavala, pa su organi često izgubili orientaciju. Mnogo je truda bilo dok se je to sve upoznalo. A tek onda se moglo svršitno provesti potrebne naprave.

Cim je u lovištima zavladao mir i prestalo zvjerokradstvo, jašli su se divojarci iz najvrletnijih predjela kao što su Studila i Divoj Grabovici, u nizinama oko suhog korita Radave i u Žakamenu. A isto tako su se u Plasi iz Crveni spustile divokoze u donje partijs Lipovca. Ovakih primjera bilo je dosta na sve strane, pa su njima obogatili svoje iskustvo organi koji su na tome sarađivali. Divljač je bila od zvjerokradica u tolikoj mjeri uplašena, da se razbježala na sve strane, samo ako je čula

hitac i na kilometre udaljenosti zračne linije. Danas, kada je u lovištima zaveden mîr, dîvlač je sasvîm mîrna i povjeroljivo pušta ljudi sasma blizu sebi prići.

Vîše sela Izbîčna (Foča) u prvo poratno doba viđale su se redovno divokoze u stijenama, koje nisu od kuća više udaljene od 300 metara.

Osobito dobro vide na vrlo veliku udaljenost. Čovjeka mogu ugledati i do 500—600 koraka daleko. Naprotiv tome ne raspoznađu ga ni kada im je vrlo blizu, ako mirno i nepomično stoji, i ako mu je vjetar pogodan. Može se reći da su daleko-vidne. Predmete koje opažaju, a ne raspoznavaju ih, vrlo dugo posmatraju nepomično stoeći na jednom mjestu, te samo u znak uzbudenosti grčevito udaraju ponekad prednjom nogom o tlo, a kad god je uzbudena, nadigne divokoza kostret, drži glavu visoko i načuli uši.

Vrlo su radoznale pa nekad dolaze i u blîzinu predmeta koje ne raspoznađu, da se osvjeđoće šta su.

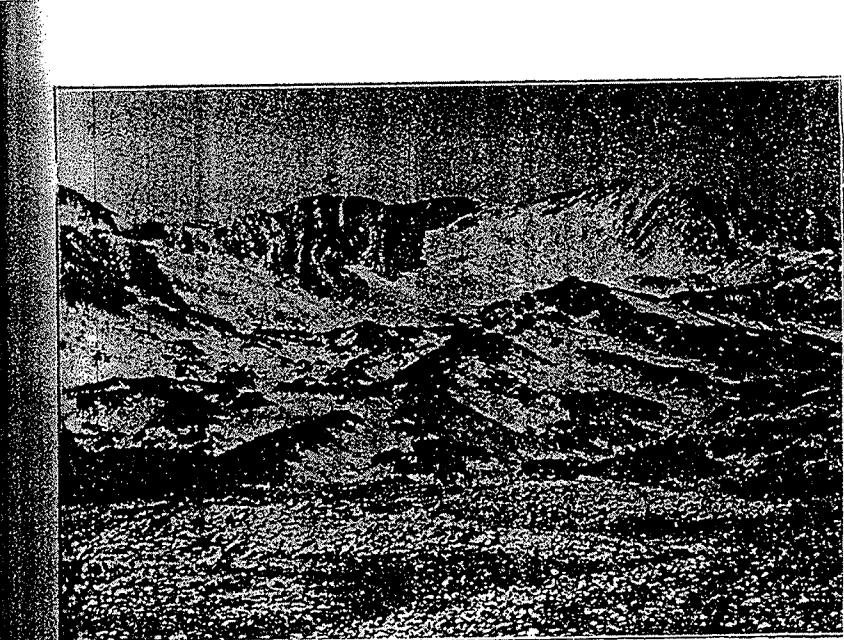
Sva su im čutila izvanredno razvijena. Kada im je pogodan vjetar, daleko su opreznije, te osjećaju još i dalje, a to nam dokazuje da im je njih kolosalno razvijen. Isto tako i dobro čuju, pa ih može da uznemiri i poplaši svaki i najmanji šum.

Ako pasu pojedince ili njih više, obično pri kretanju ruše i nogama otiskuju po koji kamen, koji se lupajući kotrlja niz-brdo. Osobito na točili osipa se više kamenja koje prouzrokuje veću buku i larmu. Od ovoga kotrljanja kamena i buke koju one same prouzrokuju nikada se nijedna divokoza ne uplaši. Nađe li kuda čovjek pa iz neopreznosti i u najvećoj udaljenosti otisne i najmanji kamičak, odmah to osjete i razbjereće se.

Redovno idu korakom ili skaču, a ne kasaju. Kad bježe, vrlo često zastaju i razgledaju okolicu. To čine radi toga što obično bježe po kršu i stijenama, pa izabiru teren kuda im je lakše bježati, vjerovatno i zato, da razmotre i okolicu iz koje bi im mogla zaprijetiti kaka pogibelj.

Preko točila skaču i bježe što brže mogu, samo da ih ne bi zahvatilo kamenje koje se osipa.

Kada skaču užbrdo, zastaju češće, obično nakon svakih 5 do 10 skokova, dok nizbrdo skaču u duljim otstojanjima i rijede zastaju. Nije isključeno da užbrdo češće zastaju i radi odmaranja, pošto je to skakanje mnogo napornije nego skakanje nizbrdo. U jesen, kada su jaci utovljeni, ovo se jače opaža. Ovoga običaja ne pometaju ni onda kada se na njih puca. Interesantno je kako slijepo slijedi cijelo jato staru kožu koja ga vodi. Kada skaču i bježe kojim uskim klancem ili policom, gdje jedna drugu slijedi, zastane svaka na časak uvijek na istome



Velika Čvrsnica sa Jelenkom (2228 m.)

mjestu gdje je prva zastala. Obično jato slijedi kao posljednji stari jarac, pa ko s time računa i ne prenagli se, može na takom mjestu gdje sve divokoze na čas zastaju s nišanjenjem pričekati, dok se tu i jarac pojavi, pa onda na njega pucati i mnogo sigurnije gađati, nego kad je dîvlač u skoku.

Gdje se na njih ne puca, gdje se ne ganjaju i ne plaše, obiknu se na ljudi, pa im se često puta može lako doći u blîzinu, na kraći puškomet.

Sve ovo upućuje nas na to da je divokoza izvanredno oprezná, osjetljiva i da se u svakoj zgodbi zna snaći.

Koliko je pametna i oprezná vidi se i iz toga, što bira za stanista samo takova mjesta u kojima ima sve pogodnosti za život, gdje je sigurna i gdje se može vazda zaštititi protiv svakog nezgodbi. Najradije se divokoze zadržavaju u najvišem pojasu visokih sklopljenih šuma, obično ondje, gdje počinje klekovina gdje se samo pojedina visoka stabla mijesaju s pušavim niskima. Osobito vole one položaje gdje šumska vegetacija graniči sa stijenama i planinom, pošto tu nalaze sve uslove za život.

U šumi u ljetno doba dobra je hladovina, a zimi su ovdje stanista od bure i snijega pod gustim krošnjama stabala. U blîzinu su im pašnjaci na kojima je obilna hrana, a isto tako su

im blizu i na dohvati stijene u koje pobegnu i sklone se, ako im zaprijeti i najmanja pogibelj. Vrlo dobro znadu za svaku špilju i udubinu u stijenama, pa se i tu kriju i zadržavaju za najvećeg nevremena. U špilje se često zavuče divokoza i kada je ranjena, te obično tu i ugine. Jednom prilikom sam vidoio u Sjeračkim stijenama, kako su se u pobijela dana sakrile četiri divokoze u jednu špilju. Iako ih nije ništa gonilo, a ni nevrijeme tuklo, ostale su tu sklonjene skoro čitav dan.

Najradije se zadržavaju po točilima koja se nalaze po rubu šume u najvišim položajima. Tu najviše pasu i leže.

Čim snijeg pokrije visove planina, odmah se spuštaju u niže toplije krajeve, gdje je snijeg manji i eventualno i kopno. Vrlo dobro poznaju svaku južnu sunčanu stranu, koja prije okopni, pa se prema vremenu i tu vrlo rado zadržavaju. A kada dugi vremena drži bura i mećava i nema jugovine ni toplijih dana, izlaze na pašu na eksponirana goletna mjesta, s kojih je bura omela i otpuhala snijeg, pa tu brste i pasu.

Divokoze predosjećaju sve promjene u atmosferi, pa se prema tome sklanjavaju u zaštićene krajeve ili bježe s brda u doline, kao i obratno kad se nadaju lijepu vremenu. Ko na ova kretanja pazí, taj može često putu i sa sigurnošću očekivati promjenu vremena.

Na južnoj strani Volujaka iznad doline Izgori, nadaju se težaci ružnu vremenu čim opaze divokoze da se spuštaju u niže položaje. A ovakovih sličnih pojava i opažanja ima skoro svuda u planinskim krajevima.

S velikom opreznosću i promišljeno odabiru divokoze mjesta na koja izlaze na pašu. Kada su na širokom točilu ili na prostranu pašnjaku, ne vole se zadržavati blizu ruba šume, nego se radije drže daleko, po mogućnosti u sredini goleti, da mogu iz veće udaljenosti opaziti, ako im se šta primiče.

Divokoze se noću nikako ne kreću. Gdje omrknu, tu i osvanu, osim ako ih šta poplaši. Jutrom rano i pred veče izlaze na pašu. Ižutra pasu dosta dugo, kako narod veli »do malo ručano doba.« Iza toga se povlače na zaklonjena mjesta gdje čio dan leže i preživaju, pa pred zalaz sunca opet izlazu na pašu. Ljeti biraju na daništu hladovinu na vjetrovitu mjestu da ih što manje napastuju muhe, a zimi sunčane strane gdje im je toplije. Ako je prošarica i mjestimično ima snijega, radije leže na snijegu, nego na kopnoj zemlji.

Prema dobu godine mijenjaju divokoze i svoje pašarinske običaje. U ljetno doba, dok su velike vrućine, pasu jutrom i večerom, a u jesen, kada dan okrača i vrijeme zahladí, pasu skoro po čio dan. Na ovakovim danima po više puta liježu da se malo odmore i da prežvaču još neprobavljenu hranu, a po

tome se dižu i opet pasu. Ovako se ponašaju one koje žive u jatima, to jest koze sa jaradima i ostalo jalovinje.

Nasuprot tome jaci se vladaju sasvim drugačije. Oni žive sami, odvojeni od jata kroz cijelu godinu, izuzev döba prskanja. Ne traže nikakovo društvo i izbjegavaju svaku ostalu divljač, uključivo i divokoze. Drže se svoga staništa i izlaze redovno na pašu na odabranu mjesto. Svaki stari divojarac izabere sebi u ljetno doba u nižim položajima, u šumi i hladovini, stanište koje mu najbolje odgovara i gdje se osjeća najsigurniji. Tu se stalno zadržava dokle god nalazi sočne hrane i dok ne osjeti nagon za parenjem. On tu u blizini pase i po čio dan leži. Ima slučajeva da stari divojarci provedu ljetu i u klekovini u najvišim položajima, no i tu vazda osamljeni. U ljetnim staništima vrlo je teško dočekati jarcu, pošto ga sigurno krije gusta šuma iz koje cijelo ljetu ne izlazi. Ovi se mudraci upoznaju s domaćim blagom koje u okolici pase i od toga se mnogo ne plaše, ali ga izbjegavaju. Ta odabranost staništa uvijek su na takovom položaju s koga se vidi cijela okolica i odakle se može opaziti, ako se šta bilo približava. Divojarac svoje odabranost mjesto brižno čuva i ne da da mu ga preotme drugi. Ako se na ovakovim mjestima ubije samac, ubrzo ga naslijedi drugi, redovno opet dobar divojarac.

Poznata su mi mnoga mjesta u našim lovištima, gdje se već po desetak godina zna za dobra divojarca. Osobito u osojnim stranama gdje je paša dobra, hladovina veća i gdje vlada mir, ima mnogo ovakovih mjesta na kojima bude i po više divojaraca blizu jedan drugome, ali ipak svaki za se odvojene u svome rajonu.

Kako ljetu odmiče, tako i vegetacija dozrijeva, trave se ruše, a brst otvrđene i okori se. Dan krača, pa prema tome i divojarac udešava način svoga života. Počam od mjeseca augusta počinje više puta dnevno izlaziti na pašu, a ako je vrijeme kišovito i vlažno, onda je na paši čio dan. U ovo doba najviše deblijaju i slažu loj, pa su već koncem septembra i u oktobru potpuno utovljeni kao hranjenici. U takom stanju razlijene se i potrome u tolikoj mjeri, da rijetko izlaze na pašu. Po čio božji dan leže u prikrjaku i jedino paze na to, da ih ne bi šta iznehalilo i uznemirilo. U ovo doba godine se najređe vidiaju i najteže love. Obično pred konac oktobra jednoga istoga dana nestane divojaraca iz ljetnih staništa. Svi se u isto doba krenu u više položaje. Ovo je kretanje znak da se budu u njima nagon za parenjem i da je početak prskanja blizu. Kod nas u Bosni i Hercegovini veli se da su se počeli mijesati to jest da su pošli u više predjele gdje su ostale divokoze u jatima, da se k njima priključe. Tu jaci ostaju sve dok prskanje traje, a po tome se opet vrate u niže krajeve, u svoju samoču koju iznad svega vole.

Najveća je nevolja za divljač u zimsko doba poledica, kada vegetacija obledi, a snijeg se skori, pa ne može nijedje doći do hrane. U takovim slučajevima divljač gladuje, a ako poledica duže traje, onda slabiji komadi često i uginu od gladi. Ako slučajno u ovakovo vremenu nađu divokoze stog sijena u planini, redovno su oko njega, žderu ga dok traje, te se na taj način mnoga spasi od smrti. A isto se tako običaju u slučaju poledice po više dana zadržavati u južnim stranama, gdje sunce bar oko podne po koji čas grije i otkravi mraz.

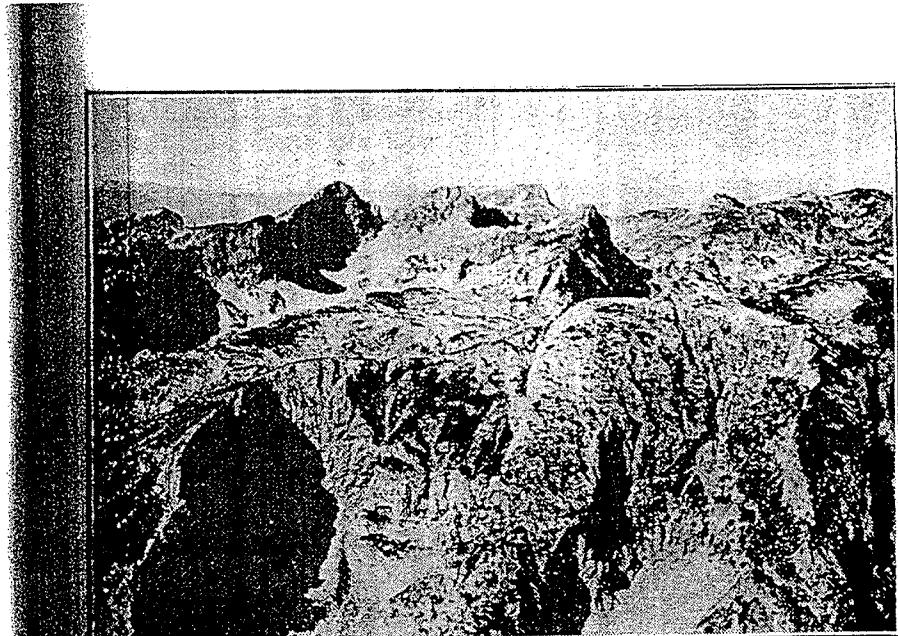
Za divokozu se može reći da nije izbirac u hrani, ždere sve planinske bilje i razne trave, a vrlo rado i redovno brsti šumsko drveće. Najradije pase u najlučem kršu gdje izgleda sve golo i pusto. Tu nalaze najsočniju hranu, a među mnogim biljem tu je i *Saxifraga oppositifolia* koju osobito vole. Na toličima, gdje se najradije zadržavaju, mnogo se hrane biljem *Aronicum scorpooides*, koji im je sa svojim žutim cvjetićima prava poslastica.

I pored najobilnije paše koja se sastoji iz raznovrsnog sočnog bilja i trava vrlo rado i redovno brste grmlje i korov. Kada padne snijeg i pokrije korov i travu, divokoze ga nogama odgrēu i tako dođu do hrane. Kad rode bukvice, spuštaju se u bukove šume i hrane se njome sve dok dubok snijeg ne zapadne i to im sprječe. U to toba i na bukovom žiru osobito odebljavaju.

Zimi najradije brste jelovinu, a od listača rado brste crni grab (*Ostrya carpinifolia*), ivu (*Salix caprea*), topolu (*Populus tremula*), zovu (*Sambucus nigra* i *S. racemosa*), maline (*Rubus idaeus*), kupinu (*R. fructicosus*), *Ribes alpinum* i ostale meke listače. Sa četinjačastih stabala obrste i mahovinu u koliko mogu do nje doći. U južnim hercegovačkim lovištima pohlepne su na tilovinu — zanovet (*Citinus laburnum*). Za ovom se spuštaju i u najniže krajeve, osobito u zimsko doba, jer tu bude obično kopno ili malo snijega, što im također ide u prilog.

Neobično vole so, gdje im se polaže, vrlo se rado zadržavaju i redovno dolaze na solila. Koliko su za soli pohlepne najbolje se vidi na planinama. U jesen, čim planinštaci sa svojim stadima ostave planine i podu kućama, eto divokoza oko korita i na solilima, gdje je preko ljeta soljeno domaće blago i tu pohlepno ližu korita i pasu otavu. Obzirom na prenošenje zaraznih bolesti moglo bi ovo i opasno biti, no protiv tome se ne da drugo učiniti nego ne dozvoljavati izgon zaraženog blaga na planine.

Vazda i u svakom slučaju su na oprezu i paze da ih ne bi šta iznenadilo. Kada pasu, odgrizu čuperak trave ili listi bilja, podignu glavu, žvaču i razmatraju okolicu, a to čine, kako rekoh, samo iz opreza. Izgleda da vazda više paze na niže, nego uzbrdo. Gdje ih je mnogo u jatu na paši, ne može biti



Maglić planina

ni časa, da nije po koja dignute glave i na oprezu. Tako se vjećaju sigurnije, nego kada su osamljene pa se valjda radi loga i drže rado u jatima.

U narodu postoji mišljenje da u svakom jatu neprestano jedna divokoza drži strazu, i ona upozori jato zviždanjem na pogibelj koja prijeti, na što se sve razbježe. Kako naprijed navedoh da nikada nehajno ne pasu, nije potrebno pobliže objašnjati ovo narodno vjerovanje. Dapače, i kad miruju ili leže, isto u tako vazda na oprezu. Velika je rijetkost vidjeti da cijelo jato bezbrzno leži i preživa. Uvijek je po koja na nogama, pa to da po strani stoji ili da se pomalo kreće; ako se dotična divokoza spusti i legne, isti čas, ili domalo, diže se koja druga, tako se to stalno opetuje, pa to izgleda kao česta izmjena straze.

Mišljenje nekih lovaca da vodilja jata vazda leži na najštem položaju radi opreza i boljeg pregleda nebi se moglo smatrati kao pravilo, ali se ne može ni odbaciti, pošto se to doista često puta opaža.

Kada ih šta poplaši, te počnu bježati i skakati po stijenama, onda im se tek vide sve osobine. Na prvom mjestu silna snaga, neobična smjelost, gipkost i vještina kakom nije obdarena nijedna

druga životinja. Istrom u takvim časovima dolazi do izražaja njena ponosita figura, koja je čas prije u mirnom stavu izgledala troma, malo pogurana, militava i potpuno nehajna. Sa najvećom sigurnošću preskaču najdublje provalija. Skaču odvažno sa kamena na kamen, pa makar to bili i najoštriji šiljci. Svuda, gdje samo može zakačiti svojim elastičnim papkom, hvata podlogu i staje smjelo i sigurno. Skačući nizbrdo koriste se vanrednom snagom zadnjih nogu. U takovom bijegu svaka zabaci glavu i vrat nazad i na taj način prebac skoro svu težinu tijela na zadnje noge koje ih nose čvrsto i sigurno.

Svaki im je skok promišljen i siguran. Promašiti i ne uhvatiti čvrsto tlo pod nogama, znači strmoglavit se i naći smrt u provaliji, a to se ne događa. Sve idu jedna za drugom i po najoštrijim šiljcima kao po utrvenoj stazi. Nikada nijedna ne posrne, a nikada nijedna ne pane. Covjeku se često puta koža ježi kada gleda u provalije i stijene preko kojih divokoze bježe — vratolomno i vazda promišljeno. Kada je gonjena u hajci, ili ako je gone psí brzo je usoptana, svaka otvorí usta i isplazi jezik.

Koliko je tvrda i elastična, da joj ni ranjenoj ne smeta pad sa visoke stijene, neka pokažu ova dva slučaja:

Prigodom jednog malog pogona u Vranovićama (Jablanica) pucao sam na jednog divojarca koji je dobro pogoden pao sa stijene visoke 25—30 metara u jednu dolinu. U čvrstom uvjerenju da je jarac mrtav sjedio sam mirno daije sve do kraja pogona na svojoj čekici. Tek po svršenom pogonu pošao sam u dolinu po svoga jarca koga sam našao živa na nogama gdje se po dolu vuće teško ranjen. Kako je bježao od mene, zrno mu je ozlijedila krsta, i to ga je smetalo da nije mogao dalje skakati. Stekao sam tvrdo uvjerenje, da nije bio tako teško ranjen, da bi po svima ozledama koje je pri padu sa stijene zadobio još dugo i veselo skakao po Vranovićama. Naš poznati akademski slikar g. Pero Šain koji je svemu ovome prisustvovao nije se mogao dovoljno načuditi koliko može biti jaka ova divljač.

Drugom prilikom je jedan visoki gost dobrim pogotkom oborio sa jedne stijene u jednu vrletlu guduru u Strmenici strog divojarca. Nakon desetak minuta opazio je pratilac tog lovaca (nadlovac Spitzer) istog ranjenog divojarca kako izlazi iz gudure u koju je maločas prije zrnom oboren i kako bježi u stijene. Drugi, bolje odmijeren hitac, vratio ga je opet u provaliju za vječita vremena.

Pod konac břeđanja tik pred kozlenje odbiju divokoze jarad od sebe. Ta se osamljena jarad ipak zadrži u zasebnom jatu i živi u zajednici sve dok im matere ne izvedu novu generaciju na pašu. Tada se opet priključe zajedničkom jatu i s

njime dalje život provode. Dok su ova jarad odbijena opaža se među njima više jarčića nego koza, a bude ih po nekad i po dvadesetero u jatu. Kad se taj lanjski naraštaj povrati k jatu, prestaje biti jarad i naziva se dvizad.

Prije kozlenja izabere divokoza skrovito mjesto i tu se skloni. U kakvoj guštarji, gdje se lako krije, a gdje nema mnogo vrleti, okozi mlađo. Tu ostaje dugo vremena sa mladim i ne udaljuje se mnogo od bešike. Čim se kozle osuši, već je i na nogama i kreće se oko majke koja ga brižno čuva. Dugo vremena ne izvodi ga iz skloništa. Tek kada kozle toliko ojača, da je može svuda slijediti, povede ga mati na pašu i ujedno ga počne voditi po stijenama i težem terenu, te se tako istodobno uči penjati i skakati i sposobljuje se za budući život. Skakanje i penjanje po stijenama je svakoj divokozi u krvi, pa se tome vrlo brzo nauči.

Između matere i kozleta razvijena je izvanredno velika uzajamna ljubav. Kozle voli majku u tolikoj mjeri, da ne ostavlja ni lješinu mrtve matere, ako ona ugine, nego se zadržaje oko nje sve dotle dok i samo ne skapa. U godini 1933 u Bilom Potoku vidio sam takav dirljiv slučaj. U jednom koritu suhog potoka našli smo lješ jedne divokoze, koji je već bio u rastvaranju, a pored njega vrzlo se već sasvim slabu i iznemoglo kozlo. U ovakovim sručajevima dođe češće puta i ljubav bližnega do izražaja, pa druga majka primi osirojelo kozle pod voje i vodi ga sve do jeseni kao i svoje rođeno.

Kad kozlići malo odrastu i ojačaju, počnu se sa svojim vršnjacima penjati i skakati i na taj se način usavrše u toj osoblini. Ništa ne može biti tako nestošno kao kozlad koja se igraju. Neprekidno skaču i nagone se, »da vratove polome«. Osobito se radi igraju i skaču po snijegu, gdje ponekad utaru čitave pritine i sklizaljke. Redovno se igraju u blizini matera i starije divljači koja međutim u prikrasku mirno pase ili leži i preživa. Kod tih pokazuju najveću srodnost sa domaćom kozom. U god. 1926 sjedio sam sa tamošnjim drž. lovcem na kraju širokog točila pod Branisavcom i uživao gledajući oveće jato divokoza oko kojega se igrala mlađarija u divljim skokovima. Među tima su se osobito isticala dva divisa jarčića, koji su se u igri toliko ranjeli, da su nama dvojici skoro u krilo skocili.

U nuždi natjerana, kada opazi da joj prijeti pogibelj, zakochi divokoza u stijene gdje se do nje ne može doći i tu se osjeća sigurnom. Kada pogibelj mine, onda tek napušta to mjesto i vraća se na svoje stanište. Ovakova su mjestra u lovištima poznata i zovu se zaskoci. Gdje se divokoze love sa kerovima mnoga u zaskoku pogine. Tu je natjeraju kerovi ili smjeli hajduči, a lovac vješt u terenu pride i ubije je. Na ovaj način ubijene divokoze obično padnu niz stijene i u provalije, te se

razbiju i polome u tolikoj mjeri, da se ne mogu iskoristiti. Razboriti ljudi i pravi lovci ne uništavaju divljač na ovakav način. Nema poznatog slučaja gdje je divokoza zaskočila na takovo mjesto odakle se ne bi mogla povratiti kao što se to događa sa pitomim kozama. Kada je divljač potpuno ishranjena i najdeblja, počinje se javljati nagon za parenjem. Taj nagon za parenjem jače je razvijen kod divokoze nego kod ma koje druge divljači. A žestina kojom se suparnici gone ide do ludila i iznemoglosti.

U početku prskanja nateknu divojarcu zaušnjaci kao košanje jaje i izlučuju cijelo vrijeme dok parenje traje neugodan erotičan miris. Kod divokoza se tek osjeća da su im natekli zaušnjaci, ali oni i ne zaudaraju kao u prečitva jarca. S ovom osobinom koja je jedinstvena samo kod divokoze počinje život nove generacije. Prije početka prskanja divojarac mnogo tare zaušnjake o drvo. Na taj način istišće iz njih poznati smrad, koji ostaje na granici kori o koju se je česao. Ove grane mnogo njuška i na taj se način podražuje, a to čini i stara koza kada na ovakova mjesta dođe.

Kad u oktobru nestane jaraca iz ljetnih staništa, opazi se u isto doba jače kretanje i neka promjena među kozama. Kože sa jaradima i ostalom mladeži počnu se skupljati u jatima na višim golim položajima povrh ruba šumske vegetacije. Tu se obično na planinskim pašnjacima, koje su već napustili planinštaci, stalno zadržavaju i danju i noću. U bogatim lovištima bude u jatu i po 50 do 60 komada.

Na istaknutim vršcima, po najvišim ratovima i kukovima vidi se po koji divojarac, crn i impozantan u zimskom ruhu, kako mirno stoji i osmatra okolicu u kojoj se nalaze jata divokoza te budno pazí kud se koje kreće. Ponosan je na svoju veliku snagu i odlučan da se priključi jatu, te da s njime divlje i neograničeno gospodari, sve dotle dok mu koze budu poklanjale ljubav. Silovit je i ljubomoran, te ne trpi nikakva suparnika, i teško onom slabijem koji dođe u blizinu jata za vrijeme prskanja. Toga ne samo da otjera nego često puta i osjetljivo ozlijedi oštrom kukom svoga savijenog roga. Iz tih bojeva ponešte mnogi i duboku brazgotinu u koži. Jednom zgodom u Idbru (Prenj) dok sam tražio divokoze u nižim položajima, reče mi neki stari težak, poznat lovac: »Idi što možeš više, na vrhovima ćeš ih naći, jer one bi u ovo doba, da imaju ljestve najvoljele otići do neba«.

U širokom točilu ispod Vel. Prenja poznavali su lovni organi jednog starog kapitalca koji je nekoliko godina uz prskanje gospodario okolicom. Falila mu je prednja nogu ispod koljena koju je po svoj prilici negdje u gvožđima izgubio, ali ga to nije u kretanju nimalo smetalo. Bio je vrlo silovit i jak, te je sve ostale jarce razgonio i nije im se dao približiti svome jatu.



Cabulja planina

Već u prvih desetak dana parenja jaci se toliko gone i obiju, da smršaju na kosti i kožu. Kada tako izmršali sasvim nemognu, prestaju se goniti, a time je i prskanju kraj. Ako po tome nastupe jaki mrazevi i pane dubok snijeg, onda teško dođe do hrane, i mnogi jarac plati glavom svoju obijest koju uz prskanje provodio. Zimski gubici starih jaraca obično su osjetljiviji, jer iznemogli i mršavi lakše podliježu nevoljama zime, nego druge divokoze koje su zazimile utovljene i jače u tijelu.

Par dana prije početka prskanja vide se po dva i tri jarača gdje hodaju skupa. Često stoje jedan naprama drugom povijene šije, spremni na borbu koju ne počinju dok ne počne prskanje.

Za vrijeme prskanja, i dok se divojaci ganjavu svom žestinom po cito dan, zaborave pri tome i na hranu. Utroba im se sasvim isprazni, te im brabonjci u crijevima ne budu krupniji od sačme br. 0. U to doba su pune krví fine žilice kojima je rotkan kao snijeg bijeli loj u utrobí divokoze. Ovo je vrlo karakteran znak razvijenog nagona parenja. Mislim da ne grimam ako napomenem da se uz prskanje jaci češće stresaju i obično.

Jaci se najradije gone u velikom krugu oko kakvih stijena i skope grupe drveća. Pri tome svaki pojedini nastoji da bude

na višoj strani (gornji), pošto zna da je u takoj poziciji nadmoćniji. Kad jači slabijeg otjera od jata, obično se vraća istim tragom natrag, pa ako lovac pametno zasjedne, može ga lako dočekati.

Uz prskanje su koze opreznije od jaraca. Jarci tada lutaju u nekom ludilu i traže koze na sve strane, pa ih je moguće na premetu lako dočekati. Ne treba naglasiti da na zasjedi treba biti potpuno miran i oprezan, jer se često puta pojavi nečujno i nenadano dívovarac kao da je iz zemlje nikao.

Iako je pravilo da jači goni i slabijeg, ne mora vazda zadnjí biti bolji. Zato treba oba jarca dobro gledati i izabrati za ostrel boljega koji u dosta slučajeva može biti i progonjeni.

Prema položaju lovišta i vremenskim prilikama počinje prskanje negdje ranije, a negdje kasnije. U tome može da bude razlika i do osam dana. Razumljivo da u južnim krajevima i sunčanim stranama počne prskanje prije, nego u sjenovitim i visokim položajima. Kad je jesen topla i vlada jugovina, parenje je miltavno. Jarci se slabo gone. Malo se viđaju veća jata dívokoza, među njima ne bude mnogo jaraca, pa mnoga koza može da ostane jalova. Ovo se osjeća na prirastu u dojdućoj godini. Samo se parenje obavlja u najvećoj guštri i u zaklonjenim mjestima. Vrlo su rijetki ljudi koji su imali priliku to vidjeti. Nadlovac Spitzer i čuvare lova Drežnjak, koji su svaki već preko 30 godina stalno među dívokozama, potvrdili su mi da nisu u svojoj dugogodišnjoj praksi imali priliku vidjeti akt parenje više nego svaki samo po dva puta.

Prema početku prskanja naš narod zaključuje kakvo će biti iduće proljeće. Ako prskanje zakanasi, težaci se boje duge zime, a ako počne ranije, nadaju se lijepom i ranom proljeću. Kod nas se računa da prskanje obično počinje u Lučinu. To je dan pravoslavnog Sv. Luke koji dolazi na 31. oktobra.

Za vrijeme prskanja su dívovarci ludi, oni izgube svu svoju prirođenu opreznost, ne drže se običaja ni na paši ni na premetima. Ganju se ili tumaraju po lovištu cito dan kao bez glave. Nagon za parenje je kod njih toliko jak, da se ne daju od jata otjerati. Bilo je dapače slučajeva da je ranjen dívovarac opetovno nađen među kozama. Gdje nema dovoljno koza, goni se i po više jaraca i skaču jedan na drugoga. Imao sam priliku gledati i po pet i šest jaraca skupa gdje se ganjuju. Uz prskanje oni se ne plaše čovjeka kao obično. Jednom prilikom u Tvrčkovcu, u Zelen Gori, vidiо sam kako je na premetu jedan lovac pucao na dívovarca i promašio ga. Par minuta iza toga vidiо sam istoga dívovarca kako se vraća i zastaje na istom mjestu gdje je malo prije na njega pucano.

U Plasí je izmakao jednom lovcu prije podne ranjen dívovarac. Pred veće u potrazi nađen je isti jarac u društvu sa još

četiri jarca koji su se ganjali, i tu je dotučen. Sasvim stari jarci i za vrijeme prskanja izbjegavaju velika društva i drže se više po strani. Obično nadu i odluče sebi dvije do tri koze i s njima obave prskanje, gdjegod u nižim zaklonjenim položajima, a da i ne izlaze na visine kao ostala mlađa divljac.

Gdje je mnogo dívokoza u velikim jatima, tu bude i više dívovaraca koji se oko njih ganjuju i bore, pa je razumljivo da u takim slučajevima ne mogu biti sve koze u isto vrijeme oplodene. Povodom toga zavlači se prskanje sve do početka decembra. U zadnjim danima, pod konac prskanja, kada su stari jarci već istrošeni i povukli se od jata u niže položaje, dolazi na red među koze i mlađi i slabiji, koji su do tada bili odbijeni, da makar pri koncu pirovanja nadu zadovoljštinu kod koje odabranice.

Iako u našim krajevima domaće koze slobodno pasu i stalno se kreću po šumama i često zalaže u predjele gdje su dívokoze, nema poznata slučaja da su se međusobno parile. Sve što se o tome ponekada čuje ne može se primiti za vjerojostno, pošto do danas nema pozitivna dokaza da se je gdje desio slučaj bastardiranja. Ovu tvrdnju potkrepljuju poznate činjenice da dívokoze u svakom slučaju izbjegavaju svaki dodir sa pitomim kozama, a sa ovcama pogotovo. Dokle u šumu zalaži domaće blago, tu obično nema dívokoza. One ispred domaće stoke uzmiču i bježe u nepristupačne krajeve, tu se kriju i zadržavaju sve do jeseni, dok se domaće blago iz šume ne istjera. Ova je okolnost u svim našim krajevima gdje pašarsko pitanje nije uređeno od najvećeg upliva na izvršivanje lova.

Divljac je neprestano uznemirivana od domaćeg blaga, od tobana i čobanskih pasa, pa ne može da se stalno drži ni par dana na jednom mjestu, nego bježi i traži stanište u kome može mirovati. Dívovarci se obično zavuku u tako nepristupačna mesta, da im uopće ništa ne može doći u blizinu. Radí ovoga je u takovim lovištima vrlo teško doći do uspjeha na ljetnog varca. Tek u jesen, kada se sa planina povuku stočari svojim kućama, i kada se blago iz šume istjera i u blizini sela zadržaje, moguće je početi sa pravim lovom na dívokoze.

Razvijanjem i napredovanjem turizma i skijaškog sporta planine su sve više uznemirene, što divljaci smeta, jer je mnogi ljudi koji se po brdima i planinama kreću plaši. Iako ovo uznemirivanje divljaci niže zlonamjerno, to ipak može po uzganjanje divljaci da bude štetno, osobito u zimsko doba, pa treba naći načina da se to ograniči i vrši bez štete po divljac. U ljetno doba ne bi se turizam mogao smatrati štetnim.

Najveći neprijatelj dívokozama iz životinjskog carstva je orao krstaš (*Aquila chrisaeetus*) koji ugrabí i ruči najviše kozlad,

a i slabiju jarad. Gdje je divljač u jatu, znadu se stare koze od orla vješto braniti i svoj podmladak štititi. Imao sam priliku gledati takav interesantan slučaj u Hranisavi ispred lovačke kuće u Mehinoj luci na Uskrs 1928 god. Bilo je oko četiri sata poslije podne kada sam na jednom većom proplanku ispod stijena pod Malom Hranisavom opazio jato divokoza u kome je bilo pet starih koza i dvoje dvizadi (lanjska jarad). Divljač je mriño pasla níšta ne sluteći. U jednom momentu opazio sam krstaša kako tík samih stijena, nísko iznad šume, plovi u pravcu divokoza. Čim je divljač osjetila neprijatelja u blízini, u jednom se momentu zbiла u hrpu i učinila krug. Svih pet starih divokoza stajalo je uzdignutih i van okrenutih glava spremno na odbranu, a oboje dvizadi bilo je i u sredini kruga zaštićeno. Orao je pokušao tri do četiri udarca, no svaki put je odbijen, po tome je bez uspjeha dalje odletio. Čim je pogibelj prošla, odmah su sve divokoze pobegle u obližnju šumu na veliku radost moje žene i djece koji su taj cío prízor promatrali.

Vuk im ne može biti ní izdaleka tako opasan kao srnamá. One mu vazda pobegnu u stijene kamo se on ne usuđuje za njima, i tako se spasu. Isto tako nísu od značaja ni štete od lisice i kune.

Najveća pogibelj za divokozja lovišta mogu da budu razne bolesti, od kojih može lovište sasvim da opusti. One se pojavljuju obično samo ondje gdje se divljač preveć namnoži o čemu ćemo opširnije progovorit u sljedećem poglavljju.

U alpijskim zemljama veliki je i redovan otpadak divljači u zimsko doba od lavina i usova koje mnogo divljači zatrpuju i unište. Obzirom na podesne položaje naših lovišta i šumovitost predjela kod nas u Bosni i Hercegovini lavine se ne pojavljuju u toj mjeri, pa s te strane ne bude osjetljivijih gubitaka. Divljač pozna i instinktivno osjeća tu pogibelj pa se vješto uklanja na mjesta koja su izvan pogibelji.

U lovištima gdje se uvriježi zvjerokradstvo, može to da bude porazno po stanje divljači. Nesavjesni i zli ljudi izmišljaju sva moguća sredstva kojima uništavaju divljač o čemu ćemo još kasnije progovoriti.

Starost koju može divokoza doživjeti nije do danas utvrđena. Uzima se da može živjeti 20—25 godina. Graschey navodi u svome djelu jedinstven slučaj sa jednim divojarcem za koga je neki stari šumar, vrlo vjerodostojna i časna osoba, tvrdio da ga pozna preko tri decenija i da prema tome doćični jarac mora biti oko 40 godina star. Obzirom na način života ovome bi se moglo dodati samo to da veći broj koza može doživjeti veću starost nego jarci, jer potonji mnogo više zimi izginu. Mršavi i iznemogli iza prskanja više pogibaju nego koze, a isto tako i veći broj jaraca pada od puščanog zrna, jer svaki lovac žudi za trofejom koju nosi jarac, a ne koza.



Pogled níz Divu Graboviću

Gajenje

U većem dijelu naše domovine, a naročito u krajevima gdje još nije regulisano pitanje paše, vrlo je teška stvar uzgajanje divljači. Ono mora da se vrši po propisima lovačke znanosti i na osnovu izrađenog gospodarstvenog plana koji se mora uvek prilagoditi okolnostima, a ne smije biti oprečan, ni slatati u protuslovju sa općim ekonomskim interesima.

U našim krajevima, gdje još pitanje pašarenja nije uređeno, najteža je stvar održavati red i vršiti radeve u lovištu po postojećem planu. Gdje god se vrši pašarenje bez reda i protiv zakonskih propisa, te se blago, a naročito kože, goje na poludivljem način, može vazda nešto da iskrse što lovci mrsi račune i što može i najbolje izrađenu osnovu da sruši i omete svaki dobromjeran rad.

Kolikogod se da dovesti ljetno planinsko pašarenje u sklad s lovom, toliko je lov suprotno i štetno ono pašarenje koje se vrši bez reda i neograničeno po šumi, bez obzira na godišnje doba i na postojeće zakonske propise. Dok su u ljetno doba planinštaci s blagom po šumama, dívokoze su u nižim položajima po šumi i u stijenama. Tek u jesen, kad se domaće blago vratí u ravnicu, i kad planine opuste, izlaze dívokoze na visine na jesensku pašu. Dakle, ništa smeta lov planinskom pašarenju, ni planinsko pašarenje lov. Na ovaj se način i planine intenzivnije iskorisćuju, jer, kako rekoh, najprvo se tu shrani domaće blago, a poslije toga i divljač.

Ima mnogo stočara koji sve blago, osim muzara, u proljeće zatjeraju u šumu i ne vode o njemu brige sve dok teče paše, i dok snijeg i zima ne prisile blago da se povuče iz šume u sela. Blago je prepusteno samo sebi; dan i noć je u šumi, niko ga ne čuva i ne pazi. Gospodar ga vidi samo onda kada mu donese šaku soli, a to biva obično jedanput, a ređe po dva puta u mjesecu. Ovakvo poludivlje blago tumara svuda po šumama, zavlaci se i u najnepristupačnije krajeve, uznemiruje divljač, kvari lovačke naprave, gadi pašu i solila i čini koješta učeno što je na štetu lovci i šumarstvu. Rasumljivo je da se ovo ne da dovesti u sklad sa urednim lovniim gospodarenjem

koje u svakom lovištu zahtijeva na prvom mjestu mir. Povodom ovakovih neurednosti dolazi do čestih sukoba između lovca-šumara i stočara. Gdje se pašarenje vrši uredno i u granicama postojećih propisa i zakona, svega toga nema. Šuma je toliko prostrana i bogata, da može prehranjivati i domaće blago i divljač bez smetnje jednoga drugome i na opću korist sviju nas. Kao što se god ne smije razvijati lov na štetu stočara i težaka, tako se isto ne smije lov omalovažavati i uništavati za ljubav nesavjesnih ljudi.

Svaki je gospodar po zakonu dužan svoje blago čuvati, o njemu brigu voditi i puštati ga na pašu pod nadzorom u predjelu koji su za to određeni, a noću ga u štali ili u toru držati. Pa gdje god se pašarenje vrši na taj način, tu i stočarstvo bolje napreduje, nego ondje gdje se o blagu ne vodi briga. Zakon mora da važi za sve jednak, pa mu se mora, kako stočar tako i lovovalnik, pokoravati. U svakom slučaju dolazi na prvo mjesto narodna potreba, pa niti tko može, niti smije tražiti da se radi lova uništije stočarstvo, od koga živi vrlo veliki dio našega naroda. Često se među nama nađe ljudi koji kritikuju lovce i šumare te bezrazložno i nepromišljeno napadaju lov, a da i ne znaju od kolike je važnosti ta privredna grana.

Ako se uzme u račun na prvom mjestu prihod od takse za ostrel i od dozvola za lov, račun će pokazati visoke cifre. Taksa za ubijenog ili ranjenog divočarca plaća se danas 300 do 1000 din. po komadu, prema lovištu u kome se lov. Znatna je korist koja se dobiva od mesa, dlake, kože i rogovaca, pa i s tim treba računati. Pridodaju li se još k tome i ostali prihodi od lova koji su kud i kamo veći od lovne takse, a to su, veliki izdaci oko priređivanja hajki i drugih lovova, plaće nosača i hajkača, gradnja lovačkih kuća i koliba, lovačkih staza, puteva, uređivanje voda i ostalih naprava u lovištu, što sve ostaje narodu — eto nam čista računa. Osim toga su veliki izdaci za lovačku opremu kojima se podiže industrija oružja, optike, odijela i još mnogo toga.

U lovnu na divokoze su našli mnogi umjetnici svjetskog glasa najlepše objekte za svoja djela, a u alpskim zemljama se o divokozi i lovnu pjevaju najlepše narodne pjesme. Ovome još pridolazi i priliv stranaca koji dolaze radi lova k nama i ostavljaju dobar novac u našoj zemlji.

Svi se ovi prihodi ubiru sa sterilna tla koje ne može da nosi nikakav drugi prihod. U najvećim stijenama i u najvišim položajima, gdje živi samo divokoza, ne može da raste vrijedno i skupocjeno drvo. A isto tako se ti krajevi ne mogu unosnije iskorisćavati ni kao pašnjaci, pošto je u njih, uglavnom, pristup domaćem blagu nemoguć. Na takvim mjestima može da

se goji samo divokoza i od nje dobiva znatan prihod koji ovako tlo nije u stanju na koji drugi način odbacivati.

Ovim je jasno rečeno od kolike je vrijednosti u šumarskoj ekonomiji divokoza i koliko nam koristi nosi, a zato mora svaki dobar gospodar da računa sa lovišta koja može na ovaj način iskorisćavati, i koja mu nose veliku korist, kao i sa svakim komadom divljači koji tu živi.

Pored ovoga svega mora se istaći još i ta nepobična činjenica da je divokoza divljač koja ne čini nikome štete. Za nju ne može ni najžešći demagog naći riječi kojima bi je mogao okarakterisati kao štetnu životinju. Nitko ne može napadati lov i dokazati da je ma koji stalež od divokoza ugrožen. Ona živi stalno u kršu gdje ne može nikome smetati, pa protiv gajenja divokoze ne može biti prigovora ni s jedne strane.

Ako malo prelistamo istoriju koja govori o divokozu iz alpskih zemalja, opazit ćemo vrlo veliku razliku u njenom razvitu i u razvitu divokoze u našim slobodnim lovištima. U svima krajevima gdje je divokoza gajena u velikom broju i umjetno podržavana, ne može se usporediti sa onom divokozom iz lovišta u kojima se je sasvim slobodno razvijala. Samo ondje gdje je divljač potpuno ostala u svom elementu i gdje nije prekobrojno i umjetno gajena, uspijeva potpuno i drži se na visini. Mi vidimo da su zaražne bolesti harale i poništile divokoze samo u onim lovištima gdje je divljač prekomjerno gajena i gdje se je premnogo namnožila. Tu je morala nastupiti degeneracija, i u lovištu prevladuju slabiji i prema svim nepogodama neotporni komadi, koji i u slučaju ma koje bolesti, obole i lako podlegnu. U svakom slučaju je priroda pokazala da to ne trpi, a o tome imamo mnogo žalosnih primjera sa strane davnje i skore prošlosti. U ovome pogledu smo stekli već dosta iskustva u Divoj Grabovici koja je naše najbogatije lovište divokozama, a među kojima se razmijerno najmanje nalazi jaraca sa dobro razvijenim rogovima. Moj rad i opazanja koja sam u tome lovištu punih deset godina vršio dovela su me do zaključka da samo položaj toga lovišta i klimatske prilike mogu biti uzrok kvalitativnom opadanju divljači.

Prirodno je da se česće puta radaju slabija i kržljava mladunčad koja se ne mogu nikada razviti u jakе egzemplare, koji bi mogli dati prave prestavnike svoje rase. U Divoj Grabovici se miješa subalpinska i mediteranska klima, pa su zime kratke i blage, te tu divljač mnogo ne pati od snijega, a ni od duge i odveć jakе studeni. Najčešće se zadržaje u nižim krajevima gdje prezimije. Na taj način mogu da prezime i slabiji komadi divljači koji u višim položajima i u surovoj klimi ne bi mogli ostati na životu. U ovim niskim položajima redovno ne bude mnogo otpatka, pa se divljač brže množi. Razumljivo

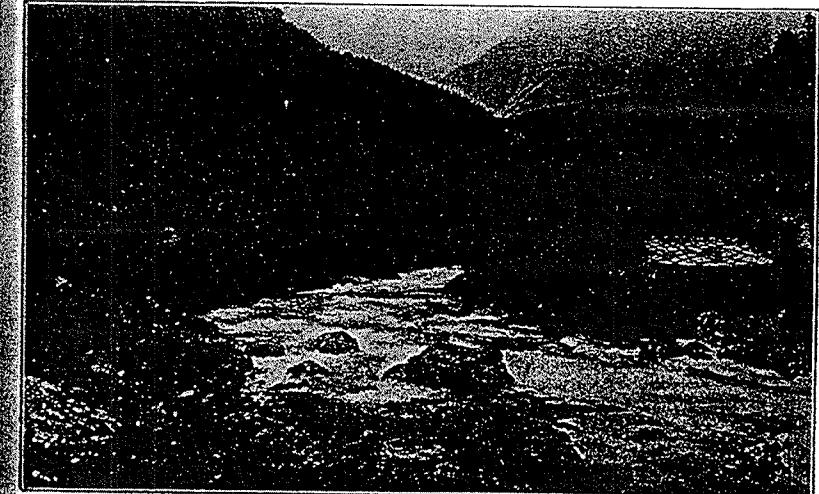
je da se i ovaka slaba divljač plodi, iako nije u stanju da dade zdrava i jaka podmlatka. Tako se divljač degeneriše, i sve više se množe slabici koji u lovištu prevlađuju. Da takovi slabici nisu nikada dovoljno otporni proti prirodnim nepogodama, imali smo se prilike osvijedoći za vrijeme ljute zime u god. 1928/1929, a pogotovo u zimi 1934/1935, kada je zapao dubok snijeg zbog čega je većinom izginula samo slabija i kržjava divljač. Tačno se nije moglo ustanoviti brojno stanje uginule divljači, no u potonjem slučaju, uveziv od oka, iznosio je otpadak do 30% cjelokupnog brojnog stanja divljači, koje se je cijenilo na 1000 komada.

Poučeni ovakim primjerima treba da prema tome i gospodarenje udesimo. Najglavnije je vršiti selekciju vrlo razboritim otstrelom, a ni štetnu divljač izuzev vuka, ne treba sasvim iskorjeniti. Na ovaj način se jedino u ovakim krajevima može odgajati jaka i otporna divljač, čemu se uglavnom i teži.

U navedenom sam našao i razlog za već naprijed spomenutu razliku u kvalitetu između prenskih i divogradovičkih divojaraca. U Prenju ih je manje, ali su prosječno znatno bolji, a u Divoj Grabovici više, ali su slabiji.

Iz alpskih zemalja ima dosta žalosnih primjera o haranju zaraza među ovom divljači. Od tih zaraza su mnoga lovista opustila, pa ih se moramo dobro čuvati.

Pretpostavlja se i veli da su najstrašniju bolest šugu na divokoze prenijele domaće koze i povodom toga da su propala alpinska lovišta. Ovo se ne da pobijati, ali se tome može postaviti i ovo pitanje sasvim suprotnog smjera. Zašto se u našim krajevima, gdje skoro svu godinu skupa pasu domaće koze sa divokozama, na domaćem blagu često pojavljuje šuga, a do danas nije ni jedan slučaj te poštasti na divokozama poznat? Čini mi se da nimalo ne grješim, ako na ovo pitanje dam slijedeći kratak odgovor. Naša je divokoza ostala sve do danas i jaka i zdrava samo zato, što je sve do danas ostala onakva kakvu ju je Bog dao i priroda odgojila, bez nimalo umjetne natruhe. Priroda ju je obdarila svima uslovima koji su joj potrebni za život, prema čemu se ona slobodno razvija i ne podliježe zarazama. U našim lovištima pogine već u ranoj mladosti sve ono što je slabo i što nije za život sposobno. Ne ostaju za rasplod ni kržljavi ni boležljivi, nego jedino zdrav i jaki egzemplari. Daljnju selekciju vrši orao, lisica i kuna koji poništite kržljavu jarad i ostale boležljive i slabije starije komade. S tim komadima i zima učini svoje, ako im se ne pomaže prehranom iz ruke, pa i to doprinosi mnogo tome da ostaje na životu samo najjača i najotpornija divljač. Konačno se mora spomenuti još i to da se kod nas održava pravi omjer spola. Divojaci se prekomjerno ne strijeljaju, pa



Doljanka kod Jablanice

povodom toga dolazi već na svijet zdrav i jači podmladak nego u lovištima gdje je malo dobrih i jakih jaraca, pa oplodnju vrše slabiji i mlađi.

Divokoza je u hrani toliko skromna, da je u zimi ne treba umjetno prehranjivati.

Ona izvrsno predosjeća promjene vremena pa prema tome mijenja svoje stanište i nalazi u svako doba potrebnu hranu. O ovoj okolnosti treba ozbiljno voditi brigu i nastojati da u lovištu bude i ljetnih i zimskih staništa. Gdje lovište leži na sjevernim stranama, i gdje nema zimskih staništa, može se dogoditi da vlasnik gaji divljač za drugoga. Čim puhne sjever, i za trpa snijeg, divokoze pobegnu na južne toplije strane, a gdje toga nema u vlastitom, predu u tuđe lovište, i tu ih može da potuče onaj koji to nije zasluzio, pošto nije u lovište ništa uložio. Pravi vlasnik lovišta koji je cijelo ljetno divljač čuvao i gajio može da bude oštećen. Ako u lovištu ima ljetnih i zimskih staništa, onda nije nužno divljač zimi prehranjivati. U takvima lovištima divljač vazda nade dovoljno hrane.

U Bjelašnici i Hranisavi imamo o tome loših primjera. Tu se preko 40 god. gaje i čuvaju divokoze, a niko ih ne lovi, no brojno se stanje ne da popraviti radí toga, što tu nema dobrih zimskih staništa. U zimsko doba preseli sva divljač na južne strane Bjelašnice, a tu nade smrt, i tako se to opetuje iz godine u godinu.

Za umjetnu prehranu dívlači jedino se može preporučiti: nažeti ili nakositi trave u ljetno doba, osušiti je i kao sijeno ostaviti za zimsku hranu. Najbolje je takovo sijeno nehajno sadjeti u male stogove na sklonitim mjestima, gdje ih neće snijeg zamesti, te ostaviti na stožini. Ove stogove brzo nađu divokoze, redovno dolaze k njima i jedu sijeno sve dok ga traje. A ako se pri sadjevanju stoga sijeno posipa solju, onda ga dívlač još radije uzima.

Vrlo su pohlepne na so, pa im je treba izdašno davati, a osobito u proljetno doba kada prelaze od zimske suhe na proljetnu mladu zelenu hranu. Solila treba praviti na sklonitim i teško prisupačnim mjestima, koja se mogu sa strane i izdaleka osmatrati. Najbolje je postavljati ih u pećinama, špiljama, ispod stijena gdje ne kisnu, gdje ih voda ne podlokava i ne isplakuje. Obično se uzima kamena so, koja se u krupnim grudama metne u škripove i među kamenje, pa ju tako liže dívlač. Isto se tako može hraniti i sa običnom soli, koja se pomiješa sa čistom ilovačom u omjeru kao 1 : 2. Prije miješanja ilovača se fino prosije, očisti od pjeska i dobro nakvasi. Po tome se ta smjesa sa soli neprestano kvazi i tako dugo mjesi, dok ne postane sasvim jednolična. Kada je smjesa gotova, nabije se u, za tu svrhu napravljene, drvene okvire i ostavi na određeno mjesto. Vrlo je dobro praviti solila u starim panjevima, gdje to samo prilike dozvoljavaju.

Iako su divokoze protiv nevremena vrlo otporne, to se ipak u takvima prilikama vrlo vješto kriju i sklanjaju na zaštićena mesta gdje čekaju dok se vrijeme popravi. Kada je dubok snijeg, najradije se zadržavaju ispod četinjastih stabala koja su gустe krošnje, koja ih štite od nevremena. Ovaka su stabla u visokim krajevima obično skoro do zemlje granata i pod njima je vazda kopno ili sasvim malo snijega. Vrijednost ovih stabala je neznačna te u šumskoj privredi ne igraju kakve važne uloge. Naprotiv tome su u lovištu od presudnog značaja, pa ih svaki dobar šumar moraštiti i čuvati, te na izvjesnim mjestima od sječe sasvim isključiti. Gdje u lovištu takovih stabala nema, treba ih odgajati, jer su od velike vrijednosti za uzgoj dívlači.

Rado se divokoze zadržaju i u špiljama u kojima je suho i gdje su od nevremena zaklonjene.

Prvi i glavni zadatok svakoga lovca uzbujatelja mora biti održavanje dobra omjera spola među divokozama. Iako je u prirodi pravilo da se rađa više muških nego ženskih, ne smije se nigda zaboraviti da među divokozama znatno i gine više muških nego ženskih. Prvo svaki lovac želi ubiti što boljeg divojarca, a ne divokozu. Drugo, uz prskanje oslabe jaci u tolikoj mjeri, da nisu u stanju prezimeti, pa mnogi ugine, a to sve ide na štetu omjera i na štetu rasploda. Radi ovoga ostaje

sve više slabijih jaraca od kojih ne može biti dobra i jaka podmlatka kao od jakih i zdravih, ako ih ima u dovoljnom broju. Kao dobar omjer može se uzeti dva jarača naprama tri kože. Svakoga proljeća, čim snijeg okopni i prije kozlenja, treba ustanoviti zimske štete i odpadak dívlači, te usporediti to s brojnim stanjem dívlači i korigirati brojke prema podatcima sakupljenim uz prskanje i na osnovu toga izraditi plan za otstrel u tekućoj godini. Obzirom na teren i krajeve u kojima divokoze žive, vrlo je teško bar približno tačno ustanoviti brojno stanje dívlači. Gdje je stanje dobro, obično se potcjenuje, jer se ne može svaki komad dívlači ustanoviti. Samo onaj lovac koji je svaki dan u lovištu i koji poznava svaki kutić svoga revira i svaku kretnju dívlači, može da o tome govori i daje podatke. Najlakše se može cijeniti brojno stanje dívlači onda kada je dívlač na okupu i u jatima, a to je u doba prskanja kada se dívlač nalazi okupljena na goletima i po planinskim pašnjacima. Ako u to doba ima još i malo snijega, olakšan je posao lovca, pošto može i po tragovima prosvidavati brojno stanje dívlači, kao i mjesto gdje se ona nalazi. Pored svega toga za ovaj posao treba mnogo znanja i dugogodišnjeg iskustva da bi se bar s nekom sigurnošću moglo ocijeniti brojno stanje dívlači.

Osobito je teško i skoro nemoguće ustanoviti stanje dívlači u lovištima koja nisu uređena i gdje nema dovoljno iskusna lovčevog osoblja. A o omjeru spola u ovakim prilikama ne može biti ni govora. Dokle god lovište nije uređeno i svuda pristupačnim učinjeno, te dok dívlač nema potpuna mira, proizvoljno je o tome govoriti.

U Lipovoj Poli u Prenju znalo se je više godina za kapitalca divojarca koji se tačno poznavao po tome, što mu je desni rog bio dobro naprijed nagnut. Na jednom je toga jarača tale nestalo. A pošto se nije opažao u lovištu, mislio se je da je negdje zaglavio. Međutim se je on opet pojavi na svom jarom staništu tek u drugoj godini i odmah je prepoznat. Uličan slučaj bio je i sa šepavim kapitalcem u Čobi ispod Plase. Šepaci se slučajevi mogu dešavati i češće, pa se čovjek može tako u računu prevariti što nije nikako čudo, ako se uzme u obzir teren i okolnosti u kojima divokoze žive.

Držimo se li gore postavljenog omjera 2 : 3, onda dolazi na stotinu komada dívlači 40 jaraca i 60 koza. Prema Hauner-u među kožama je obično 40% vodilja a ostatak od 60% u jalovinje, tj. jalovice i mlađarija. Ovih 40% koza vodilja nosi 24 komada, pa ako se uzme da svaka vodi prosječno po jedno kozle, to je onda i prirast od cijelog brojnog stanja 4%.

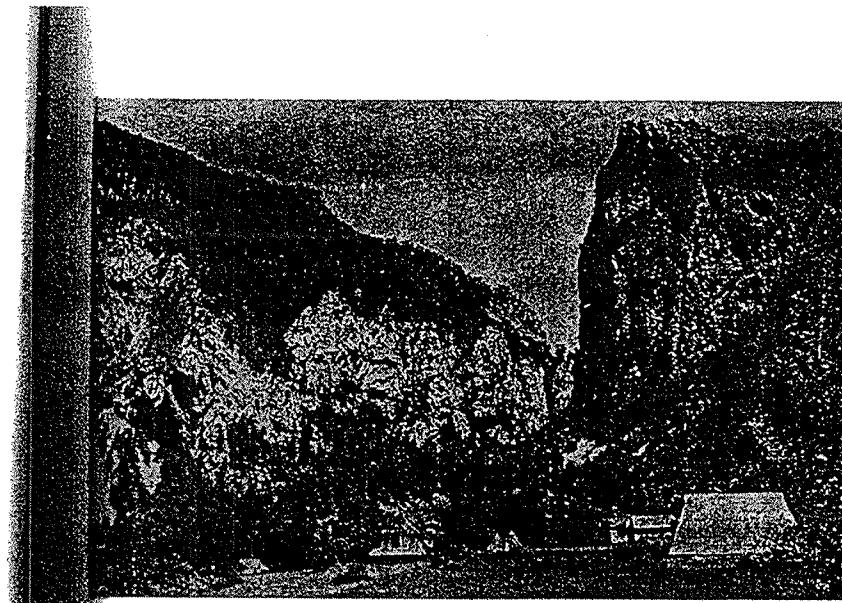
Ako uzmemo u račun da divokoza kako smo to već bomenuli, tek u petoj godini povede prvo kozle, a da po

prilici, poslije dvanaeste godine nije više sposobna za rasplod, da svake godine okozi samo po jedno kozle, da se rađa više muških nego ženskih, a prvo mlado da je vazda jarčić, onda možemo postaviti sljedeći račun o prirastu:

Godina	Godišnji prirast ↑				Godišnji prirast ↓			
	u generaciji				u generaciji			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
	komada				komada			
0	1				1			
1	1				1			
2					1			
3	1				1			
4					1			
5	1							
6		1			1			
7	1				1			
8	1	1	1			1		
9		1			1	1	1	
10	1		1					
11	1	1	1	1				
12					1	1	1	1
13	8	4	5	1	6	3	2	1

Iz gornje tabele vidimo rezultat od šest komada jaraca ili 37% iznad pet godina starosti, a ostalih deset komada ili 63% su mlađi jarci ispod pet god. koji još nisu potpuno razvijeni. Među kozama ima pet vodilja koje su starije od četiri godine, a ostalih sedam kom. mlađih od četiri god. spadaju u jalovice.

Od cijelokupnog prirasta izraženo u procentima rađa se 57% muških i 43% ženskih.



Buha pod Maglićem

Ako ovome dodamo da se starija koza više puta obližni, da se poslije dvanaeste godine ne plodi, onda nam račun prirasta uzet na 25 godina, koju dobu može divokoza da doživi, ide znatno u korist ženskog spola.

Theoretski uzeto mogao bi se ovaj račun smatrati ispravnim, no u praksi mogu često nastupiti promjene koje ga mogu na temelju preturiti, pa zato treba i na to misliti i biti vrlo oprezan pri sastavljanju plana za odstrel.

Zbog štete od zvjeradi, bolesti, zimskih gubitaka i drugih neugoda, od ovoga prirasta otpada znatan postotak, pa se taj prirast ni u najuređenijim lovištima ne može uzimati u potpunom broju, nego vazda nešto manje. Naročito se mora paziti na to kako su divokoze prezimile i kako su se okozile, jer to mnogo ovisi o okolnostima, te nije plodenje svake godine jednakog uspjeha. Često se puta dogodi da se mnoge koze izjalone, ili da prskanje bude slabo, pa prirast bude znatno manji, tako u dobrim godinama. Za naše prilike, gdje se divljac mnogo uznemiruje, gdje se još uvijek divljač krade i gdje ima mnogo štetocina, ne bi se smjelo uzeti kao godišnji etat više od 50% redovnog prirasta. U Sloveniji, gdje su prilike sredene, mogao bi se ovaj procenat nešto i povisiti, ali tu se opet ne smije zaboraviti da divljač trpi više štete od žestoke zime i snijega, nego u južnim našim krajevima.

Pri sastavljanju godišnjeg plana za odstrel, dobar će gospodar na prvom mjestu uzeti u račun odstret starih jalovica koje više nisu za rasplod sposobne. One za vrijeme prskanja zavode samo jarce, pa radi toga mnoga mlada koza ostane neoplodena, zbog čega može da bude osjetljiv gubitak na prirošt, pošto mlađa i jača koza daje mnogo jači i zdraviji podmladak. Vrlo je jednostavno i lako prema priskupljenim podacima o stanju divljači sastaviti kićen plan, i u njega unijeti dobar broj divojaraca za odstrel. Naprotiv tome vrlo je teško pravilno izvršiti odstrel, a ne štetiti stanje divljači. Za potonje treba mnogo znanja i još više iskustva i velika doza samoprijegora. Streljati treba samo sasvim stare jarce, a ne u najboljoj snazi, koji su puni života i snage, čuvati, kao i ostalu mladu divljač na kojoj ostaje budućnost lovišta. Najviše treba čuvati dvogodčad i sve 3—4 god. stare komade, jer su oni najjači i najotporniji, pa najbolje prezimaju. Mlada divljač je jača i zdravija pa ulazi u zimu u boljoj kondiciji. Nitи su jarčići u prskanju oslabljeni, ni kozice od dojenja istrošene, kao što je to sve slučaj kod starije divljači. Mlađarija zazimljuje utovljena, pa je prema tome i mnogo jača od stare divljači, za koju već znamo da u zimu zalaže slaba i mršava.

Svrha pravilnog odstrela je selekcija, pa se zato mora na prvom mjestu strijeljati kržljava i sakata divljač, kao i oni jarci koji su zakržljali i slabih rogova. Ovo se može vršiti samo redovnim i vrlo pomnim posmatranjem divljači kroz cijelu godinu, a nikako po stranim lovциma, kao ni prilikom hajke ili većeg pogona. Ovaj se posao smije povjeriti samo iskusnim i pouzdanim organima, koji moraju biti snabdjeveni vrlo dobrim dalekozorima da mogu svaki pojedini komad divljači tačno ocijeniti. Pri tome treba biti vrlo oprezen i osobito strogo paziti na izbor koza za ostrel. Ja mislim da među ni jednom divljači nema toliko jalovica kao među divokozama. Mnoga koza ostane pukim slučajem jalova samo za jedno ljeto, a da nije sterilna i neplodna štirka, pa se pri otstrelu ovake divljači može grdno griješiti. Dosta koza može da izgubi glavu koje bi u doidoćoj godini povele jare. Pripasti od jedne dobre koze može se za deset godina računati na 25 do 30 komada divljači. Zato se pri otstrelu koza preporučuje najveći oprez i savjesnost.

Turizam i skijaški sporst može lovištu biti štetan u glavnom u zimsko doba, ali i to se da izbjegti i bez štete po naše planinare, i užitak se može dovesti u sklad sa lovnim gospodarenjem. Planine su prostrane, i svako može u njima naći dovoljno razonode, a da se ne mora popeti na svaki vrh i na svaku stijenu. Ona mesta, u kojima se najviše zadržava divljač i koja zahtijevaju potpuni mir, treba označiti vidljivim znacima i tako isključiti od posjete gradskih gostiju. Ovo važi naročito za zimsko doba kada se uplašena divljač može i ne-

hotice natjerati u namete i na strme strane gdje može prouzrokovati usove. To može osobito štetno biti onda, kada je uživo vrijeđe i vlažan snijeg, pa lako popuzi i pretvoriti se u lavinu, koja sve što ponese zatrpa u hladan grob. No kako obično svi ljudi koji vole prirodu, vole i divljač, lako ih je urazumiti i upozoriti na posljedice koje bi mogle slijediti iz neopreznosti i nerazumjevanja pojedinih lica, i tako će se mnoge stete predusresti. Sa ljudima iz gradova, koji su dobre volje i koji traže u planinama i po brdima odmora svojoj duši, može se najlakše naći sporazum na taj način, da se lovna uprava porazumi sa upravom turističkih i skijaških društava i klubova, a pogotovo ako se radi u skladu sa lovačkim društvima.

Može se dogoditi da se i među ove športaše uvuku lica kojima je draga puška i trofeja od divojarca, pa zato treba nad ovakim licima neprimjetno, ali trajno vršiti nadzor i nemogućiti ih u takvim pothvatima.

Iako se ne mogu složiti s mišljenjem mnogih lovaca da je orao u našim prilikama najveći neprijatelj divokoza, ipak ne kanim tvrditi da nije štetan. No ta šteta nikada ne može biti kolika, da je lovište koje je bogato divljači ne bi moglo podnijeti. U lovištima gdje se orlovi legu, čine one najviše štete, jer im treba najviše hrane za ishranu mladih, pa u to doba traže plijena i harača nadaleko oko svoga kniježda. Tada domaće koze već imaju mlade od kojih mnogo svrši u orlovskom gnijezdu, dok još orlići nisu izletjeli.

Prednost je u ovome ta, što se u isto doba ne koze divokoze, kada orlovskoj mladuncadi treba najviše hrane. U drugoj polovici maja i početkom juna kože se divokoze, a dotle su orlići othranjeni i izletjeli, te stari orlovi nisu više tako građeljivi, kao što su bili dok su mlade morali hraniti u gnijezdu. Poslije, kada kozlići odrastu i kada ih stare koze povedu na pašu, orlu uspijeva, da uhvati samo slabiju i kržljavu kožu, a od te štete do danas nije ni jedno lovište propalo. Ne tvrdim da orlove treba gajiti i štititi, ali ih nije potrebno ni sasvim iskorijeniti. Time što orao tokom godine ubije par slabih kozlića, vrši, kako je već spomenuto, selekciju koja je svuda potrebna za održavanje dobre rase i zdrave divljači. Orao je kralj naših brda. Bez njega nema planina pravoga čara, pa nije moguće naći nikakva opravданoga razloga za njegovo potpuno uništavanje. Orao vrlo vješto lovi divokoze, pa često puta to čine po dva orla zajednički; jedan od njih radi kao hajkač, a drugi rao lovac. I takav lov sam imao prilike promatrati u planini. Zajednički manevar u lovnu izvode orlovi obično onda, ako su divokoze na golijeti i iznad ruba šumske vegetacije. U takvom slučaju, orao lovac nisko kruži iznad divokoza, a orao hajkač ga drži tik krošanja drveća, po rubu šume. Neprestano klikče kao da pas štekti, i na taj način sprječava divljač pobjeći u

šumu. Oni nastoje u svakom slučaju da plijen uhvate dok je na goleti, jer dobro znaju da im to neće uspjeti čim divljač pobegne u šumu gdje može da nađe sklonište i da se od njih sakrije.

Najviše se orao u lovnu trudi da rastavi mlado od matere, pošto zna da je onda za plijen siguran.

Štete od dlakave zvjeradi u divokozjim lovištima, obično ne mogu biti od znatna upliva na umnažanje divljači. Vuk, lisica i kuna učine vazda ponešto štete, ali nikada ni izdaleka u tolikoj mjeri kao u srnećim lovištima, pa zato ne treba uništiti ni posljednju kunu ni posljednju lisicu. Vuka nema mesta ni u jednom lovištu na svijetu, zato ga treba sasvim uništiti.

Najveća pogibelj po divljač mogu da budu zaražne bolesti koje su u stanju da sve redom pokose i lovište opustoše. Kako smo već u početku ovoga poglavljia spomenuli, zaraže se pojavljuju ondje gdje je premnogo divljač i gdje se divljač povodom toga degeneriše. Priroda, kao regulator svega na svijetu, u svim ovakvim slučajevima učini svoje i poništiti sve što je slabo i sve što je mnogobrojno, dapače nekad i ono što ne može biti ni poželjno.

U našim prilikama, gdje svuda po šumama slobodno pase domaća stoka koja je vrlo često zaražena šugom, mora se najozbiljnije voditi računa kako o brojnom, tako i o zdravstvenom stanju divljači, i mora se strogo paziti na to da se ne unese zaražna bolest među divljač.

Opće mišljenje da divokoza živi i dobro uspijeva samo u visokom gorju i po rubu šumske vegetacije može se dopuniti time, da divokoza živi i vrlo dobro uspijeva i u sredogorju i šumama gdje samo ima stijena i mira i gdje joj prilike odgovaraju. Bez stijena divokoza ne može biti. Ovo najbolje svjedoče naša bosansko-hercegovačka lovišta.

Ponekada se događa da divljač ostavi neko lovište i da preseli u drugo, a da se pravo ne zna šta je uzrok tome. U svakom slučaju mora se tražiti razlog selenju i bježanju divljači u uznenirivanju. O tome mi u Bosni i Hercegovini imamo dosta jasnih i žalosnih dokaza od kojih će navesti samo jedan kao izrazit primjer. Treskavica koja je 2000 m. visoka, u srežu sarajevskom, idealno je lovište divokoza. U njoj se slobodno lovi, a najviše sa kerovima, pa zato čim tamo lov počne, većina divljači pobegne odatle u zaštićeno lovište u Sijeračkim stijenama koje mnogo niže leže i tu ostaje cijelu zimu, pošto se ne usuđuje u Treskavicu vratiti sve dok se tamo lovi i dok se čuje šteketa pasa i pucanje pušaka.

Pri ovome bježanju one pređu cijelu Golu Krbljinu, a često puta preplivaju i Dobropoljsku rijeku, što svjedoči da i plivati znaju.



Velež planina sa sjeverne strane

U Divoj Grabovici (Mostar) se nalaze divokoze stalno između 300 i 1800 m. nad morem. U godini 1930 prigodom jednog lova ubijen je u Divoj Grabovici pod Busom jedan slabiji divojarac koji je bio pun čičaka (Arctim Lappa) kao i u lisice koja se vuca oko kokosinjaca, gdje čičak najviše laste. Ovo je jasan znak kako se divokoze i u ljetno doba nisko spuštaju i gdje se zadržavaju. Vrlo je dobro lovište u niskom položaju u Sijeračkim Stijenama (Foča) koje leži između 400—700 m. U ova dva lovišta prevlađuje srednja i visoka šuma, teren je pun visokih stijena, divljač se tu vrlo rado drži i vrlo dobro uspijeva. Za naše bosanske šume može se reći da u njima ima i da je sve do nedavna bilo divokoza svuda gdje ima stijena. Od takvih šumovitih lovišta koja sva leže ispod 1000 m. nadmorske visine, mogu se navesti Busovačka Planina (Fojnica), Bešpelj i Ugarske stijene (Jajce), Luka (Srebrenica), Sokolina (Kladanj), Ribiočke i Tatinske Stijene i Medna Luka (Višegrad i Rogatica). S dobom godine i klimatskim prilikama treće se divljač u svakom lovištu, pa bilo to u visokom gorju ili sredogorju, u višim ili nižim položajima. Prema tome je usvijem opravданo mišljenje u narodu da se divokoze kreću u snijegom. Kada snijeg pada, idu naniže u kopan, a kada snijeg kopni, počnu se kretati navije. U tome se drže uvijek po rubu snijega. Nažalost se mora konstatovati činjenica da su

pomenuta lovišta, kao i sva ostala slobodna lovišta, u poratna doba devastirana i opustošena, pa je u njima danas dívlač na izumiranju ili u tolikoj mjeri poništena da će je u najskorije vrijeme sasvim nestati kao što je to već uslijedilo u Kamešnici i Troglavu u srezu livanjskom. Ovome pored najgrubljeg zvjerokradstva najviše je doprinijelo nerazborno i prekomjerno lovljenje s kerovima i strijeljanje sačmom. Naviše je propalo dívlači koja je bila nastrijeđena sačmom, pa ili su je psi pohvatali i potrgali, ili je uginula i propala negdje u stijenama. Kako u šumovitim krajevima budu obično divokoze krupnije nego u golom i visokom gorju, to se u ovim položajima češće nađe i kapitalan jarac.

Gdje se divokoze čuvaju i ne uznemiruju, vrlo se brzo množe, ali čim ih više biva, slabe i degenerišu. Krupniji i jači komadi budu obično u onim lovištima gdje ih je manje, kako smo to već primjerom iz Dive Grabovice objasnili.

Kako je naša divokoza sve do danas ostala potpuno zdrava i poštedena od svih zaraza, to se iz prakse o bolestima i zarazama ne može mnogo pisati. Prema pisanju stranih autora najopasnija bolest šuga pojavila se u nama najbližim lovištima u Koruškoj u god. 1880 i raširila se prema sjeveru u Austrijsku Bavarsku i Njemačku njegovana lovišta. U Njemačkoj se spominje da je još početkom osamnaestog stoljeća harala šuga, a u Bavarskoj u tridesetim godinama prošlog stoljeća.

Šuga (*Sarcopetes scabici* var. *rupicaprae*) parazit je koji se razvija u koži životinja. Ženka ovoga parazita zabusi se u kožu i tu snese 20–30 jajačca. Iz ovih jajača razviju se za 4 nedjelje ličinke koje su odmah zrele za rasplod. Na onim mjestima gdje se ovaj proces razvija ispadnu dlake, koža obamre i uhvate se kraste. Oboljele životinje se mnogu ližu pa i na taj način prenose bolest na više mjesta po čitavom tijelu. Šuga se najprije pojavljuje na onim mjestima gdje je najreda dlaka. Šuga užasno svrbi, pa se oboljela životinja neprestano tare i češe o tvrde predmete — kamenje, drveće i granje. Na ovaj način se najviše prenosi zaraza, jer sve životinje koje se ovakovih mesta dotaknu, zaraze se.

Iz ovoga može da slijedi da se u šumi šuga više i brže širi nego na goleti gdje se dívlač manje dotiče predmeta po kojima se zaraza prenosi.

Razvijanjem bolesti koža se sve više suši, puca i gubi sokove, što dívlač užasno боли pa postane vrlo nemirna dok toliko ne oslabi, da konačno u najvećim mukama ugine.

Zaražene su životinje ružne, sasvim se oprcaju, dlaka izbljedi i izgubi svoju pravu boju, a po glavi i nogama sasvim opadne. Pri koncu bolesti otpadnu kuke, a i sva rožina s rogova. Bolest se velikom brzinom širi i kosi sve od reda. A isto tako



Lovačka kuća u Hrbljini

se naglo razvija i u tijelu oboljele životinje. Bolesne životinje obično uginu u samoći, odlučene od jata. Šuga obično hara od 4–5 godina, a po tome tek počinje jenjavati, no to biva istom onda kad je lovište opustošeno i kada je uništeno 70 do 80% dívlači. Ovoj užasnoj bolesti nema lijeka. Gdje god se pojavi, moraju se bez milosrđa sví zaraženi komadi dívlači postrijeljati. Postrijeljane bolesne komade, kao i onu nađenu od šuge uginulu dívlač, treba na vatru spaliti.

Oboljela se dívlač smije loviti samo sasvim tihu, na pri-vlak i zasjedom, a nipošto sa hajkom ili sa kerovima. Na ovu nesreću treba vazda najbudnije paziti i vazda održavati sve potrebne mjere predostrožnosti za suzbijanje te strašne zaraze. Nikada se ne smije dozvoliti išgon blaga na pašnjake, ako nije prije od veterinara pregledano i ako vlasnik nemira uvjerenja da je potpuno zdravo. U narodu ima rđav običaj da zarazne bolesti na blagu krije i taj. Oboljelu stoku najčešće otjera u šumu i tamo je sakriva. Da se na ovaj način može najlakše šuga prenijeti na dívlač nije nužno pobliže objašnjavati, pa zato ne može biti ni jedno sredstvo predostrožnosti suvišno, a ni prestrogo.

Ako u zimsko doba dugo traje poledica i dívlač brsti obledenu i smrzu hranu, ozlijedi često usta i nježnije dijelove oko usta, od čega nastaju rane koje se gnoje. Uzrok ovih

rana može mnoga dívokoza i da ugine. Ovu bolest znanost pozna pod imenom Stomatitis papulosa, a Nijemac je zove Winterkrätze.

Kada je kišovita godina, dosta puta pojavljuje se metilj u plućima. Ličinke ovoga parazita predu u grkljan i bronhijske oboljele životinje i prouzrokuju kašalj. I od ove bolesti može lovište osjetljivo da strada. Metilj (Distomum) u jetri češće je pojava od koje je mali otpadak.

Od šapa i slinavke mogu da obole i dívokoze, isto kao i domaće blago. Ta bolest ih najviše smeta u kretanju i najviše im škodi, ako ih šta plaši ili goni. Zato se u slučaju pojave ove bolesti mora bezuslovno u lovištu održavati potpun mir. Obično ni od ove bolesti ne bude otpatka.

U ljetno doba oboli češće jarad tako da im se krsta ukoče, pa ne mogu da skaču ni da se lako kreću, nego teško vuku zadnji kraj tijela. Ova bolest nije do danas istražena. Nijemac je naziva Darrsucht.

U godini 1934 našao sem u mjesecu junu u Radavi ovako oboljelo dvize. Bilo je toliko oslabilo, da nije moglo jata slijediti, pa ga je jedan dječak uhvatio. Pregledavanjem nisam mogao na njemu ustanoviti nikakovih tjelesnih ozljeda ni obolegenja, a bilo je smršalo na samu košt i kožu, pa sam došao do zaključka da je bolovalo od ove bolesti.

Među domaćom stokom, a najčešće među janjčima, kada je sušna godina, pojavljuje se neka plućna bolest koju narod naziva »Ognjica«. Pomišljao sam na ovu bolest i u ovom slučaju oboljelog dvizeta, no kako nisam stručnjak, ne bih mogao šta pobliže o tome tvrditi.

Kao vrlo opašnu zaraznu bolest navodi Hauber upalu očiju od koje mogu mnoge dívokoze u ljetno doba da i ugine. Od ove bolesti upali se očna šupljina i očna pokosnica. Bolest je opažena u god. 1915 u Štajerskoj i proširila se prema sjeveru u Tirol, Salzburg i Bavarsku. Od nje je svuda gdje se pojavila uginalo do 5% divljači. U zimi je prestala.

Oboljela divljač se u terenu vrlo nesigurno kreće, pa je po tome lako poznati oboljele komade. Dogodi se i to da često puta padnu sa stijena i sataru se u kršu. Mnoge dívokoze ovu bolest prebole i ozdrave. A takđi se komadi poznaju po tome, što su im uslijed krmelja, koji su im iz očiju curili dok su bolovale, otpale dlačice ispod očiju.

Obzirom da se ova bolest pojavljuje samo u ljetno doba za vrijeme na veće vrućine, nužno joj je u našim južnim lovištima pokloniti najveću pažnju. Ni ovoj bolesti nije poznat uzrok, no misli se da je prenose domaće koze. Povodom ovoga naročito sam se interesirao i raspitivao u narodu o ovoj bolesti na domaćim kozama i nisam mogao nígdje ništa o tome dozнати.

Vrtoglavica je bolest od koje svake godine ugine po koj komad divljači u svima lovištima. Obično obolijeva mlađa divljač, 2—3 godine stara. Preboljeti je ne može ni jedna životinja. Uzročnik je bolesti parazit Coenurus cerebralis koga divljač hranom prenese u tijelo. On se u tijelu preobličuje i tako dospije u mozak životinje gdje prouzrokuje u svakom slučaju smrt. On potječe od pasije trakovice (Taenia coecum) od koje psi izlučuju jaja u izmetu, a divljač je na paši poždere. Vrtoglavice životinje se obično u krugu kreću i pomicu samo nizbrdo. Glavu drže nakrivo, a kada ih bolest svlada, ne mogu nikako ići uzbrdo. Često se spuste sasvim u ravnicu i dođu do sela i naseobina. Mozak im se razvodnjava i pretvara u neku mutnu tekućinu, a lubanja im bude na više mjesta progrizena.

Polovicom novembra 1931 god. sam našao vrtoglavu sasvim starog divojcarca u potoku Radavi u Divoj Grabovici, koga je bolest već bila svladala u tolikoj mjeri, da nije mogao uzbrdo učiniti ni desetak skokova, te se jednik neprestano držao u suhom koritu gorskog potoka. Zrnom sam mu okončao život i muke koje samo sa smrću prestaju.

Fuschelberger spominje i bedrenicu kao bolest na dívokozama, a Grashey veli da ona može lovište opustošiti. Hauber u svome djelu koje je novijeg datuma ne vjeruje da ova bolest postoji. Kako već naprijed spomenuh da u bolestima divljači nemam dovoljno iskustva, ne mogu o ovome dati svoga mišljenja.

Na koži dívokoza nisu do sada opažani paraziti, kao što su krpelji i uši, koje ljeti drugu divljač mnogo napadaju i muče.

Odmor pod Maglič-planinom



Lovačka oprema

Planina je svakom čovjeku lijepa i draga, no nije svakome dato da je može pohađati i u njoj uživati, a pogotovo i dívokaze loviti. Samo onima koji su potpuno zdravi i dobro opremljeni može biti u planini ugodno, no i to samo za lijepa vremena.

Kad je vrijeme ružno, planine su zatvorene i ne treba ih pohađati sve dotle dok se god ne očiste i brda ne ukažu. Ko je osvjeđen da može bez bojažni na zle posljedice podnijeti veće štrapace i da može bez vrtoglavice preći uskim pasom u stijeni i da smije slobodno pogledati sa izbočene visine u duboku provaliju, taj može bez brige poći u planinu i taj će sigurno tu naći puno zadovoljstva i uživanja u lovu.

U koga su oči ili uši slabe, a ako ga još i vrtoglavica pati, za toga nije lov i hodanje po planinama. Ljudi s takovim organskim nedostacima samo se pate po planini i neprestano strepe pred raznim nezgodama koje bi ih mogle zadesiti. Oni su najprije balast samome sebi, a potome i svojim drugovima, pa je po njih mnogo pametnije da potraže užitka u ravnicama gdje se mogu osjećati sigurnim.

U planini može čovjek da uživa sve čari i ljepote divlje prirode, a ako ih zna spojiti sa lovom, onda se to ne da ničim uporediti. Ljepšeg i većeg uživanja ne može biti od hodanja po planinama. Kome je lovačka strast u krvi, i tko voli prirodu pa mu se samo jedanput pruži prilika da okusi sve te čari i ljepote, taj toga ne može napustiti, a ni zaboraviti. Svaki događaj i svaka slika sa planine ostaje mu uklesana u duši do zadnjeg časa života. Pogrješno je mišljenje neupućenih ljudi koji drže da je hodanje po brdima i planinama uvjetovano sa izvanrednim štrapacima i vrlo velikim opasnostima. U planini se čovjek tek pravo odmara, zbaci sve terete sa sebe i zaboravi na sve brige i nevolje svagdašnjice. Tu tek osjeti kako je sićušna jedinica u velikoj Božjoj prirodi i neznatan stvor u svagdašnjoj teškoj borbi za život. Tu se čovjek vraća majci prirodi.

Na planinama i brdima treba hodati polagano i odmjeno, nikada ne valja skretati na stranputice, a ni zalažiti u nepoznate krajeve u kojima se može i něhotice na loše i ne prohodne položaje zaći. Pri hodanju se čine razne tjelesne kretnje, naizmjenice se umaraju i odmaraju razni mišići, te se tijelo daleko manje umara, nego to mnogi neupućeni misli. Tko je vješt pa se znađe prilikama u planini koristiti, te ako je i opremljen kako treba, toga neće trti briga kako će divoke loviti, a ni kako će se živ kući vratiti.

U širokim slojevima, među neupućenim, razbubane su priče o velikoj pogibelji koja svakome lovcu na divokeze prijeti i sa kojom se lovac mora boriti. Danas toga sve manje biva, a u dosta krajeva gdje su lovišta uređena toga je sasvim nestalo.

Planine se sve više otvaraju i svakim danom postaju pristupačnjim. Napredovanjem kulture postaje lov na divokeze lakšim i udobnijim. U planinama se sve više izgrađuju bolji putevi, pa se stariji i slabiji ljudi mogu na više mjesta i konjem služiti. Izgrađuju se lovačke staze, pa i pri vršenju samoga lova ne mora lovac zalažiti u vratolomne vrelte. Mnoga turistička društva izgrađuju takođe puteve i grade kolibe, pa se lovac i time može koristiti, kao što se služi i lovačkim kolibama kojih ima svugdje u uređenim lovištima. U svakoj od ovih koliba može se udobno noćivati i skloniti od zime i nevremena.

Pravi ljubitelj prirode i lova nikada uludo ne srlja, on na više mjesta zastaje i sjeda, uživa sve ljepote i dare prirode koja nigdje nije raskošna kao u planinama. Gleda orla kako veličanstveno ploví u svemiru i kruži iznad stijena, te bistrim okom pazi na okolicu u kojoj se nada plijenu. Najljepše ga je vidjeti kada iskorišćuje snagu vjetra, koji ga u prsa tuče i u visinu diže. Tada skupi krila, uspravi tijelo i diže se okomito u vis bez ikakva naprezanja, a kada je dosegao zamjernu visinu, ponosno raširi krila i ponovno počinje izvoditi veličanstvene krugove. Ništa manje nije impozantan ni onda kada se poput strijele na tle baca za plijenom. Ispod vrha stijena vidi se jato planinskih čavki sa njihovim crvenim kljunovima. Vjetar ih zanosí, a one veselo cvrkuću i sjeku zrak u oštrom lukovima. Negdje iz klekovine čuje se pjetlić koji se javlja svome jatu kamenjarki koje su tu na ljetovanju. Ovake i slične pojave se u planini po cio dan opetuju. Raspoloženje čovjeka kulminira, duša se odmara, a oko napasa ljepota kakovih nigdje više ne nalazi.

Kada vrhunci planina oviju sive čalme, sve te ljepote nestaje. Natinsu se gустe magle i zatvore planine, da se uopće ništa ne vidi. Ovo neprozirno stanje može dugi da traje. A u takvim slučajevima je uvjek daleko pametnije ostati u zapećku nego uzalud bazati po tamni i neizvjesnosti. A ako ružno vri-



Branje runolista na Vel. Čvrsnici

jeme zateče lovca u planini, onda je opet pametnije sjediti u kolibi, nego se uzalud trti po stijenama i vlažnu vremenu, te i takom žgodom pričekati kraj vatre u suhu dok se vrijeme popravi, a po tome tek s lovom početi. Za ružna vremena može se doživjeti svaka neugodnost, a obična je stvar da se lovac prehladi i sa hunjavicom kući vratí.

U planini gdje je lovac usamljen i udaljen od cijelog svijeta mora biti najoprezniji. Tu može i svaka mala nezgoda postati fatalna i svršiti katastrofom, pa se s toga treba pomno čuvati. Dovoljno je samo uganuti nogu i ne moći se kretati pa da čovjek strada. A ako ga još k tome zateče noć ili ne vrijeme, onda je sasvim propao. U takvom slučaju može i život da izgubi, ili što je još gore da ponese strašne posljedice koje mogu da ga napate u dugoj i teškoj bolesti. Iz ovoga svega može se povući samo jedan pametan zaključak, a taj je da se za ružna vremena ne smije hodati po rđavom i pušavom terenu, a ni u stijene zalažiti na opasna mjesta. Cim se počne hvataći mrak, treba biti u kolibi, a nipošto u vrletnom terenu gdje se može i glavom platiti. Lovac mora biti na svakom koraku razborit i ne smije ni u čemu naglititi, jer mu to može samo škoditi. Kada god su vremenske prilike nepovoljne, tada razboriti lovac ne hoda po reviru, nego sjedi mirno na premetu i očekuje divljač. Jedino na taj način može da očuva

zdravlje, a vrlo često se desi da dočeka i ubije boljeg divojarca, nego da se je cio dan patio hodajući po lovištu.

Prilikom jednoga lova na rđavu vremenu rekao mi je jedan stari musliman slijedeće: »Kani se, Boga Ti, lova nazor (na silu). Ne može se nazor ni ašikovati ni loviti. Ako Ti cura neće, džaba (uzalud) Ti je svaka muka, tako i lov, ako nije hora.«

Pored svega navedenog lovac mora biti dobro i jednostavno opremljen, u torbi i na sebi da nosi samo ono što mu je neophodno potrebno, a ništa suvišno, jer u planini može i od viška da »zaboli glava« —, može od igle postati čuskija. Najbolje odgovara dobro sukneno odijelo u boji koja se terenu prilagođuje, a to je ili smeđe sivkasta ili zelenkasta. Kaput treba da je komotan, ne prekratak, a da nije ni pretežak i da se može do pod grlo zakopcati.

Hlače kratke do pod koljeno, gdje se kopčaju kaišem, a ne gumenom podvezom, jer ta postepeno sve više nogu stže, što nije ni zdravo ni prijatno. Kožnate hlače koje mnogi nose bez gaćica ne mogu se za planine preporučiti. Koža je vazda hladna, a ako se još sjedi na vlažnu kamenu ili na rosnjoj travi, eto sigurne prehlade. Najgore je sa takvim hlačama koje previše upijaju vodu, pa se brzo namoče i razvuku, te budu na tijelu vrlo neprijatne. Još gore je od toga da se take hlače moraju na tijelu sušiti, inače se toliko skupe i stegnu, da se više ne mogu upotrijebiti. Napune se znoja i prime jak miris koji se ne da ostraniti, što je takođe neprijatno. Isto tako ne valjaju za planine ni uske jahaće hlače, koje koljeno stže. Koljeno mora biti slobodno, pa prema tome i hlače široke.

Od košulje se čovjek najbrže i najlakše prehladi, pa je zato neophodno potrebno nositi dobru košulju. Kako se svaki čovjek na planini mnogo znoji, to treba da nosi takovu košulju koja dobro upija znoj, a koja ne hlađi tijelo. Najbolje su vunene košulje od kojih tijelo ne zebe, ako se i proznoji. Vrlo je dobro u torbi nositi vunenu majicu (sveter) koja se u svakoj zgodbi lako obuće i čuva čovjeka od prehlade. Kako se obično lovi u jesen kada su vremena promjenljiva, to treba vazda biti spremna na snijeg, kišu i mečavu. Protiv kiše i snijega nosi se kabanica sa kukuljicom od impregniranog lodna, ili od sukna iz devine dlake, radi zime topao kratki kaput. Obzirom na jakе vjetrove koji u planini redovno pušu može se vrlo dobro preporučiti i kožni kaput. Teški i krznom postavljeni kaputi ne odgovaraju svrsi. U njima se čovjek preveć znoji, teže hoda i vrlo lako prehladi.

U torbi treba imati i bar jedan presvlak rublja, da se može promjeniti znojem promočena košulja ili prokvašene gaće i čarape kada se u kolibu dođe.

Na glavu spada dobar loden šešir šireg oboda na kome ne smije biti mnogo lovačkog nakita niti kakovih drugih privjesaka.

Dobre vunene rukavice su lovcu vazda potrebne, a zasaknjaci (Pulswärmer) kao i sniježna kapica (Schriehaube) ne smiju nikada nedostajati u džepu.

Nigdje ne odgovara tako dobro kao u planini stara poslovica: »Čizma glavu čuva, šubara je kvari«. Samo onaj koji je dobro i praktično obuven može da hoda po planini bez napora i da bez ikakovih zlih posljedica dugo uživa loveći divokozu, pa zato je potrebno obuci najveću brigu pokloniti. Teško potkovane, nepromočive cipele su vrlo dobre za snijega i ljapavice, a inače ne. U kršu i na kamenu daleko su bolje cipele sa gumenim potplatama. Guma se daleko bolje prihvata za kamen nego čavlima okovana i ukočena koža i sa njome se mnogo udobnije i mnogo sigurnije hoda. Jedina je mana gumenih potplata ta, da se na jugovom snijegu i ilovastu vlažnom tlu skližu. Čovjek se osjeća najudobnije i nailakše hoda u običnim opuštašima, opancima od učinjene kože koja se potšije tankom gumom; ali i to je stvar navike i ukusa. Mnogom smeta što opanci nemaju visoke pete i što su potplati meki, pa ga kamen žulja itd. Ja obično nosim u torbi cipele, a na nogama opanke. Prema vremenu i potrebi izmjenim obuću.

Neki lovci nose ispod vunenih čarapa tanke prtene da ih tobože vuna ne žulja po nježnim nogama. Ovo je sasvim pogriješno mišljenje, jer vuna ne žulja, a što u početku malo šakalji, to ne smeta i na to se svak brzo nauči. Velika je mana prtene obuće u tome, što čim se skvazi od nje nogu zebe, a to nije slučaj, ako je vunena čarapa do tijela. Isto se tako za planine ne mogu preporučiti ni kožnate gamašne, nego samo obične jakе vunene potkoljenice. Ako se u vunu još umiješa polovica kostreti, i ako se čvrsto opletu potkoljenice, onda je to najbolja obuća koja drži list čvrsto i toplo, a odbija i vodu i snijeg.

Ko želi s uspjehom loviti divokozu, taj mora više puta na jednom mjestu dugo i nepomično sjediti. Pošto to najviše biva u sjenovitim stranama i na vjetrovitu mjestu, a često putati u snijegu, to čovjek mora biti prema tomu sasvim dobro obučen, jer inače vrlo brzo ozebe. A čim se osjeti zima i ruke počnu drhtati ili zubi cvokotati, o sigurnom gađanju ne može biti ni govora. Uzrok toga je mnogi lovac promašio divojarca baš onda kada se je najviše napatio. A tome se ne treba čuditi, niti se treba na to srditi, pošto puška ne može nigda biti sigurna u ruci koja nije potpuno mîrna i koja drhće. Sjedeći čovjek se najlakše prehladi, a vrlo lako i teže bolesti dočepa. U najviše slučajeva reumu od koje ranije iznemogne, pa se raje i žali za zdravljem koje nije znao čuvati, a bez

koga cvoga lijepog lova nema. Zato treba biti vazda dobro i praktično odjeven. Iskusni lovac vazda nosi gornji kaput, a ni kabanice ne zaboravlja. Na čeku kaput obuče, a na kabanicu sjedne, i tako se od prehlade čuva.

Uprtinača treba da je od dobrog materijala, prostrana i sa dubokim džepovima spolja. Ona mora da je toliko velika, da u nju mogu stati sve potrepštine lovčeve. Kožnate su torbe vrlo dobre, nepromočive i lagane, a srazmjerne nisu mnogo ni skuplje od tkanih. U džepu uprtnjače treba da se vazda nalazi svijeća ili žgadna laternica te bočica dobre rakije ili konjaka.

Pravi lov na divokoze ne da se ni zamisliti bez dobra dalekozora. Divljač je plaha i ne da sebi prići toliko u blizinu, da bi je lovac mogao prostim okom raspozнати po spolu, a još daleko manje ocjeniti po trofeji ili inače ustanoviti da li dočini komad divljači treba ubiti. Danas u doba savršene optike lako je tome pomoći, i lako je doći do dobra dalekozora i sa manjim izdacima. Obično se upotrebljavaju Zeiss-ovi dalekozori sa povećanjem $6\times$ i $7\times$, no često puta i to ne dostaje. Dalekozori za jedno oko sa galilejskim lećama i velikim 20 i $24\times$ uvećanjem koji se izvlače, daleko su bolji za raspoznavanje i ocjenjivanje divljači. Sa ovakim dalekozorom može se sa sigurnošću ocjeniti svaki pojedini komad divljači i raspozнати po spolu. Mana mu je jedina u tome, što je veći i teži od običnih Zeiss-ovih dalekozora, pa ga obično i nose samo lovci po pozivu. U ovih dalekozora malen je vidokrug, pa treba lovcu dosta vježbe čok se nauči brzo hvatati objekat svoga osmatranja. Da manje titra, treba ga vazda na nešto nasloniti ili ruku podbočiti i tako gledati.

Obični delakozor visi na kaišu lovca o vratu i to tako, da ga može lako metnuti u oveći džep koji je u tu svrhu iznutra na kaputu pršiven. Visi li dalekozor slobodno na vratu, onda mora biti na sasvim kratkom kaišu, da pri kretanju ne mlatara do pasa. Na dugom kaišu može dalekozor lovcu mnogo smetati, a najviše na prívlastku kada se puži i penje po stijenama. U odlučnom momentu može da udari o kamen ili o pušku, pa da i najmanjom lupom uplaši željenu divljač i pokvari cito lov.

Posebno naglašavati da je lovcu na prvom mjestu potrebna dobra i sigurna puška suvišno bi bilo, jer to svaki lovac zna i bira što može bolje. Pri današnjoj savršenoj tehniči izbor takve puške nije težak. Ako je lovac za nabavku odlučan i ako raspolaže sa nužnim novčanim sredstvima puška je brzo u ruci. Sve moderne puške od kalibra sedam i osam potpuno svrsi odgovaraju. Vrlo lijepih uspjeha sam video i doživio i zrnom kalibru od 6,5 mm. djelimično čeličnog plašta i olovne kapice, pa se i ovakova puška u rukama vješta lovca može

vrlo dobro upotrijebiti. Svaki lovac nije u stanju da nabavi pušku sa dalekozorom i puca prostim okom. Zato puška kojom se puca na divokoze, pa bila ona u ruci i najboljeg strijelca, mora biti vazda providena ubrzačem. Bez ubrzača i sa tvrdim otpancem ne može se nikako, a pogotovo na veće udaljenosti tačno i precizno gađati, pa ni na jednoj takovoj pušći ne smije manjkati ubrzač.

Za lovne organe može se kao najpraktičnija puška preporučiti driling ili dvocjevka polurisanica. Svaka ova puška mora biti udešena za zrno odgovarajućeg kalibra i za bezdimni barut. Sa ovakom puškom lovac je opremljen za svaku žgodu i za svaku divljač, pošto ima pri ruci i kuštu i sačmu. Glavna i prva dužnost svakog pravog lovca mora biti svoje oružje čuvati i držati u redu. Poslije svakog pucanja treba pušku dobro očistiti, a gdje god je to moguće, cijev oprati salmijakom ili benzinom i dobro osušiti. Po tome tek temeljito očistiti, namazati i ponovo pohraniti. Čisto i uredno oružje je najbolja kvalifikacija vlasnika. Na dobro njegovano i sačuvano oružje može biti s pravom ponosan svaki lovac. Na putu se puška nosi vazda u toku (futroli) ili u kutiji koja je posebno za tu svrhu napravljena. U lovnu je dobro nositi na vrhu cijevi kožnatu kapu koja štiti cijev od vlage, a čuva i mušicu da se ne ošteći ili ne pomakne, ako se gdje udari o nešto tvrdvo.

Vazda je potrebno prije nego lovna sezona počne svoju pušku ponovo pregledati i upucati sa onom municijom koja je za lov nabavljana, a isto tako treba istodobno i municiju tačno ispitati, jer se može dogoditi da je loše punjena, pa i to može biti razlog rđavom gađanju. Tko se ovoga pravila ne drži, može lako doživjeti i neugodnosti, kako sam i sam imao prilike to iskusiti.

Sa neisprobanim patronama doživio sam dva puta gorko razočaranje. Prilikom jednoga lova u Sijeračkim Stijenama osramotio sam se i stidio sebe samoga kako sam mogao promašiti tri divojaca jednog za drugim, a uzrok je bila, kako sam to kasnije ustanovio, jedino loše punjena municija. Drugom žgodom u Veleži promašio sam dva vuka na kojih 60 koraka samo radi toga što municija nije valjala. Tom prilikom prsla mi je čaura u cijevi i pokvarila zapirač, te sam skoro ostao bez očiju.

Divokoza je plaha i vrlo opreznata divljač kojoj se ne može uviđe prići na najbližu distanciju iz koje bi se moglo prostim okom sa sigurnošću gađati. Iz ovoga razloga doskočili su ljudi i tome te izmislići pomagala i počeli se služiti pri gađanju dalekozorom koji je na cijevi montiran, a pomoći koga se može i na velike udaljenosti sa sigurnošću gađati. Danas je to postala obična stvar i najveći broj lovaca se služi dalekozorom pri pucanju na ovu divljač. Dalekozor dolazi u pomoć naročito

ljudima koji su zašli u dobu u kojoj očinji vid slab. Ni na jednom lovnu ne dolazi vrijednost dalekozora na puški tako do isražaja, kao na lovnu na divokoze. Obično se puča na goleti, gdje se divljač dobro i nadaleko vidi, a tu ne bude zapreka od granja ni guštre kao što se to često u šumi kod lova na srndače dešava. Tome dolazi još i ta prednost da divljač najčešće mirno stoji, pa se prema tome može mirno i polagano gađati. Puška se može čvrsto nasloniti, tačno nanišaniti i sigurno pogoditi. I do ovakovog dalekozora danas je lako doći, jer se i ta roba na sve strane nudi.

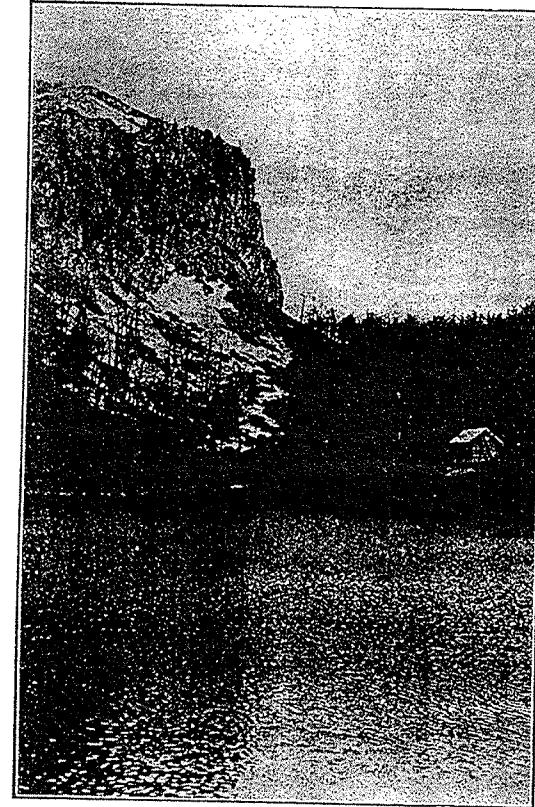
Za naše prilike dovoljan je jasan i čist dalekozor koji 4× povećava, a sa takim dalekozorom dade se do 300 koraka sa sigurnošću gađati što mora za svakog pravog lovca biti sasvim dovoljno. Nijedno pučanje na veću udaljenost nije sigurno, a ni pravog lovca dostoјno. Pučati na divljač iz veće udaljenosti, nego li divljač lovca može osjetiti niti je viteški, niti se može nazvati lovačkim.

Sa dalekozorom se obično naruči futeraj koji mu odgovara i u kome se uvijek drži i nosi. Na okularu i na objektivu se drže kožne kapice koje štite leće. Pošto svaki i najmanji udarac može da poremeti vizir ili staklo u dalekozoru, treba ga vrlo brižno čuvati.

Tko puca sa puškom starijeg sistema na kojoj nema dalekozora, taj mora znati tačno ocijeniti udaljenost, a ako se pri tome drži starog pravila: »Dok se god vidi divojarcu prostim okom između rogova, na dohvatu je sigurna pogotka i smije se pučati, a čim se između rogova ne vidi, ne može biti hitac siguran«, — neće pogriješiti. I sa puškama novijeg sistema ne smije se pučati na udaljenost do koje se ne može uzeti na nišan glava. Pravi je užitak na lovnu znati i moći nadmudriti divljač, pri tome se i napatiti, a onda tek s male udaljenosti sigurno gađati. Svaki lovac ima pravo da se ponosi sa trofejom koju je na ovaj način stekao. Onim umjetnicima koji pucaju na svaki komad divljači gdje mu ga samo dalekozor pokaže, može se preporučiti koje gradsko strelište, gdje će im se umijeću diviti publika, a nama pravim lovcima niti takovi lovcii, niti takovi pogodci ne mogu imponirati.

Moje dugogodišnje iskustvo dovelo me je do zaključka da početnicima i mlađim ljudima, ako im je zdrav očinji vid, ne bi trebalo dozvoliti uporabu dalekozora na pušci. Isto tako ne bi im trebalo dozvoliti ni brzometke koje se pune sa više od dva naboja. Na ovaj način odgojili bi se bolji lovci koji bi lov znali više cijeniti, nego oni koji se služe od početka svima modernim pomagalima po današnjim pravilima »sve što brže i sve što lakše«. Ovako odgojeni lovci bi naučili više cijeniti umijeće strijeljanja i čarli lova, pa bi i lov više zavoljeli,

Oblik u Treskavici



nego oni koji sve sa lakoćom vrše i dobijaju. Dalekozor i ostala pomagala kasnije će im dobro doći kad osjete za to potrebu, a dok su zdrav i mlađi, neka se služe onim čime ih je priroda obdarila.

Pogrješno je svakom prilikom i za svaku udaljenost dalekozor ugadati i kazalo pomicati. Na taj način se često puta učini pogreška i promaši cilj. Praktični lovci upučaju pušku s dalekozorom obično na 150 koraka, pa se prema tome i prema udaljenosti na koju pucaju ravnaju, a da kazala na dalekozoru ne pomiču i ne diraju. Ako se puca na kraću distanciju, cilja se malo niže, obično po donjem rubu grudnog koša, jer će puška malo prebaciti i pogoditi u sredinu grudnoga koša. Na veće se udaljenosti gađa nešto više, obično po povoru, pretpostavljajući da će puška podbaciti. Nišan se naj-

bolje hvata odozdo uz prvu nogu i veže za plećku. Kada se puca užbrdo i u vis, nišani se više, a nižbrdo nišani se niže.

Ko je u svoju pušku pouzdan i sigurno zna da mu puška tačno i precizno gađa, treba da viziranjem ispita, da li je dalekozor dobro postavljen. Vizirna linija na nišanima na pušci mora se na određenoj udaljenosti tačno poklapati sa križem u dalekozoru. Prije svake uporabe treba dalekozor dobro pregledati i osvijedočiti se da li su svi šarafii nategnuti i da nisu stakla olabavila. Isto tako treba ispitati da li dalekozor sasvim čvrsto stoji na podlogama koje se nalaze na puščanoj cijevi.

Pri gađanju mora lovcu biti jasan i potpuno otvoren čitav vidokrug u dalekozoru. Ne smije biti okom ni preblizu ni predaleko od okulara, nego tako, da mu je vidokrug potpun. Ako je okom preblizu, može mu se dogoditi kada opali metak i puška se trgne, da ga dalekozor ozlijedi po nosu. Radi ovoga se obično meće na okular širok gumeni prsten ili pletena čarapica. Ko se pri pucanju želi služiti dalekozorom, taj mora da se najprije upozna tim pomagalom i da se dobro uputi u njegovu uporabu.

U današnje doba to nije nimalo teško, pošto o tome postoji već čitava literatura i mnogi prospekti od strane proizvođača u reklamne svrhe. Lovcu je neophodno nužno znati udesiti dalekozor za svoje oko, a to je vrlo različito obzirom na kratkovide i dalekovide.

Na svakom dalekozoru postoji u malom krugu kazalo za udaljenosti koje se kreće pomoću jednog šarafa. Pomicanjem ovoga kazala dade se hitac korigirati na više ili na niže prema tome što se želi polučiti.

Ako puška nosi na stranu, to treba i objektiv pomaknuti na stranu. Prema montaži dalekozora mora se ovo obavljati vrlo oprezno. Nosi li puška desno, treba pogodak prebaciti na lijevo, a to se poluči, ako se objektiv pomakne na desno. Isto tako se postupa, ako se hitac mora prenijeti na lijevo. Ovo su uglavnom sve stvari optičara i montera dalekozora, od kojih može svaki lovac dobiti pobliže upute. Naprijed spomenuto nužno je znati samo utoliko da se svaki lovac može u nezgodi sam pomoći.

Lovac mora poznavati mehanizam svoje puške, s njome znati baratati i koristiti se svim pravilima tehnike pri pucanju. Pucanje iz puške zrnom nije samo prirođeni dar lovcu nego i nauka koja se postiže sa mnogo vježbe i mnogo pažnje. Kome je to prirođeno, i tko to znanje praksom postigne, taj se tek onda može smatrati pravim strijelcem.

Svaki pokret puškom u ruci vješta čovjeka odaje poznavanje tehnike i vještini kojom on vlada.

Dobar strijelac drži na puški lijevu ruku vazdu na jednom te istom mjestu, prema vlastitoj navici. Ispruži li se ruka dalje

naprijed, zrno će preko cilja prenijeti. Isto će tako zrno podbaciti, ako se privuče ruka bliže braniku. Stoga treba već od početka stalno vježbat i naučiti da se vazdu ruka na pušci drži na jednom te istom mjestu. Vrlo je dobro da se lovac nauči pucanju iz naslona. Pri gađanju treba sjeti i nasloniti se leđima na siguran predmet, a podbočiti lakte koljenima i tako nišaniti. Na taj se način mnogo mirnije drži puška i sigurnije se gađa. Još je od veće koristi pri gađanju, ako se lovac služi planinarskim štapom. U takvim se slučajevima štap sigurno upre o tlo i čvrsto drži u lijevoj ruci koja se ispruži i na nju se cijev nasloni. Pomoću štapa se može brže nišaniti i bolje gađati, nego sjedeći ili klečeći.

Dobar lovac mora biti vješt u ocjenjivanju udaljenosti u planini. Prema tome mora da udešava gađanje. Tko na to ne pazi ili ne zna ocjeniti distanciju na koju gađa, taj neće nigdje pogoditi cilja. Cuditi će se i ljutiti na svoje neuspjeh, a da i ne primjeti pravog razloge tome. Na dobro gađanje su od najvećeg upliva osvjetljenje i formacija terena. U bolje osvjetljenom terenu svaki cilj izgleda bliže, a u tamnoj i sjenovitoj pozadini dalje. Ako se puca u visinu, cilj se čini dalje nego je, a ako se puca u dolinu i niz brdo, čini se cilj bližim. Pri pucanju preko uvala i dolina najčešće lovac griješi u ocjenjivanju udaljenosti pa često maša. U takvim se slučajevima obično udaljenost potcijeni, metak se izbaciti na odveć veliku udaljenost, i zrno redovno podbaciti cilj. Istina je da kod današnjih modernih pušaka sa velikom razancijom manje greške ne mogu igrati značnu ulogu kod ocjenjivanja udaljenosti, kao što je to slučaj kod pušaka starijeg sistema, ali se usprkos toga mora znati ocijeniti udaljenost.

Vještina i brzina u gađanju su od najvećeg značaja za lovca divokoga. Samo onaj lovac koji se zna u svakom momentu snaći i brzo pucati moći će doći češće do uspjeha, a redovno će doći i do bolje trofeje, nego tromi i neodlučni kome treba mnogo vremena dok nađe udobno mjesto za sebe i siguran naslon za pušku. Uvijek se ističe onaj lovac koji je naučio pucati bez dalekozora i pomoći naslona o štap. Ovo sve naučiti nije jednostavna stvar. Tome treba mnogo vježbe i mnogo truda žrtvovati, ali zato, kad se to sve svelada, slijede lovački uspjesi jedan za drugim, i lovac tako stiče pravo nositi častan naziv pravoga lovca.

Uz svu lovačku opremu koja je u prednjem opisana treba lovcu i dobar planinarski štap. U zimsko doba usječen, osušen i pod korom sačuvan ljeskovac elastičan je, čvrst i lagani, te namjenjenoj svrsi najbolje odgovara. S obje se strane lijepo i oblo zarubi, da se manje troši o kamenje. Ne potkriva se iz razloga da pri oslanjanju o kamenje ne zveči pošto se od toga divljač mnogo plaši.

Vješt se lovac štapom koristi najviše idući niz brdo. Drži ga objema rukama, oslanja se na njega i prenosi znatnim dijelom težinu tijela na ruke. Na taj način mnogo sigurnije stupa, a, što je najglavnije, ne tereti odveć noge u koljenima. Isto je tako štap lovcu dobra potpora i kad ide uzbrdo. Ljudima koji nisu naučeni upotrebljavati planinarski štap on mnogo smeta. Često im se zapetlja među noge, udara o kamenje i plaši dívilač, pa se njime samo muče i ljute se zbog njega a mnogi ga i odbaci. Kao sve ostalo u lovui, tako išto treba naučiti i planinarski štap nositi, a tko to jedanput nauči, taj tek onda osjeti od kolike mu je koristi i kakva je olakšica u brdima. Tko se nauči pomoći štapa još i pucati, taj vrijednost štapa sve više cijeni i ne ide bez njega ni stopu po planini. Štap i dobri opanci su za lovca u planini od neprocjenjive vrijednosti, i tko se njima služi i pomaže, taj će sigurno moći dulje loviti divokoze od svakog onoga lovca kome nisu poznate ove velike prednosti.

Dobro opremljen lovac treba da nosi u torbi uprte, a o opasaču dobar nož. Uprte su obični jači kaiši u koje se uveže ulovljena dívilač i zgodno na ledima nosi. Svi naši Hercegovci koji idu u planine nose u torbi uže koje im služi za nošenje dívilači, a prema potrebi dosta puta i u druge svrhe.

Kolikogod sam protivnik lovljenju divokoza sa kerovima, toliko sam zagovornik dobra psa slijednika bez koga se ovaj lov ne da ni zamisliti. Nigdje ne može čovjeku pas biti tako mio i toliko drag kao u planini. Jedino u planini, gdje je čovjek osamljen i nema drugog živa bića kraj sebe osim svoga psa, sazna šta mu pas vrjedi. I u najvećoj samoci, gdje može vatru naložiti i gdje ima psa uza se, ne oseća se čovjek osamljenim. Potičući vatru i mazeći svoga psa ubija dosadu i kratki vrijeme kao da s nekim vodi razgovor. S dobrim psom lovac postupa i razgovara kao sa dobrim drugom, svuda ga sobom vodi, dijeli s njime i dobro i зло.

U lovnu na divokoze može se raditi samo sa psom koji zna slijediti ranjenu dívilač po krvavom tragu, a nikako sa brakama, koje svu dívilač bez razlike plaše i razgone. Dobar pas mora znati naći ranjenu dívilač i k njoj dovesti ili dozvati svoga gospodara. Među slijednicima nađe se više puta pasa, koji, kada nađu ili dostignu i ustave dívilač, neprestano laju i zavijaju i na taj način upozore i dozovu gospodara na ono mjesto gdje se dívilač nalazi. Ovakovi se psi najviše cijene i skupo plaćaju.

Poznato je da dobri lovni organi drže psa slijednika koga stalno sa sobom u loviste vode i na taj način uvježbaju za lov. Samo ti ljudi imaju priliku da psa potpuno izuče, pa zato obično njihovi psi budu i najbolji.

Ni u jednom slučaju ne smije se pas dati u ruke organu kome manjka inteligencija koja je potrebna za dresiranje i postupanje sa psom slijednikom. Neupućen čovjek može i u najkraćem roku pokvariti najboljeg i potpuno dresiranog psa a to se šale ne da popraviti. Tko psa godinama kraj sebe vodi i s njime radi, taj upozna njegove vrline i toliko ga zavoli da se od njega ne može rastati, pa makar mu se za njega nudile i najveće svote.

U razvijanju našeg mladog lovstva ne može se dovoljno naglasiti potreba držanja dobrih pasa. Zato bi trebalo u svakom lovištu držati ove pse i trajno skrbiti za podmladak od čistokrvnih i dobrih pasa. Bez dobrih lovaca ne može biti dobrovi pasa, a bez dobrih pasa nema ni dobrovi lovaca. Pas mora biti poslušan i dobro dresiran. On mora mirno, uz nogu pratiti svoga gospodara po lovištu, a da se ne smije od njega udaljiti, dok mu on to ne naredi. Pas treba da zna i gospodareve stvari čuvati, kada ga on ostavi i kada mu se to zapovijedi. Isto tako mora dobro čuvati kolibu, a iznad svega svoga gospodara.

Za slijednike se uzimaju i dresiraju psi raznih rasa, a kao najbolj su se dosada pokazali jazavčari-brakirci, a vrlo često i obični jazavčari. Oni nisu odveć žestoki, dadu se lako naučiti da prate svoga gospodara, a da ne bježe od lovca za dívilači, ako im to nije dozvoljeno.

Bosanska se braka dade na krvi izvrsno upotrebiti, no odveć je žestoka i teško ju je suzdržavati kada samo osjeti dívilač. Povodom toga se teško dresira i vanredna je rijetkost da mirno i sigurno prati gospodara, a to joj je velika mana. Inače bi bosanska braka svojom ustrajnošću, smjelošću i žestinom mogla nadmašiti mnoge druge renomirane vrste slijednika.

Tko zna ocijeniti koliko je truda uloženo i koliko vremena utrošeno na dresiranje psa dok postane uvježban i staložen, ne će se nimalo iznenaditi kad čuje na kojoj se cijeni ovakvi psi drže. Isto se tako neće čuditi kad vidi kako lovac psa voli i kako s njim postupa. Treba uvažiti da je pas najbolji drug i najvjerniji prijatelj svome gospodaru. A tko ga takovog odgoji i dresira, zavoli ga kao dijete. U nauci prođe psu skoro polovica vijeka, pa je njegov pravi rok rada kratak. Pas može dobro da radi do desete godine, ako mu se prije šta ne dogodi, što nije rijetkost. Pas je tek u četvrtoj godini potpuno izvježban i staložen pa mu je prema tome i vijek vrlo kratak.

Vješt lovac koji svoga psa dobro poznaje može često puta po njegovom ponašanju i kretnjama mnogo zaključivati. Mnoge uspjehe u lovui ima često psu zahvaliti, a dosta puta ga pas upozori i na ljudi koji se u blizini nalaze, a sa kojima se lovac ne bi trebao nenadano sastati. Kad se lovi na privlak,

kao i kad se sjedi na čekí, obično pas svojim dobrim njuhom prije osjeti divljač nego lovac i upozori ga na to što on vjerovatno ne bi ni primjetio.

U svojoj četrdesetgodišnjoj praksi držim stalno dobre pse, a mogu reći da sam imao samo jednoga kratkodlakog nje-mačkog prepeličara koji je bio sposoban za sve. On me je svuda pratilo i vazda čuvao. Čuvao mi je kuću i stvari gdje god sam ga ostavio, tražio izgubljene stvari i slično. Kao slijednik po krví stvarao je čudesa. Jednom riječi »Klek« je bio za sve sposoban. Volio sam ga kao dijete. Služio me je devet godina i prilikom jednog užasnog šumskog požara u Šabajkovcu (Tešanj) tragično je zaglavio. Ja sam teškom mukom kroz vatru iznio živu glavu, što njemu, jadnom, koji me je i tada slijedio, nije uspjelo. Zahvatio ga je plamen, pa je tu izgorio.

Za mene je ovaj gubitak bio vrlo težak, a u mojoj rodici je bio dan žalosti, kada sam se bez »Kleka« kući vratio. U spomen ču mu iznijeti samo jedan slučaj iz života.

Bilo je u sutor jedne septembarske večeri kada sam loveći na privlak ranio dobrog jarca koji mi je u šumu zamakao. Sutra ujutru pošao sam s Klekom za njim u potragu. Na mjestu gdje je jarac zamakao pustio sam psa na kravu trag koji se je na kopno zemlji vrlo teško raspoznavao. Pas se nije htio nikako zadržavati u smjeru kojim sam ga upućivao, nego je neprestano vukao na protivnu stranu. Znajući dobro kuda mi je sinoć jarac zamakao neprestano sam psa vraćao i upućivao istim smjerom. Sve je bilo užalud, — Klek je uvjek vukao obratno. Počeo sam se uzrujavati psa grđiti i kažnjavati, no sve bez koristi. Sa mnom je bio neki stari lugar Smajo koji me poče moliti da psa pustim na onu stranu kuda ga nos vodi ili kako on reče »kuda ga srce vuče« što sam konačno i učinio. Čim sam psu dao slobodu, pojudio je opet u obratnom smjeru i za desetak časaka čuo sam već veselo lajanje kojim me je moj dobri pas dozivao k jarcu koga je mrtva našao. Iz ovog primjera evo nam svima lovcima dobre pouke, kako pasi nos nikada ne vara.

Poznata su mi dva slučaja gdje su čuvari lova u vršenju svoje dužnosti palí žrtvom, do čega sigurno ne bi došlo, da su imali uza se dobra psa. Taj bi u svakom slučaju opazio žlikovce, upozorio gospodara i tako bi se izbjegla katastrofa.



Lov

Svaki lov na divokoze je toliko interesantan i lijep, da u jednakoj mjeri privlači svakog čovjeka koji ga je imao prilike upoznati. Pri tome nije sve stalo u jedinom strijeljanju divljači, nego se tu uživa daleko više u cjelini svega što je s time u vezi, kao što su uspinjanje na planinu, divni pogledi u daljine, konačenje u kolibi, društveno raspoloženje itd.

Lovac može da se na lovnu napati, da ništa ne ubije, a da se nauživa svega i nagleda divokoza do mile volje. Najveći je užitak što ga čovjek zamisliti može sjestи negdje na eksponiranom mjestu pa slušati kako u stranama po točilima divokoze ruše kamenje, a uveče u kolibi, uz iskren i prijateljski razgovor, te ugodne šale i dosjetke ispitati čašicu vina i crnu kavu pa i oči odimiti. Ko to sve zna iskoristiti i ocjeniti kako treba ne može se lova zasiti i nikada se neće namrogoden i neraspoložen vratiti kući, pa makar mu torba i prazna bila. Ugodno raspoloženje koje prelazi u najljepša sjećanja pruža lovcu naročito lov na divokoze. Makar taj lov bio i sa najvećim poteškoćama skopčan, ipak je svakom mío i ugodan.

Divokoze se love na sljedeće načine: 1) zasjedom, 2) na privlak, 3) malim pogonom, 4) hajkom, 5) s kerovima koji gone divljač.

Najljepše se lovi za vrijeme prskanja. U to je doba divljač na okupu u visinama i na goletima, pa lovac ima priliku da je se nagleda u najljepšem ruhu i u najljepšoj prirodi. Tada se jaci neprestano ganjavaju i bore za naklonost svojih odabranica, pa tako češće nego obično i nehotice dodu u blizinu lovca koji u zasjedi čeka i tu ih zahvatiti smrtonosnim zrnom. Isto tako mnogi jarac, zabavljen samo o sebi i pazeći jedino na suparnika, pusti iz oka ostalu okolinu, zaboravi na oprez, pa mu se lovac neopažen privuče na puškomet i pozdravi ga olovom. Lov zasjedom i na privlak nije moguće strogo dijeliti, pošto se i jedan i drugi vrši pod uplivom raznih okolnosti i oblika terena ujedno, kako prilike diktiraju. Negdje se više hoda, a nekada više sjedi na odabranome mjestu. A kako se u jesen može loviti po cio dan, to se redovno loviti na ovaj

konbínovaní način, koji je mnogo udobniji, a redovno i mnogo uspješniji, nego ako bi se strogo lučio lov na privlak od lova zasjedom. Zato se ovako najviše lovi i uz prškanje, kada se jaci najviše ganjaju. Sva sjećanja na lovačke doživljaje u doba prškanja toliko su jaka i tako ugodna, da ih neprestano pretač ljudske misli i osvježavaju najljepše uspomene, pa zato neka je i meni dozvoljeno ovim načinom lova iz naših hercegovačkih planina početi ovo poglavlje.

Dobro opremljeni, sa mnogo nade u uspjeh, a očarani ljepotom planinskog kraja, krećemo zorom ranom u lovište. Tu je Šaban sa tovarnim konjem koji će nam iznijeti prtljac do lovačke kolibe. Avdo je spremio jahaće konje za nas i čeka samo da pojašimo i krenemo. Naš brižni domaćin Ivan pregleda još jedanput prtljac i pita svakog pojedinog da nije šta zaboravljeno. Spremne torbe, kako se kaže, od soli do papra, krećemo uskom dolinom bučnog gorskog potoka.

Sa strane se uzdižu ogromna brda i visoke gorske kose koje u slabom jutarnjem svjetlu izgledaju još više i još impozantnije, zatvarajući i prema vrhu stješnjujući sve više usku dolinu.

Zamalo se od potoka odvaja uska staza i penje vijugajući se poput guje kroz kršoviti teren, stalno u jakom usponu, sve do kolibe koja je cilj našeg današnjeg puta.

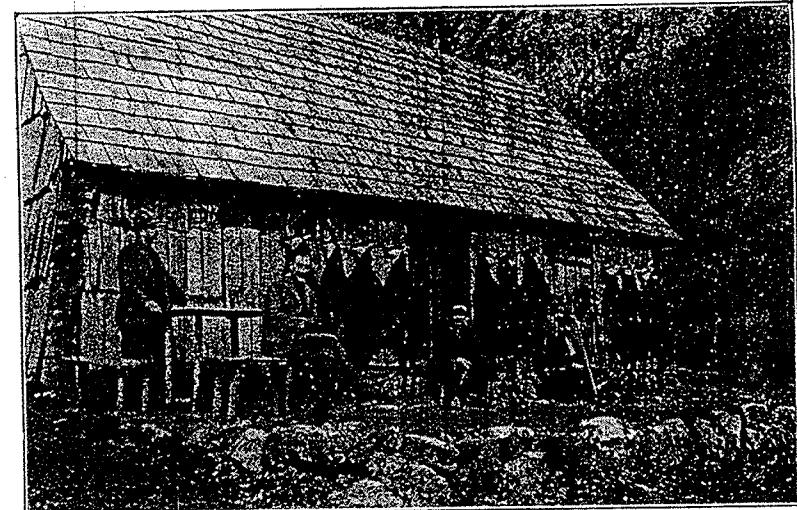
Ivan prednjači u umjerenom gorštačkom tempu, a mali karavan ga slijedi. Na putu su poznata odmarališta, na kojima se sjedi, popuši cigareta, malo pročaska, a po tome opet produžuje naporni put osvježenim silama.

Pod vrhom gorske kose opažamo jednoga divojarca kako luta po stijenama tražeći jato ili koju zaostalu kožu, da kod nje nađe srcu utjehe, pošto mu do toga u jatu na visini planine ne daju doći stariji jaci, jer su to pravo sebi izvojevali i pridržali. Jarac je slab četverogodac koga je jači rival od jata odbio. Pošto nije zreo za ostrel, ostavimo ga na miru, gore ćemo već naći starog, zrelog jarca.

Nakon naporna puta od punih 6 sati hoda evo nas pred našom kolibom. Dok ljudi skidaju tovar sa konja i unose u kolibu, već je i vatra naložena od suhih drva koja je čuvan još ljetos u tu svrhu spremio. Da ne dangubimo, mi ćemo iskoristiti ostatak dana i poći na obližnje točilo da potražimo divojarca.

Na planini je u ovo doba godine vrijeme dragocjeno, pa treba sa svakim časom računati; zato požurimo na Zagor, gdje je dobar premet divokozama i veza Šljemenu sa Crvenim, da pokušamo sreću čekanjem na tom poznatom premetu.

U Šljemenu, negdje gore visoko u klekovini, ima jato divokoza, jer eto odozgor u divljem i vratolomnom trku dva



Uz prškanje na Žlijebu 1931

divojarca gdje se gone. Čas stanu na kojoj stijeni, čas na gojoj padini, a po tome najure divlje jedan za drugim niz brdo. Prvi je crn kao sočna, a drugi nešto svjetlij, plavosive boje, poput magareta, krupniji je, a i dalekozor pokazuje da su mu rogovi jači i viši.

Ovo se osmatra munjevitom brzinom. Još samo par skokova i jaci su na puškometu. Zastali su u pristojnoj udaljenosti jedan od drugoga na jednom proplanku.

Puška je u ramenu naslonjena na kamen, mušica sitno titra u pleću jačeg jarca. Oštar pucanj prolama zrak među visokim stijenama gubeći se daleko u gudurama i po provaljama vrletnog gorja.

Smrtno pogoden kotrlja se stari jarac niz brdo i zaustavi se malo niže za jednim klekovim grmom, o koji je zapeo kurom svoga smolavoga roga.

Uto se već hvata sumrak, pa se treba žuriti i iznijeti tešku lovinku do kolibe. Ovo će obaviti sa sigurnošću naš snažni Osman koji je tome vješt, a u tu svrhu je ponio u torbi i uže da može divljač uprtiti.

U kolibi je živo i osvijetljeno. Na ognjištu plamsa veselo vatru. Naši ljudi se griju i vode ozbiljan razgovor o svojim svagdanjim brigama.

Slama je na posteljama prostrta i biljcima pokrivena, da se udobnije sjedi. Crna kava je gotova, i Šaban je pažljivo nudi držeći pri tom ruku na prsima u znak poštovanja.

Osman je pred kolibom očistio jarca pa pomno spremio koj je iz utrobe izvadio da ga poneše kući za začin. Za-ušnjake koji su nabrekli i neugodno zaudaraju još prije je na licu mjesta izrezao i odstranio. Jarac je po trbuhi požutio, uprskan je urinom po bokovima, pa žestoko zaudara po prćevini.

Pošto je Osman čas odahnuo, ispio kavu i popušio cigaretu domaćeg duhanja, unosi jarca u kolibu i počinje sa čupanjem peraje koje pomno spremio u papir koji je u tu svrhu ponio. Pomoću gustog češlja očisti svaki čuperak dugih dlaka od malja i slaže ih u papir. Kad je sve dlake sa hrptu počupao i u papir složio, zamota ih i meće u tvrde korice jedne knjige da ih na taj način uspravne sačuva i ne polomi. U slučaju kad lovac nema knjige ili korica pri ruci da u njih pohrani peraje, onda mora uz dlake metnuti nekoliko cijepčica ili ravne grančice, da se omot drži ravno i da se dlake ne previjaju i ne lome.

Ustaje se i po više puta dívijač pregleda i trofej ocjenjuje. Rogovi se mijere i uspoređuju sa onim lani ubijenih jaraca. Vodi se veseo razgovor, čiste puške i spremi obuća da se prosviši. Primiče se vrijeme večere. Šaban dvori čašicom rakije uz koju se mezeti suhom kobasicom i širom. U lug su zatrenuti krompiri, na žeravici se peče ražnjić, i za čas je gotova ukusna »gospodska« večera. Već uz večeru prešlo se je na vino i oživio ugodan lovački razgovor. U kolibи se počinje jače dimiti, oči suze i peku. Naš stari Aydo veli da se vjetar mijenja, udara jugovina, nadati se još noćas kiši.

Držeći se one stare »Ko se dima ne nadimi, taj se vatrene nagrije«, a ni divokoza ne nalovi, raspoloženje se u kolibи ne kvari. Osman je u lugu majstorski ispekao keštene pa nas gosti tom poslasticom koja uz naše hercegovačko crno vino, osobito prija. Razgovor je življiji, društvo sve veselije. Šaban je već spremio postelje. Izpijamo još po jednu čašicu blatine u zdravlje sretnoga lovca, pa onda u slamu da sanjaš najljepše snove o divokozama i starom kapitalnom divojarcu iz Džafine Grude za koga reče Osman da ga pozna već deset godina.

Sutra u jutro sa barometrom je palo i naše raspoloženje. Kiša lijeva kao iz kabla, a gusta magla prekrila brda i dolove pa ometa potpuno svaki lov. Ovakovo vrijeme zna često puta trajati i po sedmicu, dvije, pa da se ní nos ne može iz kolibe pomoliti. Mi smo sretni. Predvečer se promijenio vjetar, sjever je počeo nagoniti i razbijati velike gomile magle, a nebo je na mahove počelo pokazivati svoje plavilo.

Sutra je osyanuo snijeg za opanak, i zrak zahladnio, a to je vrijeme najbolje za lovca. Divokoze su se iskupile u jatima po točilima i čistinama sa kojih se po cijeli dan ne miču.

U Strmenici na jednom širokom točilu vidi se jato divokoza, ima ih oko trideset komada. Oko njih se neprestano nagone dva jarcā. Jači jarac odbija mlađeg slabijeg rivala. Po strani, malo dalje od jata, stoje dva druga jarca, naoko nehajno, kao da ih se cijela stvar ne tiče. Kad god se podalje od jata otjeraju ona dva jarca koji su među kozama aktivni, izrabbi hitro jedan od one dvojice priliku i zaleti se među koze da se bar na čas kojoj udvara. Čim se povrati jači jarac koji izgleda da je gospodar na ovome mjestu, povlači se neznani delija iz jata, da ga ne zakači ostra kuka silovitog gospodara i samodršca jata. Ovako gonjenje opetuje se svaki dan dokle god prskanje traje, obično 3 do 4 nedelje dana.

U Čaminoj Poli na istaknutoj stijeni, zaklonjen klekovitom, stoji jak jarac kome nedostaje desni rog. Odbio mu ga je negdje kamen ili ga je slomio u borbi, ako ga je suparnik otisnuo niz stijene. On stoji kao kip nepomično, te se samo ponekad javi meketom i budno promatra okolicu. On je tu u svojoj prijestonici gdje ne trpi suparnika, i teško onome koji se usudi doći u njegov rajon. Iz Busa se gone dva jarca, stari ih je opazio i dao se u potjeru za njima. Pošto ih je daleko otjeroao iz svoje domene, vraća se nakon četvrt sata opet na svoje mjesto, odakle promatra okolicu.

Do malo vremena pokazuje se na suprotnom točilu jedan divojarac koji, čim opazi starog kavgadžiju, daje vatrū tabanima i bježi. Stari sa stijene juri srdito za njim i goni ga kao ona dva čas prije, dajući od sebe glas, kao da rokče, što svjedoči da je srdit i uzrujan. Kada je i ovoga suparnika otpremio iz svoje okolice, eto ga opet na svome mjestu.

Ovaj je stari kavgadžija opasan po stanje dívijači. On razgoni mlade za rasplod sposobne jarce, pa mnoga koza ostaje jalova, zato ga treba iz lovišta ukloniti. Pokušajmo ga dovabiti.

Pokaži mu se na čas malo pogrbljen iza stijene, a ja će oponašati meketanje, moguće će se razdraženi jarac prevariti misleći da mu je i ovdje neki suparnik pa će doći na puškomet. Smišljeno i učinjeno. U tren oka eto jarca ravno k nama do na nekih 80 koraka. Iza stijene se oprežno pruža puška i dobro zanfjereno zrno pogoda ga iza plećke. Svijestan svoje silne snage, prkosí stari kavgadžija smrti. Raširio je prednje noge, krv mu ključa iz otvorene rane. Srdito puše i kroz nozdrve izbrizgava dva jaka mlaža tople krvi koja jasno crveno boji svježi bijeli snijeg. Jakí divojarac ljudja se na snažnim nogama i tetura, želeći se oteti smrti. Po zadnji put vija mu oštiri sjever duge lijepe dlake na hrptu. Smrt ga pobijeđuje i polaže ga u meki bijeli, hladni plašt iz koga neće više nikad ustati. Uto prilazi Ivan, dodaje sretnom lovcu borovu grančicu i pruža

svoju žuljavu desnicu srdačno čestitajući na uspjehu. S koliko ponosa i s kakvim se veseljem kiti šešir sa tom grančicom, zna samo onaj koji je to u planini doživio.

To je doba prskanja u našim hercegovačkim planinama koje se ne da sa ničim usporediti. Osjećaji i zadovoljstvo u ovim časovima nadmašuju sve užitke koje čovjeku može da pruži svakodnevni život. Ovo su časovi koji se ne zaboravljaju. Poslije ovoga lova mnoge ćeš noći u snu gledati divokoze kako skaču po vrletnim stijenama, slušaćeš i onaj razgovor dobrih ljudi koji se vodi samo u osamljenoj lovačkoj kolibi. Okusio si slasti ovog najlepšeg lova, pa ćeš ubuduće nestrpljivo očekivati prskanje, da opet podšeš u viši, ljepši svijet.

Malim pogonom

Vrlo je lijepo i osobito interesantno loviti malim pogonom sa dva — tri čovjeka koji divljač krenu i oprežno natjeraju smjerom premeta na kome lovac u zasjedi čeka.

Ovako se može loviti cijele sezone dok lov traje, a najuspješnije s lovni organima i čobanima koji u lovištu poznaju svaki kutić i svaki kamen, kao što znaju i gdje se obično divljač zadržava. Prednost ovoga načina lova je i u tome što se ovakom prilikom lova dade i brojno stanje divljači dobro ocijeniti.

Cesto puta moraju pogonići, da uspješno mogu natjerati na oko mali pogon, daleko obilaziti, a samo da ne bi uplašili divljač koja se u pogonu nalazi i da je krenu sa suprotne strane čekama. Razumije se da ovakovo obilaženje traje dugo vremena, no to mora lovac na čeku mirno izdržati i neprestano biti spremna za pucanje i mora biti na oprezu, jer se divljač može svaki čas i nenadano pojaviti. Najčešće se pojavi dobar samac, tih i neopaženo, kao da je iz zemlje nikao.

Ovako loveći može lovac najbolje upoznati sve osobine i sve sposobnosti divokoze. Tu može tek da vidi kako je divokoza oprežna i mudra, kako su joj silno razvijena čutila, kako se vješto krije, kako smjelo skače i još mnogo šta, čemu se ne bi ni nadoao, a što se iz knjige ne da naučiti. Ovaj je način lova najpodesniji za starije ljude i one lovce koji dolaze iz grada, a nisu vještih hodati po kršu i po stijenama. Ovako se najlakše lovi, pa to mnogi traži koji nije u punoj snazi da bi mogao i veće štrapace podnijeti i koji se štedi od velikog zamaranja.

Više se puta nađe jarac i u takvim nepristupačnim mjestima, da nije moguće izabrati načina kojim bi se moglo na puškomet doći. U ovakim slučajevima ne preostaje lovcu ništa

drugo, nego da pokuša natjerati jarca na pušku, ali i to vazda ne uspijeva.

Nadlovac Dabarer iz Foče priopovijedao mi je slijedeći slučaj: »Jednom zgodom kad smo lovili u Garešnici sa barunom Rajačićem, opazili smo u stijenama dobrog divojarca, kome se nije moglo ni odakle prići na puškomet, pa smo odlučili da ga ja natjeram. Baron je ostao na čeku, a ja sam pošao sa protivne strane natjerati jarca. Čim sam ga našao, opazio me je i počeo bježati prema premetu na kome je moj lovni gost čekao. Tek što je jarac učinio nekoliko skokova, stao je, i srdito udario nekoliko puta prednjom nogom o tlo. Po tome se je okrenuo i u neposrednoj blizini kraj mene natrag pobegao prema Todoru. Došao sam do uvjerenja da je jarac tačno znao odakle mu prijeti pogibelj i da se je tu već prije na njega pucalo pa je zato pobegao natrag.«

Prije nekoliko godina znali smo u Čelini u Birom Potoku za kapitalna divojarca koji se je zadržavao u tako vrletnom i nepristupačnom mjestu, da ga nije bilo moguće dobiti ni na privlak, a ni zasjedom. Jednog dana u jesen odlučili smo i pokušali da ga natjeramo na pušku.

Najveštiji čovjek, čuvar lova u tome kraju, pošao je da krene starog »alčaka« iz njegovog skrovišta. Kako je tu teren neobično ružan i stijene vrletne, te se nesigurno hoda, čuvar se je za sigurnost izuo i pošao bosonog u pogon, što nije igračka, nego velika žrtva koju može doprinijeti samo naš Hercegovac. Ja sam izabrao vrlo podesno mjesto na premetu ispod Raulje suprotno Čelini, odakle sam imao vrlo dobar pregled cijele Čeline sa zapadne strane. Sjedio sam sasvim mîrno i oprezno.

Tek što sam čuo da je čuvar sa suprotne strane zašao u Čelinu, već sam ugledao starog divojarca kako se polagano izvlači iz jednog dubokog jazmaka i bježi u jedan nepristupačan pas u visokim stijenama odakle je imao potpun pregled okolice. Opazio je čuvara, neprestano se okrećao i pazio kuda se on kreće. Propustio ga ispod sebe kroz stijene proći, a da se nije ni makao držeći ga neprestano na oku. U to isto vrijeme opazio je i mene na suprotnoj strani te je nehajno i na me po koji pogled bacao. Nepomično je stajao na jednom mjestu sve dok čuvar nije došao k meni, i začuđeno pítao: »Kako to da jarac nije udario na premet?« Na to sam ga upozorio na jarca u stijenama u Čelini, na kome smo odmah primjetili da se je užruga i da je spremna za bježanje. Prezirno je na nas zazvîždao i istim se pasom vratio na svoje stalno mjesto i sigurno sklonište u onaj isti jazmak iz kojega je maloprije istjeran.

Slijedeće jeseni toga je istoga divojarca pukim slučajem ustrijeljio u Čelini jedan strani lovac. Bio je kapitalac sa vrlo

dobrim rogovima sa kojima se s pravom i danas diči taj sretni lovac u Beću.

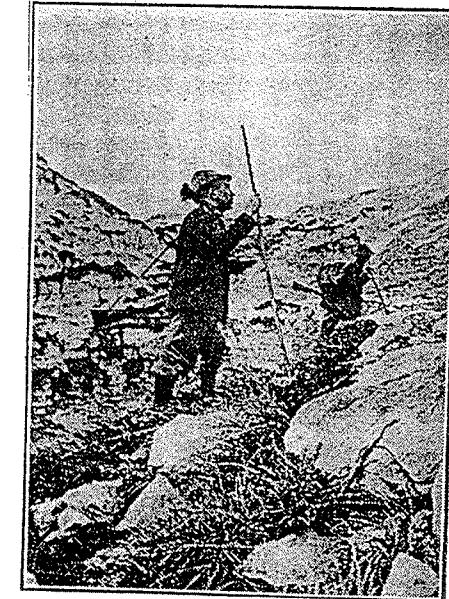
Drugom prilikom sam imao odlična gosta na lov u koga sam želio potpuno zadovoljiti, pa sam za to tražio zgodan način. Bilo je već pri koncu prskanja. U osojnim stranama ležao je još pomalo snijeg i bio je ukoren, a prisoja i južne strane su bile kopne. U Prisoju ispod Plase i ispod Branisavca skupila se divljač na toplim sunčanim stranama i tu se je zadržavala. Na jednom točilu vidjelo se je deset divokoza u jatu, a malo dalje u stijenama, ispod grebena Plase, neprestano su se ganjala tri divojarca. Za privlak je bio položaj vrlo nepovoljan, a za pogon idealan, pa sam se brzo odlučio za potonje.

Od trojice ljudi koje sam imao na raspolažanju poslao sam jednoga sa lovnim gostom na čeku, a dvojicu u stijene da natjeraju divojarce. Sam sam ostao na grebenu odakle sam imao potpun pregled svega što se dešavalo. Pogon je bio kratak, trebalo je samo pogonićima oprezno obići stijene, što takođe nije dugo trajalo. Mnogo me je zanimalo kako će se ponašati divljač u ovome pogonu, pa sam radi toga i odabralo zgodno mjesto, a naročito sam pazio na ono jato divokoza u točilu.

Čim su pogonići zašli u stijene, opazile su ih divokoze sa točila. Uznemirile su se i prestale pasti i sve do jedne dignute glave stajale su na oprezu. Čim su se pogonići počeli kroz stijene primicati, odmah su se povukle u obližnju rjetku bukovu šumu. Kroz ovu šumu paralelno sa točilom, vuče se niže brdo jedna litica koju su divokoze odabrale себи za zaštitu. Poput vojnika u rovu sklonile su se za tu liticu, okrenule se prema pogonićima i pazile šta će iz stijena slijediti. Sve su stajale u jednakom razmaku jedna od druge, a iza litice virile su im samo glave koje su sa najvećim oprezom pratile svaki pokret pogonića u stijenama. Tek kad su se oni primakli točilu, pobjegele su divokoze u suprotnom smjeru nizbrdo, a da ih pogonići nisu mogli ni primjetiti. Ljepši manevar u povlačenju ne bi mogla izvršiti ni četa dobro izvježbanih vojnika nego što je izveo ovaj čoporak divokoza.

Jarci u stijenama su se sasvim drugaćije ponašali. Dva su odmah pobjeđla bez predomišljivanja čeku. Dva starija su pobjegla na stranu. Jednoga sam vidovalo kako je zaskočio pod jednu stijenu odakle se nije dao nikako istjerati. Badava je bila sva vika i bacanje kamenja, on se nije dao krenuti s toga mjeseta na kome se je osjećao sigurnim. U pogonu je bilo još dosta divljači koju nisam mogao pobliže osmatrati. Većina je jaraca ipak došla na čeku sretnoga lovca koji je u tome malom pogonu ubio tri birana divojarca.

S koje god strane uzeto, ovo je vrlo prijatan način lova. Divljač se na ovaj način mnogo ne plaši, kao što je to slučaj



Lov na privlak

u hajci, gdje se i mnogo više i mnogo puca, pa se divljač razbježi na sve strane i ne vraća po više nedelja u svoje staniste. U malom pogonu kreće se divljač polagano i drži sigurnije premeta nego u hajci, pa se i lakše dočeka i lakše gađa, a, što je vrlo važno, na ovaj se način lakše i češće dolazi do hica na dobra jarca nego u hajci. Jer čim jarac čuje viku i primjeti da ga se silom nekuda goniti, skloni se na stranu u guštru ili zaskoči u stijene, te se više ne da goniti ni istjerati iz stijena.

Na privlak

Za lovca koji je u punoj muževnoj snazi pa može dobro hodati, a ne pati od vrtoglavice, koji se ne plaši ružna vremena ni većih napora, a koji ni inače nema osobitih zahtjeva, nema ljepšeg lova od privlaka. U svako doba lovne sezone može lovac na privlak da nađe najviše užitka i svome srcu puno zadovoljstva. Kod ovoga načina lova može se potvrditi mišljenje da lov na divokoze može biti skopčan i sa pogibelji po život. On je toliko interesantan i privlačiv, da može često pasioniranog i našlog lovca zavesti na rđav i opasan teren gdje može i glavu izgubiti.

Pri ovome lovnu mora lovac više puta preći opasno točilo koje se osipa, popeti se i spustiti niz osjećenu i vrletnu stijenu, a to sve samo zato da dođe do željenog hica. Razumije se da se sve ovakove pogibelji u zimsko doba potenciraju, kada je sve obledeno i sve pod snijegom, pa sa ovom okolnošću treba uvijek računati i vladati se prema vremenu i prema prilikama. Nikada ne treba ići na obledena i puziva mjesta gdje lovcu prijeti opasnost da se može okliznuti i otisnuti u provaliju. Obuzet strašcu može se čovjek prenaglići i zaći na opasno mjesto gdje ne bi inače nikada zašao, da nije u njemu strast prevladala razboritost.

Bilo je na 24 septembra 1926 god. Sa ogromnih stijena zaklonjenih u gustoj klekovicini opazili smo na prvi pogled smeđu tačku u točilu, u kojoj je bistro Osmanovo oko prepoznao šukastog divojarca, što je čas kasnije i moj dalekozor potvrdio u jasnoj slici. Udaljenost između nas i divojarca mogla je biti 450 do 500 koraka, pa se na ovu distanciju ni moglo misliti na pucanje.

Promatrajući šukana sa naše klisure teško smo se držali na položaju od jaka vjetra koji nam je pogodno puhaoo od strane točila, i krojili smo osnovu na koji način da starom mudracu u ovome neprohodnome terenu priđemo na puškomet. Međutim se je šukan predomislio, ustao i u pravcu prema nama zašao u klekovicu koju je na tome mjestu tako gusta, da ga je u svojoj sjeni potpuno sakrila.

Znajući sigurno da nas divojarac nije opazio računao sam da se je na rubu šume zadržao i da nedaleko od točila pase ili, po običaju, stojeći miruje i posmatra okolicu. U ovoj misli odlučio sam da se preko stijena kroz klekovicu prišljam do sljedećeg izbočenog kamenog hrpta, sa koga sam mislio, da će se dati na točilo pucati na udaljenost od kojih 150 koraka. Osmanu sam naredio da ode u do pod točilo, a kada vidi da sam ja na određenom mjestu, tek onda da malko štapom kucne po kamenju i na taj način poplaši jarca.

Trebalo mi je preći oko 300 koraka udaljenosti preko stijena okomitih poput zida, po kojima sam mogao napredovati uglavnom višeći u zraku, a držeći se rukama za poleglik klekovicu. Kad bi samo jedna slaba klekova grana popustila pod težinom moga tijela ili kad bih pogrešno stupio na koju usku ivicu klisure, lov bi bio za me za uvijek svršen, jer bi se u slučaju pada slomio o kamenje u ponoru koji je tu stotine metara dubok. Ovo naporno i opasno veranje trajalo je oko pola sata, dok sam došao na odabranu mjesto sa koga sam imao lijep izgled na točilo i zgodu za strijeljanje.

Iskusni Osman me pričekao još par časaka nakon toga pošto sam već stigao na mjesto, dok se smjestim i smirim od

napora, a po tome je tek krenuo da šukana poplaši i preko točila natjera. Opreznom starom divojarcu dosta je bilo čuti samo jedan zveket štapa o kamenje i već je u velikim skokovima bježao preko točila, da potraži zaklona na drugoj strani u gustoj klekovicini.

Na prvom skoku preko točila sam ga odmah opazio i prepoznao, a kod trećeg skoka zahvatilo ga je zrno na što se je mrtav prebacio u klekovicu, po čemu je odmah slijedio i Osmanov »mašalah«.

Loveći na privlak može lovac da uživa sve čari koje je priroda samo planini dala. Ima priliku da se divi ljepotu krajeva i okolice i da se nagleda željene divljači. U jesensko doba, kada je divljač po cito dan na nogama, može lovac da lovi i uživa od rane zore do mrklog mraka.

Kako smo naprijed spomenuli da prema dobu godine divljač mijenja svoja staništa, treba prema tome i lov udesiti, te lovitи ondje gde se divljač nalazi i zadržava. Ovo čini lov još ljepšim i još interesantnijim, pošto se lovi na raznim mjestima i na različitim položajima, a donekle i na razne načine. Negdje se mora dulje sjedjeti na izvjesnim mjestima, a negdje češće zastajati i promatrati okolicu, pa se ovaj način lova ne da lučiti od lova zasjedom. Loveći na privlak, pravilo je da se na svima istaknutim mjestima kao i na onim mjestima gdje se divljač obično viđa, poduze vremena sjedi.

Kada je snijeg promrzao i ukoren pa puca pod nogom, onda se pogotovo ne smije mnogo hodati, jer se tako samo divljač plaši. Pri ovakom vremenu najpametnije je na zgodnom položaju mirno sjedjeti i čekati dok se divljač opazi.

Pri samom hodanju treba biti vazda na oprezu i stupati što se može tiše. Samo onaj lovac koji stupa sigurno, a zna da hoda oprežno kao divokoza, može da poluci uspjeha. Na svakih dvadeset do pedeset koraka treba zastajati i dobro osmatrati okolicu, a nipošto nagliti, jer tko god žurno hoda i ne zasjeda na više mesta, ne može sve vidjeti ni opaziti, a bez toga nije moguće ni uspjeha polučiti. Svakome je sav trud užaludan, svi napor i sva uzrujavanja izlišni, ako ne zna gledati, hodati i sjedjeti.

Vrlo je važno oslušati i paziti na kamenje koje se čuje kad se kotrlja nizbrdo. To čine obično divokoze koje se kreću pa na taj način može lovac da zaključi gdje se divljač nalazi i da se prema tome ravna. Gdje god se osipanje kamenja čuje, treba pažnju udvostručiti, a oči bolje otvoriti, jer tu se nalazi u blizini divljač.

Samci se najrade zadržavaju u stijenama, pa stoga treba svake stijene pomno razgledati i pomoći dalekozora pretražiti, da nam ne bi mudračina ostao neprimjećen.

Uvjek treba biti na oprezu, jer se vrlo često dešava, da se negdje nečujo momentano pojavi divojarac kao da je s neba kanuo, a da ne znaš s koje je strane došao. Ako lovac ima uza se pratioca, pa na stijeni opaze jarca i uvjere se da je i on njih takođe opazio, onda lovac pošalje pratioca da se u istom smjeru kreće i dalje odlazi, a on se međutim s druge strane prišušta na puškomet. Ovakovim postupkom obrati divljač svu pažnju na pratioca koji se kreće, i tako je lovac može nadmudriti.

Zasjeda

U ljetno doba, počev od augusta sve do oktobra, dok su divojarci u svojim ljetnim staništima, lovi se u nižim šumovitim predjelima. Gdje u šumi vlada mir, gdje čobanski psi ili kakvi drugi besposličari divljač ne uznemiruju, drži se svaki divojarac svoga staništa. Redovno izlazi na pašu na svoje odabранo mjesto, pa se može sa sigurnošću računati da ga je moguće tu naći.

Do polovice septembra obično se jarci utove i vrlo otrome. Kad su tako utovljeni, najviše leže ili stoje na eksponiranim mjestima i samo paze na okolicu. U ovo doba godine najteže je dobiti divojarca. Oni su tada najoprezniji i najplašljiviji, te toliko teški i lijeni, da neće ni da bježe na veće udaljenosti. Svoju okolicu poznavaju u tančine i vazda dobro naслушаču šta se oko njih zbiva. Čim im se šta učini i najmanje sumnjivim, odmah pobegnu u guštru ili u nepristupačne stijene. Šuljati se i privlačiti ovakovim stariim mudracima nema smisla, pošto oni vazda lovca prije opaze i nadmudre, pa bilo kako. Njima može doskočiti samo onaj lovac koji ima dovoljno vremena, a još više strpljenja, pa može na jednom mjestu mirno i ne-pomično, sate i sate sjedjeti i čekati. Za to treba, u blizini za zasjedu, tu osvanuti i do doručka sjedjeti. Poslije podne, daleko prije zalaza sunca opet zasjeti te do mraka izdržati i dobro paziti gdje će se stari mudrac na kojoj progalini ili na kome ratu pomoliti. Nema boljeg načina lova, na ovakove stare mudračine od dobro promišljene zasjede.

No i pri tomu se uz sav oprez i neiscrpivo strpljenje ipak lovcu često puta dogodi da »ostane kratkih rukava«. Požnatih su mi slučajevi da su na ovake samce zasjedali vještici lovci i po osam dana neprekidno, a da nisu mogli starog jarca nadmudriti ni dočekati. Razumljivo je da ovakav lov lovca sve više podražuje i zavlači, pa nije čudo da na koncu, kada lovac uspjeh poluci, ovako teško stečenu trofeju mnogo više cijeni nego onu do koje je brzo i na lagan način došao.

Vrlo je dobro za zasjedu izabrati mjesto na suprotnoj strani od one u koju izlazi jarac. Na taj način dobije se bolji pregled, lovac je bolje zaštićen, ali mora imati bolju pušku i sigurno oko, jer se obično puca na daleko. Jedan stari domaći lovac mi je rekao: »Od male Gospe do Lučina divojarci ništa drugo ne rade, nego gledaju kud šta hoda i smišljaju kako će na planinu.«

Ako se divojarac nalazi na takovom mjestu gdje se osjeća sigurnim, i zna da mu se ni od kuda ne može prići, zadržava se tu prkosno i nehajno, pa makar se na njega i vikalo i čim bilo plašilo. Prije desetak godina sam znao za dobra jarca u Donjoj Jami, pod Malom Ćvrsnicom, pa sam poslije podne jednoga vrućeg jesenskog dana pošao da ga potražim. Samom je bio čuvan lova. Išli smo tih krševitih suhim koritom potoka Radave i već smo izdaleka na istaknutom visokom ratu usred Donje Jame ugledali našega jarca kako nepomično stoji i promatra okolicu. Bili smo odmah načistu da nas je opazio i da nas pogledima budno prati. Došli smo prema njemu, što se je moglo najbliže, na udaljenost kojih pet do šest sto koraka. Mi smo sjedjeli mirno kao što je i on stajao i očijkivali smo jedni sa drugima. To je nama prije dosadilo nego njemu, pa smo odlučili da ga na bilo koji način poplašimo i pokušamo dobiti na puškomet. Kraj nas se je desio jedan vješt težak koga smo poslali da izdaleka obide i da sa suprotne strane poplaši jarca, ne bi li kako natrčao kroz stijene na suprotnoj strani gdje se je moglo na veliku udaljenost ipak pucati. Nismo dugo čekali i već smo vidjeli našeg Ibro kako s jednog kuka otiskuje kamenje i čuli kako na jarca više, samo da ga poplaši. Sve je bilo užalud, jarac je nepomično na svome mjestu stajao i nije se dao poplašiti. Kako se počeo već i suton hvatati, te kako je izgled na uspjeh skoro nestao, odlučio sam se da ga hicem u stijene poplašim. Pokušaj je uspio i jarac je, kada je osjetio zviždanje zrna, pobegao sa svoga odabranoga rata. Nemajući kuda na drugu stranu, jer mu je Ibro ozad smetao, potrče kroz spomenute stijene gdje ga je za čas stiglo moje zrno.

U visokoj stijeni koja se diže tik iznad planinskih stanova Nabojine u Zelengorij opažao se je stalno jedan stari divojarac. On je bio atrakcija toga kraja dvije do tri godine. Svaki ga je iz stanova poznavao, ali mu se nije moglo prići ni sa jedne strane. Pucali su na njega zvani i nezvani, pa je jednog lijepog dana ipak podlegao stari mudrac, a da se nije moglo dozнатi tko mu je i na koji način glave stao.

U svima krajevima naše domovine, gdje blago po šumi svuda slobodno pase i gdje nije pašarenje uređeno, ljetni su lovovi na divojarca nesigurni. Tu blago i čobani uznemiruju divljač, pa se nikad ne može poći sa sigurnošću na odabranoga

jarca, jer čovjek nikada ne može znati, da li će ga na njegovom mjestu naći. U ovakovim krajevima i pod ovako nesređenim prilikama mogu se divojarci držati samo u takome staništu gdje do njih ne može doći domaće blago. U tim položajima su za kožu sigurni, jer tu ne može ni čovjek doći. Prema tome u svima južnim krajevima naše države bolje rekuć, izuzev jedino Sloveniju, počinje pravi lov na divokoze istom u jesen kada se stjera blago sa planina. Tek onda se divljač na planinama smiri i ustali na odabranim mjestima, pa lovac može sa sigurnošću računati gdje se divljač nalazi.

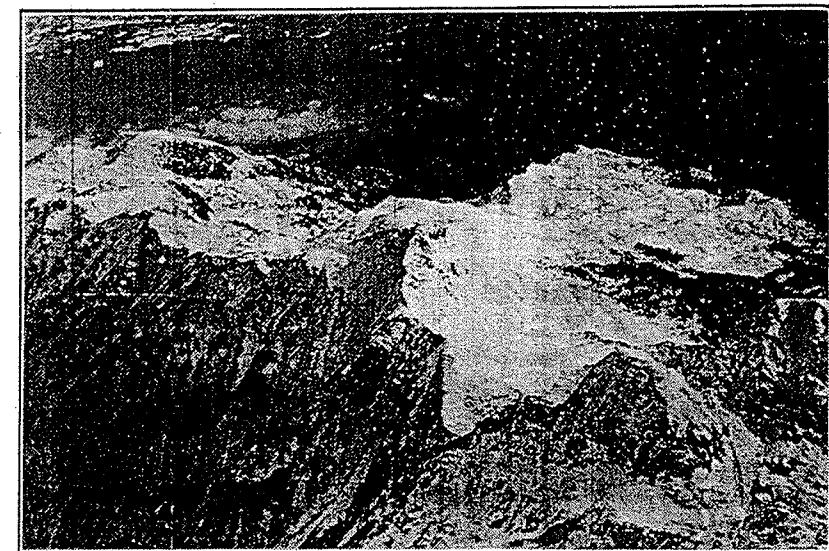
Hajka

U isti doba se obično loví i hajkom, u pravom smislu riječi sa više lovaca i mnogo hajkača. Hajke se mogu da vrše samo na određeni dan i po utvrđenom programu, pa im je obzir na odmaklo godišnje doba i promjenljivo vrijeme uspjeh vazda problematičan. Sve se može unaprijed odrediti, ali vrijeme u planini nikako. Mala promjena vremena na gore može i najbolji plan oboriti i sav trud učiniti bezuspješnim.

Hajku može pokvariti i neosjetna promjena vjetra.

Na uspjeh lova mogu da utječu i neznatne greške kao što su: ako lovci koji se smještaju na čeke, prije početka hajke uplaše divljač i ona pobegne u pogon te rasplasi i ostalu divljač i tako lov pokvari. Dovoljno je da koji neupućen hajkač upane u pogon bez reda prije ostalih hajkača, i da tako odabiće divljač od lovačke linije na stranu ili nazad.

Za hajku treba učiniti mnoge pripreme. Organizaciju treba provesti točno u svakom smjeru, osigurati konak, iznijeti hranu i ostalu spremu za lovce, sakupiti valjane hajkače, izdati tačna uputstva osoblju koje će u hajci učestvovati, te osigurati i zadnju sitnicu koja je sa lovom u vezi. Ovo sve određuje i lovom upravlja iskusan lovac kome se mora sve pokoravati. Svi hajkači moraju dan uoči lova doći na planinu na konak. Obično se još isti dan uvečer rasporede čete koje sutra u hajci vode lovni i šumski organi. Svakoj se četi odredi tačno polazna tačka i smjer kojim u hajci imaći. Na premetima kojima bi divljač mogla pobjeći iz hajke, kao i na zaskocima, postave se pouzdani ljudi da to spriječe i divljač natjeraju u hajku. Ovo se negdje može sprovesti i pomoću krpača, no s time se mora vrlo oprezno raditi, jer ako divokoze iz daleka opaze raznčobojne krpače, uplaše se i bježe glavom bez obzira na protivnu stranu, a time može cito lov da se pokvari. Od najvećeg je upliva na uspjeh lova u hajci vješto i pouzdano osoblje, a naročito dobri i vrijedni hajkači. Među našim Her-



Prenj-planina

cegovcima nađe se dosta ljudi koji u stijenama i u lovru znaju da stvaraju čudesa. Idu hladnokrvno u najopasnija mjesta, sa najvećom pasijom za lov, i sa najmanjim zahtjevima.

Prigodom jednog lova na području fočanske šumske uprave zatekao nas je snijeg u planini i mnogo nas ometao u lovru; pa smo bili nakanili prekinuti lov i krenuti kući. Naši hajkači su se osjetili povrijedeni u svome ponosu, i nisu se mogli pomiriti s time da mi podemo praznih torba kući — i odrešito su bili protiv toga. Nas su zamolili da zaposjednemo čeke, a oni su pošli u pogon. Pošto se u obuci nije moglo ići po puživom snijegu, izuli su se i gonili bosí u snijegu iznad gležanja. Razumije se da lov sa ljudima ovolike požrtvovnosti nije mogao ostati bez dobra rezultata. — Ubilí smo u tom pogonu 4 divojarca.

Da se u hajci mogne polučiti što bolji uspjeh, obično se dan prije natjera divljač iz susjednih kotlina u onu u kojoj je hajka predviđena. Na ovaj način sabere se i u hajci natjera mnogo više divljači. Imamo slučajeva da u ovakovoj jednoj hajci bude po dvije stotine do dvjestapadeset komada divljači. Radi toga se hajke i drže samo u onim lovštima gdje ima dostà divljači. Prvi i glavni uslov za uspjeh lova leži u tome da hajkači krenu i počnu s hajkom u određeni čas. Tek onda,

kada budu sve čeke zaposjednute, dade se obično znak hicem, i hajka krene. To se može odrediti i pomoći sata u određeni čas sa lovcem koji upravlja hajkom. Usljed kratkoće jesenjeg dana obično se može učiniti samo jedna hajka na dan. Rijetko dvije gdje je teren vrlo pogodan i gdje su hajkači vještiji i iskusniji. Uplašena divljač u hajci obično radije bježi uzbrdo, pa se zato tako i hajke vode, te se uspjeh lakše postigne, nego kada se goní s brda, a čeka u dolu. Sve divokoze, koje su u čoporima, a to su koze i jalovinje, udaraju na gornje čeke, a stari se jaci mudro kriju guštom i po sjenovitim stjenama i često udaraju na donje čeke u šumovitom kraju. Stoga mnogi iskušan lovac voli ostati na donjoj čekici, pa makar i manje pucao i manje divljači vidio, jer se tu nuda dobrome jarcu. Zato treba na lovu bolje strijelce vazda postavljati na čeke u šumi, pošto se u šumi mnogo teže gada na divljač, nego na goleti i u stjenama gdje divljač češće zastaje i gdje nema drveća, koje uvijek čini zapreke u gađanju. Iako u ovakvo velikim lovovima bude najviše divokoza, to se srazmerno vrlo malo ubije dobrih jaraca. Gdje se puca od reda može lovina da iznosi 20 do 30 komada divokoza, no među tima najviše dva do tri dobra jara.

U početku hajke odmah divljač bježi ispred hajkača sve dok prve divokoze ne udare na puške i ne osjete barut i pucanje, a po tome se već počnu komešati i zbijati u veće grupe. Kako se hajka primiče čekama, tako se divljač sve više stiše, bježi na strane i nazad, zaskače u stijene i ne da se naprijed na puške nagoniti. Tu tek nastaje užasna viška hajkača, ruši se kamene, psuje, pucaju puške, a divljač u smrtnome strahu bježi na sve strane kao luda. Na ovaj način ishajkano lovište sasvim opusti. Sva se divljač otale razbježi i ne usuđuje se dugo vremena, tamo povratiti. Ako se u kome lovištu češće hajka, divljač tu pogibelj upozna i ne da se goniti, nego već u početku bježi na stranu, nazad i u zaskoke. Vodeći računa o ovoj okolnosti vrlo je dobro, gdje god je moguće, postaviti lovce na takova mjesta, odakle se ne čuje pučanje u čitavoj hajci i gdje hicti odjekuju na stranu. U takom slučaju ne zna divljač odakle puške pucaju i lakše se goni. Prije nego hajka počne ne smije ni jedan lovac na čekici pucati, pa makar imao u izgledu i najboljeg jara, jer na taj način može pokvariti uspjeh čitavog lova. U jatu obično ide stara divokoza naprijed i vodi ostale, a jarač ozada. U hajci slijede kozlići mater i ne daju se od nje staviti. Zato treba pri strijeljanu paziti na zadnji komad koji bude redovno jarač.

Prigodom jednog malog pogona uz prskanje sjedio sam na poznatom premetu u najužem tjesnacu među stjenama u Dobropoljskoj Rijeci. Iza mene stajao je jedan seoski mladić koji mi je torbu nosio. Na čeku mi je došlo u jatu oko pet-

naest divokoza. Među zadnjima motala su se dva divojarca čas naprijed, čas natrag. Ja sam s puškom u ramenu birao i hvatao boljeg na nišan, što baš nije sasvim jednostavno, jer se za to u takvim slučajevima od lovca traži najviše vještine. U tom času čuo sam moga Vasu kako mi za uho šapće »Nepucaj eto staroga«. I doista kojih stotinu koraka iza jata došao je »stari« koga sam na mjestu oborio.

Mišljenje je da su stari divojarci u jatu samo u doba parjenja, a da i ovo pravilo može imati iznimaka evo primjera: Na 30. septembra 1927. god. bili smo u lovnu moj mnogopoštovan generalni direktor Š. Koprivnik i ja u Divoj Grabovici. Dvojica čuvara lova su nam natjerali divokoze iz Kožnog brda na Tise. Na moju čeku došlo je jato od nekih 30 komada. Među njima sam razabrao dva stara jarača od kojih sam jednog ubio, a taj je jedan od najboljih kapitalaca u mojoj zbirici. Ovom prilikom vidio sam koliko je debeo divojarac jak i kako se ta divljač plasi od krv. Moj jarač propisno pogoden iza plećke pao je na mjestu. Ležao je i vrlo teško držao usprav glavu, po čemu sam znao da još nije mrtav. Ja sam i dalje mirno sjedio na mojoj čekici i pazio na njega. Nakon 5 do 6 minuta doletjele su 3 divokoze uprav k ubijenom jarcu. Opažile su ga i začuđeno raskoračenih prvih nogu pogledale, a potom u smrtnom strahu pobegle. Kad je teško ranjeni jarač vidio ove divokoze, s mukom se digao na noge u želji da i on pobegne sa ostalim društvom. Da mu skratim bolove, a i u strahu da ne izgubim dobra jarača, oborio sam ga drugim hicem. Oba zrna pogodila su propisno grudni koš iza plećke, no prva je rana bila lojem začepljena. Iz utrobe ovoga jarača izvadio je lagar punu torbu loja koga smo cijenili na 5—6 kg težine.

Lov sa kerovima

Lov sa kerovima je zastario način koji se ne može dozvoliti u uređenim lovištima. Samo u onim krajevima gdje lovačka svijest nije toliko uznapredovala da bi ljudi znali cijeniti važnost ove privredne grane i ljepote ovoga lava, lovi se još i danas sa kerovima i strijelja sačmom na divokoze.

Divokoza u svojoj neobičnoj plahosti, ako je pas goni, bježi u najudaljenije i najnepristupačnije krajeve, iz kojih se ne usuđuju dugo vremena izići i povratiti u svoja stalna staništa.

U doba prskanja su kerovi najštetniji u lovištu, pošto rasplaći divljač i na taj način ometu parenje, koje se mora u miru vršiti.

U godini 1932. vidio sam prigodom jednog izleta u Kruščici ispod Ilidže, jednu divokozu koju su nečiji kerovi dotjerali čak iz Vranice planine, a ta je daleko cito dan hoda.

Krila se je oko potoka i oko koturače koja tuda vodi. Ta se je divokoza zadržala u Kruščici dviće do tri nedjelje, a po tome je isčezla po svoj prilici otklen je i došla, pošto u ovome lovištu nije mogla naći potrebnih uslova za opstanak.

Drugom prilikom, u god. 1933 vidio sam da su kerovi natjerali divokozu u jedan potok ispod Umoljani, čak iz Višočice, i tu se jadnica krila po grmlju kao zec.

Najčešće pred šestokim psima zaskače divokoza u stijene i na taj se način gleda spasiti. Međutim to vrlo dobro znaju oni koji je na taj način love pa paze na zaskoke. Čim opaze da je divokoza zaskočila, primiču se zaskoku i otvore vatru kao na strelištu te obično obore jadnu životinju u provaliju gdje se razbije i polomi, da od nje uopće ne bude koristi. Slabije komade i jarad često puta kerovi uhvate i potrgaju. Ovo se zlo potencira još i tim, što se na divokoze puca sačmom.

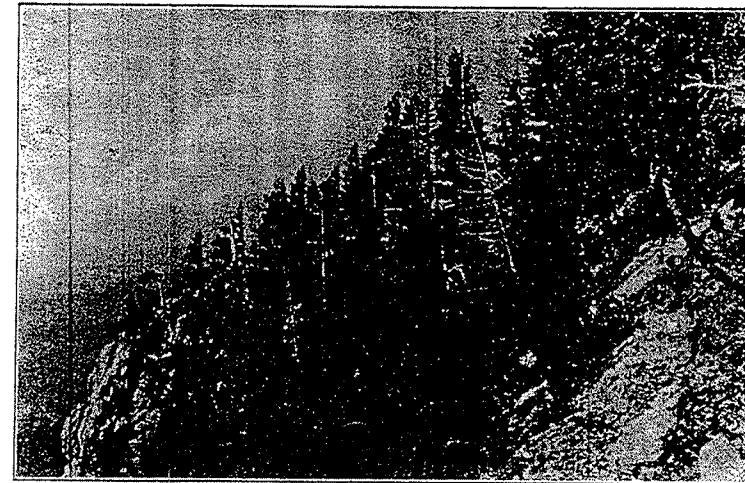
Kako divokoza nije luda kao zec, koji bježeći ispred kerova često puta lovcu i među noge dotrči, to se puca na velike udaljenosti, i to krupnom sačmom radi sigurnijeg uspjeha i tako se divljač najviše ranjava i uništava, a mnogo puta i uzalud propada.

Naša mnoga lovišta su opustjela samo radi toga, što se je lovilo s kerovima i pucalo sačmom. Ja sam uvjeren da će ovu bolnu činjenicu mnogi domaći lovac primiti s njegodovanjem, no na tome se neda ništa protivno dokazati: »Gdje se lovi sa kerovima i strijelja sačmom, tu nema divokoza«. Ja priznajem da u lovnu sa kerovima ima mnogo čara, da mnogi ljudi cijene i vole samo taj način lova, ali i za taj lov imamo puno prilike. Goniti lisicu s kerovima, vepru i zecu u velikim šikarama isto je tako ugodno i sa uživanjem skopčano. Tu se može uživati slušajući ugodnu muziku u veselom šteketu kerova, može se komotno i na čekи sjedjeti, ali lov na divokoze, ne može toga podnijeti. To se ne da dovesti u sklad sa racionalnim uzgojem divljači, o kome se mora uvijek i na prvom mjestu voditi računa.

Kao što je u čitavoj modernoj Evropi uklonjena braka iz divokozjih lovišta i zabranjeno strijeljanje sačmom, tako je to isto predviđio naš novi zakon o lovnu koji je međutim već stupio na snagu, pa se je nadati poboljšanju.

Gdje se lov sa kerovima ne može nikako izbjegći, tu se onda može jedino dozvoliti lov sa jazavčarima koji divljač ne mogu rastjerati kao kerovi dugih nogu.

Nakon dugogodišnjeg gorkog iskustva mogu primjetiti da u lovnu na divokoze ne može biti mjesta onima koji pucaju sačmom i love sa kerovima te koji se bez toga ne mogu zadovoljiti. Na ovaj način hoće da love samo oni lovci koji neće, ili ne mogu, da podnesu veće izdatke za lov koji se bez novčanih



Muneke u Prenj planini

žrtava ne može uživati, i oni lovci, koji hoće da na što lakši način dođu do mesa.

Ovim bi bili opisani svi načini lova na divokoze. Svaki pojedini lov je ovisan najviše o vremenskim prilikama, a općenito uzevši, najviše o vjetru. Kako s tim treba vazda na prvom mjestu računati, to ćemo se i sa vjetrom malo pobliže zabaviti.

Vjetar

Nigdje nije vjetar tako obična pojava, tako jak i čudljiv, tako promjenljivog ili neodređenog smjera kao na planinama. Prema konfiguraciji terena može u planinama i u visokim brdima da udara o stijene i da se od njih odbija najizrazitiji južnjak, pa da duva sa sjevera. U zatvorenim dolinama mota se vjetar i nekada udara sa jedne, a nekada sa druge strane. U nekim provalijama može da hvata smjer i duva kao kroz kakvih dimnjak sasvim drugim pravcem, nego se na otvorenom terenu opaža.

U uskoj dubokoj dolini Lipovac koja se proteže ispod Sljemeđa imao sam prilike promatrati kako južni vjetar raznim smjerom puše. Tu jugovina neprestano nagoni magle jedanput nizbrdo, a drugi put ih vraća do na vrh dola užbrdo. To se opetuje kao u loncu kipuće vode; sad su magle dole, a za čas opet gore.

Ovo se sve događa iz jednostavnog razloga, što se vjetar odbija od visokih stijena na vrh dola, a isto tako i na dnu dola, pa se uvraća. Jednom prilikom, za vlažna vremena i jakе jugovine, sjedio sam u Jaslama između Velikog i Malog Prenja. Naoko je duvao vjetar u jednom smjeru, i ja sam otuda očekivao jarca. Nakon nekog vremena čuo sam iz klekovine zviždati. Vjetar se odbijao od stijene iznad mene, promjenio smjer, pa me je jarac osjetio, i ja sam badava tu zebao.

Svaki lovac koji želi uspješno lovit mora poznavati teren i smjer vjetra u planini. Ako toga ne pozna, uzalud su mu sve muke i sva napreza. Pri lošu vjetru nije moguće doći na puškomet, jer lovca svaki put divljač osjeti i prije pobjegne, nego je on može primjetiti.

Jutarnji i večernji vjetrovi u planinama su svaki dan redovna pojava, pa se zato pored svih navedenih okolnosti najviše mora s njima računati.

Cesto puta se lovac uzalud i mnogo napati u teškom terenu po vlažnoj klekovini i grmlju, a uzrok neuspjehu bude jedino nepovoljan vjetar, koji ili najednom nepovoljno puhe, ili skoro neosjetno promjeni smjer u koji je lovac svu nadu na uspjeh polagao.

Ako vjetar nije povoljan, onda je svaki pokušaj u lovnu divokoze uzaludan trud. Ni najbolje organizirana hajka ili najljepše zamišljen pogon ne može pri rđavom vjetru da uspije.

Jednom prilikom loveći u Husadu (Zelengora) sjedio sam na eksponiranom mjestu odakle sam vrlo dobro vidiо cи teren koji je bio predviđen za pogon. Poslao sam šestoricu ljudi da obidu kotlinu i da sa suprotne strane natjeraju divokoze smjerom čeka koje su bile jednom kosom dobro postavljene. Pogonići su išli s donje strane kotline u kojoj se je nalazila divljač; bilo je već poslije podne, i vjetar se je iz dola počeo dizati. Put je bio dosta dalek, preko sat hoda bilo je do određenog mjeseta odakle je trebalo divljač natjerati. Tek što su pogonići prešli preko polovice kotline, a ja sam već vidiо jato divokoza kako se iz kotline polako izvlače i prelaze u drugu susjednu kotlinu da se sklone na sigurnije mjesto, a naš je pogon ostao sasvim prazan. — Niti je tko divokoze poplašio, niti su mogle koga čuti, a ni vidijeti, a ipak su po vjetru osjetile pogibelj i pobjegle. Za lov je svakako najnepovoljnija jugovina koja u našim hercegovačkim lovištima dolazi do najjačeg izražaja, pa može i po više dana da traje. Jedino ako vjetar puše popriješko preko otvorenih kosa, može biti i povoljan, a gdje god ima stijena i vjetar se o njih odbija, vazda je nepovoljan.

Jutrom i večerom se u planinama i brdima osjeća noćnik koji puše s brda i udara u dolinu. Isto tako se jutrom diže struja vjetra iz doline i puše uz brdo kada sunce obasja strane

i ugrije zrak. Prema terenu u planinama ima vazda neka razlika u ovim zračnim strujama. U osojnim stranama, gdje je cи dan hladovina i gdje sunce vrlo malo dopire, puše noćnik ranije, a na prisoinim stranama, koje sunce cи dan obasjava, diže se vjetar predveće ranije iz dolina i struji uzbrdo. Gdje se lovi u takovim stranama, najpreće mora biti lovcu iskoristiti u pravo vrijeme povoljan smjer vjetra i poći na čeku ili na zasjedu s povoljnim vjetrom.

Vrlo se nepovoljno lovi na stranama koje obasjava sunce i rijetki su uspjesi u takvим slučajevima, pa se zato preporuča lov na privlak samo u sjenovitom terenu.

Ako je vrijeme maglovito, a k tome ako još i vjetar puše, onda se divokoze osjećaju sasvim sigurnim. Magla ih potpuno krije, a vjetrom sve osjećaju i u svakom slučaju znaju da izbjegnu pogibelji koja im prijeti.

U magli izgledaju mnogo krupnije.

Ima vlažnih tihih dana u planini kada se može uspješno lovit, ali u svakom kraju na svoj način. Glavno je kako već rekosmo poznavati teren i strujanje vjetra, i prema tome se lovac mora ravnati. Prema terenu i ostalim prilikama može se lovac i jekom u lovnu koristiti, a isto tako i sam sebi poslužiti kao hajkač. Gdje se u kojoj kotlini odbija glas od suprotnih stijena, može se vikom isplašiti divljač. Ako se u kojoj kotlini nalazi divojarac zaklonjen u šumi ili u stijenama, može ga vješt lovac i sam sebi na puškomet natjerati. U terenu poznat lovac privuče se na premet ili inače zgodno mjesto sa kojega ima dobar pregled, pa otuda baci koji kamen u kotlinu i na taj način poplaši i natjera sam sebi, često puta i vrlo dobra jarca. Sve su ovo stvari koje zahtjevaju mnogo vremena i marljivog proučavanja prilika u lovištu, pa da se njima može lovac uspješno koristiti. Na ovaj način love najviše kradilovci koji idu sami u lov.

Strijeljanje

Na divokozu se najčešće puca kada stoji na otvorenom terenu pa je nije teško pogoditi. Ona je dosta krupna i pruža velik cilj koji se oštrosno odražuje u terenu (a osobito u snijegu) pa ako se gada mirno i ako se lovac ne uzrujava, ne treba je mašati. Glavno je svakako znati ocijeniti udaljenost na koju se puca, ohladiti krv i sebe svladati, te prema tome tek onda gađati.

Na divokoze se obično puca u raznolikom terenu, a po najviše u stijenama od kuda divljač može često da padne u provalju i da ostane na nepristupačnom mjestu mrtva pa da se do nje ne može doći. Radi toga mora lovac i na to naj-

više paziti da nepromišljenim pucanjem ne štetí lovište. Svaki put prije nego se puška digne u rame treba tačno pregledati položaj i razmislit da li se smije tu pucati. Vazda treba imati na umu da divljač koja padne sa velike visine pukne stomak i griz prodre kroz cijelo tijelo sve do pod kožu, te sve meso pokvari u tolikoj mjeri, da ga čovjek ne može za ljudsku hranu upotrijebiti. Ovo se dešava najviše u ljetno doba kada je stomak pun žitke hrane. Za to je grjehotra i velika šteta ubiti divojarca ondje, gdje se do njega ne može doći, ili na položaju s koga padne u dubinu pa se razbije i polomi. Vrlo često pri ovakom padu divojarac polomi rogovе pa lovac ostane i bez trofeje.

Na ovaj način mogu da pucaju jedino oni ljudi koji nemaju osjećaja za divljač i koji nisu u stanju obuzdati divlju strast koja njima u tim momentima vlada. Ovaki postupci ne mogu nikada biti dostoјni pravoga lovca, pa se zato takovim ljudima ne bi smjelo poklanjati povjerenje ni dozvoliti da bez stalnoga nadzora po lovištu vršljaju i harače.

Samo u zimsko doba u dubokom snijegu može se dogoditi da se divljač neće polomiti, ako padne s visine u namet. Na kopnoj zemlji, naprotiv, može divljač da se razbije i polomi, ako nezgodno padne na kamenje i s male visine od desetak metara.

Ako se pri takom padu polome ili ozlijede rogovи, onda za tim lovac najviše žali, no proti tome ne može ništa učiniti, jer je to ovisno od slučaja i od pogotka.

Ako je zrno na mjestu usmrtilo divojarca i divljač mrtva niz stijene pada, lako se polome ili ozlijede rogovи, jer mrtva glava svom silom udara o stijene; naprotiv tome ranjena divljač, pa makar i u zadnjim časovima i pri padanju, uvijek čuva glavu te na taj način ostaju češće rogovи zdravi. Zato se na divljač puca tek onda kada se ocijeni i položaj i stav divljači. Kada divljač stoji povoljno prema lovcu, onda se tek uzima na nišan i puca. Stoji li divljač u nepovoljnem stavu, mora se mirno pričekati, dok se ne okrene u položaj u kome se najlakše i najsigurnije gada, zato i ovdje po narodnoj »Dva put kroji, a jedan put reži«, jer što god se u ovakovim slučajevima pokvari, to se više ne popravi.

Kako bilo, ipak se mora istaći da se cio trud u lovku kreće i žrtvuje hicu o kome ovise cio uspjeh lova. Hicem lov svršava pa bilo s pozitivnim ili negativnim rezultatom. Ako lovac dobrim pogotkom završi lov, razumljivo je da mu raspoloženje poraste pa da ide sa planine sa najljepšim osjećajima. S ponosom nosi lovinu u torbi i okičen šešir na glavi, te se dugi svega toga ugodno sjeća.

Ako je lovac bio pri pucanju nerazbudit pa je loše gadao ili što je još gore, ako je divljač unakazio ili ranio, pa izgubio,

eto onda i ljutnje i žalost. Svaki žali za izgubljenom trofejom za koju se obično misli da je daleko bolja, nego što je u stvarnosti. Sam sebe koristi radi neopreznosti koju je počinio, a, što je najgore, o tome ga dugo vremena muče i teške misli. Po svršenom činu badava je žaliti, — što je izgubljeno to se više ne vraća.

Divokoza je plemenita i skupocjena divljač koja se ne smije nesmotrenim pucanjem patiti ni uništavati. Svakome pravome lovcu mora biti glavna zadaća, divljač smrtonosno pogoditi i na mjestu što brže usmrtiti, da se u mukama ne bi patila.

Obzirom na teren u kome se divokoze love, mora biti svakome lovcu jasno da je traženje ranjene divljači skopčano sa najvećim teškoćama, da se vrlo često ne može ranjena divljač ni naći, a ima dosta slučajeva gdje se uopće ne može ni sljediti, pa je pogotovo izgubljena. Zato se sa hicima ne smije nikada hazardirati. Svaki hitac mora biti proračunat i tačno uništanjen. Najbolje se gada kada divljač stoji lovcu poprijeko, pa zato s tom pozicijom treba uvijek računati. U slučaju kada se puca sprjeđa koso-poprijeko, gada se više naprijed da zrno zahvatiti što više grudni koš. Ovakvi hicci vrlo često zahvate tančine, povrijede utrobu i probiju butine i time pokvare divljačinu, a ako nisu dobro zahvatili osjetljive organe u grudima, može se ranjena divljač izgubiti; zato treba kod ovakovo pucanja dobro paziti i izbjegavati ovake hice. Isto tako pucajući ozada koso-poprijeko, mora se računati na smjer zrna kroz tijelo i hvataći nišan, tako da zrno vazda zahvati što više grudni koš. Ovi hicci budu obično smrtonosni, pošto idu koso kroz tijelo, a u smjeru najosjetljivijih organa u grudnom košu.

Svaka je planinska divljač tvrda od one u ravniči s kojom je u tome pogledu mnogi pogrešno upoređuju. Ona je neobično žilava i vrlo jaka, pa je slab naboј ne može na mjestu ni usmrtiti. Zato mora svako i najjače zrno, pa bilo ono i iz najmodernije puške ispaljeno, pogoditi u najosjetljivije dijelove tijela da divljač odmah usmrti.

Na mjestu pada divljač samo u slučajevima kada je pogodena u mozak, ako joj zrno prekine hrptenjaču ili ako joj polomi kosti u krstima. U zadnjem slučaju ne može da kreće zadnjim dijelom trupa i tako ostaje na mjestu. Više puta može i sa probijenim srcem da učini po nekoliko skokova prije nego padne mrtva. Isto je tako u stanju da sa prostrijetljenim plućima skače i do sto koraka, dok se ne sruši mrtva.

Pogodena u srce bací se prednjim krajem u vis, po tome podvije prednje noge, te odmah padne, ili bježi još par skokova dok se mrtva ne preturi. Interesantan slučaj sam doživio u Veleži. Zrno je pogodilo divojarca tačno u srce, našto je

na mjestu sa sve četiri noge još jače skočio u vis. Primjetio sam da su mu se u tom momentu noge objesile i potresle poput labavog užeta, kao da u njima nema ni žila ni kostiju. Iza toga je učinio još nekoliko skokova i pao mrtav.

Svi ostali pögoci su neprijatni i nesigurni, jer ih divljač može dalje da nosi, a često može da se ranjena izgubi. Zato nikad ne štedi drugog hica na ranjenu divokožu. Ako su probijena jetra ili utroba, pa makar bila i crijeva povrijedjena, može daleko otici, ali od take rane mora u svakom slučaju uginiti.

Prema stavu tijela i bježanju divokože neposredno poslije hica, dade se zaključivati kako je pogodjena. Ako je pogodjena u utrobu, poguri leđa i polagano se zavuće u skrovito mjesto, gdje odmah legne. Kad je zrno pogodi u jetru, baci se zadnjim nogama u vis, zguri se i pobegne. Ako joj zrno odbije bubrege, momentano padne, brzo se digne i obično ne pobegne daleko.

Vrlo su karakteristični hici u noge. Prebijene prednje noge rađe bježi uz brdo, a prebijene zadnje noge lakše skače niz brdo. Osobito je interesantno koliko je osjetljiva, ako je ranjena u zapapke. Sa takvom ranom ne može da bježi i obično odmah liježe, te je može lovac u svakom slučaju lako stići i dotući. Tako ranjena i u prednju nogu bježi samo niz brdo. Slijedeći vjerodostojan slučaj koji mi je prípovijedao današnji čuvan lova u Jablanici Osman Drežnjak neka posluži primjerom:

»Još prije rata lovio sam kradom divokoze. U godini 1912. jednog dana pred veće ranio sam jednu jalovicu u Lipovcu koja je pobegla strmo i nakon par skokova legla. Kako je to bilo u dnu Lipovca i pucanje se čulo čak do sela, nisam se usudio više pucati na nju, nego sam potrcao za njom da je uhvatim. Čim bih joj se primakao, pobegla bi od mene i nakon par koraka opet legla. Ovo se je opetovalo nekoliko puta bježeći neprestano niz brdo. Vidio sam da je obuven neću moći stići pa sam se brzo izuo i potrcao za njom bosonog. Ganjanje nije dugo trajalo, brzo sam je dostigao pred jednom stijenom i zaklao. Kada sam joj došao u blizinu i kada je vidjela da mi više ne može pobjeći, počela je tužno drečati, slično srni kada je uhvate kerovi. Jedina rana od moga kuršuma (zrna) bila je u prednjoj nozi u zapapcima«.

Dva slična slučaja su se desila zadnje godine u Plasi i Prenju. U oba slučaja bio je divojarac ranjen u zapapke prednje noge. Ni jedan od tih divojaraca nije od nastrela išao ni stotinu koraka daleko i odmah je legao. Oba su divojarca bez ikaka truda i bez psa stignuta i lišena muka. Po ovome bi se dalo zaključivati da je u divokoži Ahilova peta na pravom mjestu.



Povratak s lova

Vrlo je varav hitac po povoru, tj. kada zrno samo okržne hrptenjaču, a ne prelomi je. Ovako okržnuta divljač posrne a više puta i padne na mjestu, ali se brzo digne i pobegne da je više ne vidiš. Od ovakog pogotka ne bude ni malo ili samo po koja kapca krv, a prospe se mnogo dlake. Potraga za ovako ranjenom divljači uvijek je bezuspješna.

Današnje moderno oružje sa savršenim streljivom tako je jakog učinka, da se sa sigurnošću može tvrditi da je svaki pogodak u utrobu, grudni koš, ili u vrat smrtonosan. Od ovakih hitaca mora divljač u svakom slučaju podleći ranama. Pravi lovac i dobar strijelac vrlo mnogo paži na to da zna kako je divljač pogodio, pa prema tome udešava i potragu za njom.

Najveća pogreška koju mnogi počinjaju u tome je što slijedi divljač odmah iza nastrela i ne da joj vremena da se smiri i da ranu ohladí. Ako se poplaši i progoni divljač dok je rana još vruća i dok divljač nije izgubila dovoljno krvi, napregne i zadnje sile te bježi do iznemoglosti, često puta i vrlo daleko, pa se sakrije u nepristupačno i zaklonjeno mjesto gdje je nije moguće naći. Na ovaj se način izgubi najviše i teško ranjene divljači. Zato treba svaki put kad se divljač rani sačekati sa potragom dok se potpuno smiri i legne, te rana ohladí. U svakom slučaju, treba najprije, po mogućnosti, što bolje ocijeniti učinak pogotka, pregledati tačno mjesto gdje se je divljač

u času pucanja nalazila pa ustanoviti znakove koji potječu od rane, potome dugo pričekati, i onda tek polako i oprežno poći u potragu. Tkó se ovih pravila ne drži, i tko prenaglo i nepromišljeno juri za ranjenom divljači, taj je sigurno neće stići, pa će se gorko kajati.

Ni po krvi se ne može ustanoviti uvijek siguran znak kako je divljač ranjena. U jesen kada su divokoze debele i pune loja, vrlo se često dogodi da loj začepi ranu i ustavi krv. U tragu ne bude nikako ili sasvim malo krv, a divljač nakon par skokova padne mrtva. Slično se može dogoditi, ako se puca na divljač u ležaju kada je skupljena i na njoj koža stegnuta. U ovakovom slučaju, čim divljač skoči, koža se rastegne i može da se preko rane prevuče i na taj način ustavi krvarjenje. Razumljivo je da onda u tragu ne može biti krv.

Prema tome koje dijelove tijela zrno ozlijedi, različit je i izliv krví. Nekad divljač krvari više, a nekad manje, a isto tako bude i različita boja krví. U svakom slučaju je krv najsigurniji znak da je divljač ranjena, pa lovac mora najviše na to paziti i prema tome se ravnati. Za prosuđivanje po krví kako je divljač ranjena, moglo bi se u glavnome reći ovo:

Ako je probijen dušnik ili pluća, prska krv daleko na stranu, pjenušava je i svjetlo-crvene boje.

Iz jetara i bubrega kapa tamno-crvena krv.

Kada je probijen stomak onda se u krví opaža pomiješana griz (neprobavljenha hrana).

Ako je divljač pogodena visoko, opaža se manje krví u tragu, nego kada je pogodena nisko.

Iz rana koje su u višim partijama tijela salijeva se krv u utrobu ili grudni koš, lijevi se više po dlaci i zato je bude obično manje u tragu. Ako ranjenu divljač šta goni, a naročito pas, više se napreže i skače jače, pa povodom toga gubi i više krví, nego kada ide mirno i polako.

Prema rani krvarenje može da traje dulje ili kraće. Ako su samo povrijedeni mišići i mesnatí dijelovi tijela, onda krvarenje brže prestane, nego kada su povrijedeni unutrašnji organi.

Obzirom na raznolikost dlake prema dobu godine vrlo je teško zaključivati kakav je pogodak. Kada je kopno i još k tome puše vjetar, traženje dlake na nastrelu izlišan je trud. Jedino se na snijegu može naći dlake na nastrelu i po tome nešto zaključivati, ali je i po tome teško šta pozitivno tvrditi. Obično hici sprijeđa-koso zbriju i sasijeku najviše dlake, a hici koso-straga manje. Najviše dlake prospe ono zrno koje opuzne i obično ne povrijedí unutricu, pa zato mnogo dlake na nastrelu nije nikada dobar znak.

Ako se nađe na nastrelu ljuščica kostiju, to je siguran znak da su polomljene krupne kosti. Tako ranjenu divljač

lako je i bez mnogo truda dostići. Ako je dobar pas pri ruci, onda je i lovina u torbi.

Mora se primijetiti da je vrlo teško na nastrelu ustanoviti kako je divljač pogodena, zato treba vrlo mnogo prakse i malo ih je koji se mogu pohvaliti tim znanjem. Ovo je još teže ustanoviti kad se puca zrnom malog kalibra od koga je izljev krví znatno manji, nego od olovnog zrna i većeg kalibra.

Lako su gusto posijani oni koji se često hvale da znadu »gdje im zrno sjedi«, vrlo su rijetko nikli.

Kako sam već naprijed spomenuo dobar pas je od neprocjenjive vrijednosti za traženje ranjene divokoze. Ma bila kako ranjena, ako je progoni dobar pas, ne može umaci. Pas je prisili da gdje zaskoči, ili je stigne i drži dok lovac ne dođe. Ranjavanje divljači nije moguće sasvim izbjegći, ali se može razboritim pucanjem i dobrim gađanjem bar ograničiti, samo treba uvijek prije nego se okine oponac dobro razgledati položaj te tačno i mirno nanišaniti. Ko dobro i tačno puca, sa vjest mu je mirna. Kada god mu uspije da bez muka i bez mnoge patnje usmrti divljač, onda tek može da bude zadovoljan i ponosan.

Samo onaj koji na ovakav način steče trofeje zna ih cijeniti i čuvati kao mile uspomene, a sve što se naknadno nađe i dobije, ne može za pravoga lovca ni iz daleka imati te vrijednosti. Lovac mora izbjegavati svaku štetu koju može počiniti nepromišljenim pucanjem, a najviše nastojati da ne izgubi ranjenu divljač, za kojom ga može samo da srce bolí.

Pri koncu ovoga poglavlja moram se osvrnuti i na samu potragu ranjene divljači pomoću psa. Kako sam već naprijed spomenuo ranjena divljač brzo iza nastrela legne i to obično na nepristupačno mjesto. U logi vazda leži okrenuta glavom u smjeru kojim je došla. Dogodi se da ranjena divokoza može živjeti i po više sati, dapače i po više dana. Obično nepomično leži u logi. Ako joj se približi pas koji je sljedi, brani se od njega dokle je god pri snazi, pa se može vrlo lako dogoditi da ga zahvatí kukom roga i obori niz stijene, pri čemu pas može da strada. Zato i u ovakovim slučajevima treba biti oprezan i psa, po mogućnosti, što više štediti i čuvati.

Zanemarena kuća seoskog krivolovca



Krivolovstvo

Izuzev šugu kao najopasniju zarazu, koja može u kratkom roku da uništi i najbogatije lovište, može se uzeti da je krivolovstvo, ako se uvriježi u kome lovištu, najopasnije po stanje divljači. Nesavjesni ljudi zaraženi ovom strašću ne bираju ni načina ni sredstva pri lovljenju i nemilosrdnom uništavanju divljači. Svi su im načini dobrí, samo da dodu do svoga cilja. Najopasniji su oni, koji taj nečasni zanat vrše mučke i podlo, hvatajući divljač u gvožđa i u zamke.

U našim južnjim krajevima više je raširen način hvatanja divljači u gvožđa, a u sjevernim krajevima zvjerokradice se više služe zamkama. Ova su sredstva kud i kamo opasnija po stanje divljači nego lov s puškom. I u gvožđa i u zamku se uhvati divljač nečujno, da to ne može nitko primjetiti, pa je razumljivo da je i čuvanje divljači od ljudi koji se na ovaj način bave kradom divljači daleko teže, nego od onih koji love puškom. Gvožđa se obično postave na najužim prolazima i policama i po klancima kuda divljač prolazi, i ona se sama u njih uhvati. U dosta slučajeva, gdje je nadzor i čuvanje manjkavо, osmjele se zvjerokradice u tolikoj mjeri, da divljač pogonom nagone na premete na kojima su postavljena gvožđa. Na taj način brže i uspješnije hvataju divokože, nego kad gvožđa zapnu i ostave na premetu, te čekaju dok divljač tuda naide i sama se uhvati. Redovno ostavljaju gvožđa, pregledaju ih nedjeljno i čekaju na uspjeh.

Gvožđa su providena dosta dugim lancem i kukom na kraju, a obično se ne vežu nego se prosti postave. Ovo kradilovci čine zato da im ulovljena divljač odmah ne crkne u gvožđima, pošto mnogi neće da jedu crknutu i nezaklanu divljač. Na ovaj način uhvaćena divljač može da živi i po 5 do 6 dana u gvožđima, a u nekim slučajevima i dulje, i da se muči dok ne ugine ili dok ne dođe crna duša da joj prereže grkljan i na taj način učini meso upotrebljivim. Ako se divljač uhvati u gvožđa koja su na mjestu čvrsto svezana, pa s njima ne može pobjeći, trga se i otima gvožđima i tako brzo ugine od straha. Ovaj način zvjerokradstva je osobito štetan s te strane, što se obično uhvati u gvožđa divokoza koja vodi jato, pa pored nje redovno i kozle propane.

Hvatanjem divljači u gvožđa najviše se bave čobani i oni stočari koji u blizini planine stanuju ili u planini zimuju, a vrlo često i radnici koji su u šumi zaposleni. Ni jednima ni drugima od ovih ljudi nije na tom putu ništa teško, a ni nedostojno. Čobani su s blagom i ljeti i zimi u šumi. Ljeti tjeraju blago na pašu, a zimi hrane na torini i gone na brst koji krešu, ili u progaline na pašu. Oni poznaju u tančine kretanja i sva staništa divljači. Njima je poznat i svaki kutić, svaka polica, kao i svaki pasić u stijenama. Oni se usporedio sa stočarstvom bave kroz cijelu godinu i lovom. Među ove kradilovce spada najčešće mlađarija koja često puta tjeran pogani žanat kradom i od kućnog starještine, te »ćar« (dubit) od lova ubraja u svoju prćiju. Ako se ovakvim klipanjima pruži prilika da od lova šta zarade, onda u njima prevlada divlja strast, i tada nema granica ovome zlu.

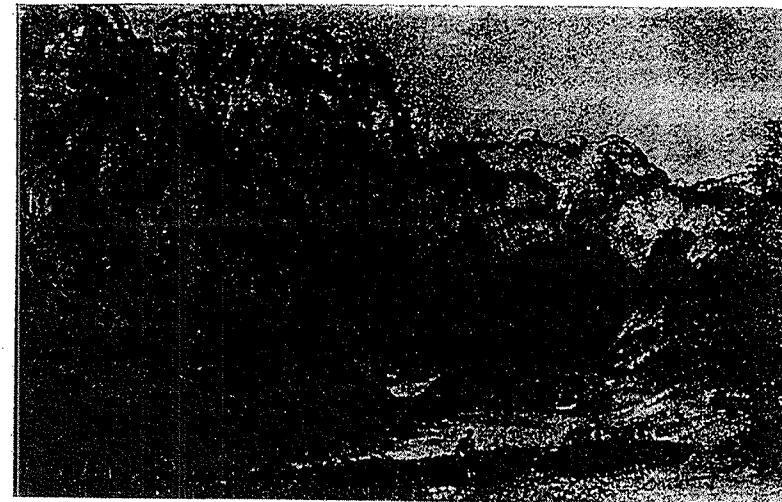
Paralelno sa tom strašcu, razvija se u takvim osobama i mržnja na organe kojima je stavljen u dužnost čuvanje divljači, pa nisu rijetki slučajevi da ovakvi pokvarenjacici pri susretu sa lovnim organom trgnu oružje, pri čemu je često putao žrtvom svoga teškog zvanja čestiti lovni organ.

Gdje se ovakvi kradilovci u lovište uvuku, rade sa mnogo gvožđa, te čovjek ne može biti siguran ni za jedan premet da je slobodan, a isto tako ni za koji kraj u lovištu da je čist od gvožđa. Njihov je rad tih i neprimjetan, ali porazan poput poštasti. U nekim bosansko-hercegovačkim lovištima lovni organi su digli i poništili na stotine gvožđa, dok je to zlo istrijebljeno. Gdje god je to provedeno, tu se odmah opazio prirast na divljači, a to je jasan znak da za naša lovišta nema većeg neprijatelja.

Svi se ovi kradilovci služe gvožđima koja kuju domaći kovači po selima. Ta gvožđa nisu uvijek najsigurnija, a nisu ni dovoljno jaka. Dogodit će ponekada da divljač iz njih izmakne sa prebijenom ili ozljedenom nogom. Opazi li se u lovištu ovako osakaćena divljač, znak je da su gvožđari na poslu, pa treba odmah sve sile uprijeti da se zlu za vremena stane naput.

Najopasniji su kradilovci oni stočari koji zimuju u planinama. Oni su cijele zime sasvim osamljeni i zabačeni od cijelog svijeta. Usljed velike udaljenosti i svih zimskih nepogoda ne može u ove krajeve nikо doći, pa ovi neobuzdani ljudi svu zimu pašuju i obično od reda uništaju i šumu i divljač. Tek u proljeće, kada snijeg okopni i pristup u šume bude omogućen, vide se sve zle posljedice ovoga zimovanja. Usprkos svih zakonskih propisa koji zimovanje u šumi zabranjuju ovo se zlo sve do danas nije dalo iskorijeniti.

Izobraženiji tipovi u kradilovstvu bave se hvatanjem divljači u zamke od žice. Na sličan način kao i gvožđa postav-



Osoje u Divoj Grabovici

lјaju na premete zamke u koje se divljač uhvati i zadavi. Takva mjesta vješto obilježe da ih mogu izdaleka promatrati. Kao i svi ostali kradljivci i kradilovci se najviše koriste noći, maglom, i ružnjim vremenom, samo da ih što manje vide čestiti ljudi.

Jedan jedini put u mojoj dugogodišnjoj praksi u Oštrelju kod Drvara imao sam priliku slušati dreku jedne srne koja se je u mojoj blizini uhvatila u zamku. To strašno i bolno drenjanje koje je trajalo oko pet minuta dok se sirotica nije udavila išlo mi je kroz kosti i nikada ga ne mogu zaboraviti. Tvrdo sam uvjeren da se od ovakve dreke mora sva divljač u okolici toliko uplašiti da se razbježi na sve strane i da se dugo vremena ne smije na to mjesto povratiti.

Slično mora da se dešava i sa divokozama, da se i one u takom smrtnom strahu uplaše i razbježe. Zato, ako se na divljači primjeti da je usplahirena i uznemirena, znak je da tome postoji nekakav razlog, jer divljač ne bježi uzalud sa svoga staništa, pa se mora opreznost i pažnja udvostručiti.

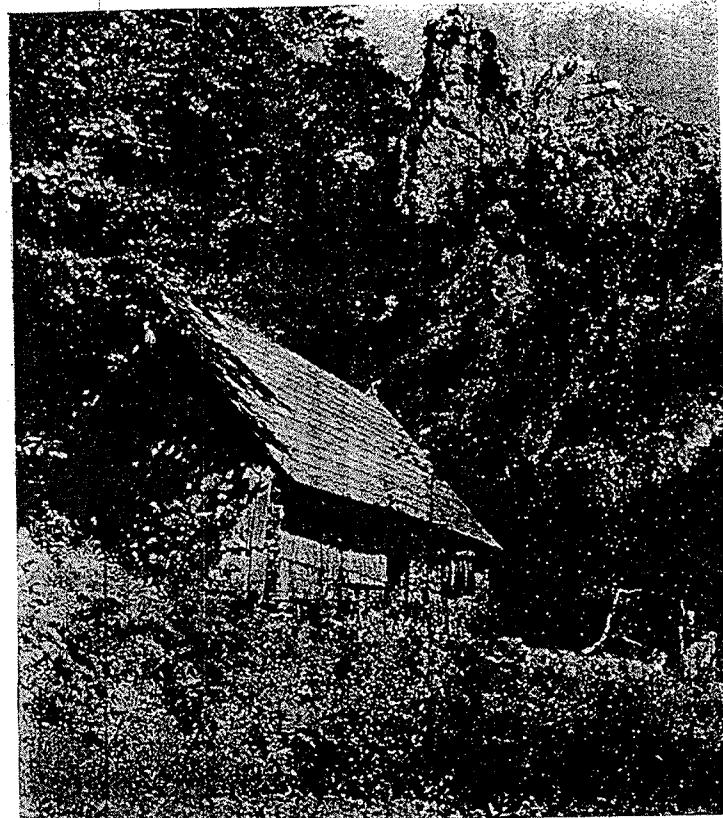
Oni kradilovci koji love s puškom mogu se podijeliti u dvije grupe. Jedni su oni koji love iz lovačke strasti, a ne mogu iz bilo kojih razloga da dodu do dozvole za lov legalnim putem. Oni obično ne love za »šiće« nego za trofeju ili za komadić divljačine. Ponosni su na svoje lovačke sposob-

nosti i diće se s uspjesima koji im dižu ponos u okolici. Među ovim kradilovcima bude često i imućnijih ljudi koji nisu lovci mnogo opasni, jer love obično kao i legalni lovcí u doba lovne sezone, a redovno biraju i komad dívlačí prije nego ga uzmju na nišan. Imade ih i takovih koji se diće više puta sa svojim uspjesima samo da time naprkose lovnim i šumskim organima.

Mnogo su opasniji oni drugi koji love iz koristoljublja pa nađu i zgodne veze za unovčivanje dívlačí. Takovi su ljudi prava napast za lovište. Oni tuku sve što im pod pušku dođe, bez obzira na spol i na dobu godine, samo da zadovolje svoju neobuzdanu strast koja se potencira zaradom pa može da graniči sa ludilom. Mnogi se između tih ljudi bave ujedno i hvatanjem dívlačí u gvožđa i u zamke, pa im krađa dívlačí postane vrelo prihoda. Među ovakovim kradilovcima najviše se nađe šumskih radnika, čobana i ostalih radnika u okolini lovišta, a često puta i seoskih besposličara i vucibatina koji neće da se prihvate drugog posla i časne zarade gdje treba nabiti žuljeve. Ovakovi besposličari i skitnice znaju i u zimsko doba vješto natjerati divokože s progalina u smetove i dubok snijeg. Tu ih pomoću krpalja dostignu i od reda pokolju. Na ovaj način vrlo često stradaju kod nas i srne u masama. Poznati su mi mnogi ovaki slučajevi, među kojima se ističe jedan bezdušnik koji je u nametu zaklao na jednu hrpu sedam srna. Od ovakovih ljudi nije lovište nikada mirno ni sigurno. Vrlo je teško, ali neophodno potrebno takove tipove iz lovišta odstraniti, pa im dapače i svaki pristup u blizinu lovišta spriječiti.

U Bosni i Hercegovini sačuvao se je sve do danas običaj iz starih vremena, da težaci koji su blizu planina ubiju po nekoliko divokoza za zimnicu. U tu svrhu podu u lov u jesen, kada su divokože najdeblje, i ulove po nekoliko kamada za vlastitu potrebu. Ovo ne smatraju nikakim osobitim zlom, nego običajem koji im diktira ekonomska potreba. Takovi ljudi se ne bave inače mnogo lovom.

Führer u svome djelu navodi da je Ivanj-dan po starom kalendaru u Kom planini u Crnoj Gori narodna svečanost koja se sastoji u tome da taj dan svi planinštaci slobodno love divokože. Navodno tamo na Ivanj-dan počinje lov na divokože, pa ide u lov i staro i mlađe. Koliko je meni poznato, u našem narodu postoji običaj da se na Ilin-dan po starom kalendaru, ide u lov. Ovo bi moglo prije odgovarati, jer i naši muslimani slave ovaj praznik i zovu ga Aliđun, a inače su oni poznati kao lovci više nego naš ostali kršteni svijet.



Lovačka koliba na Žlijebu

Lovno osoblje

Vrlo je teška stvar naći i odgojiti prave ljude za lovce i čuvare lovišta. Za ovu službu ne može se uzeti od reda kandidat sa svršenim lugarskim tečajem, kao ni inače koje drugo lice, pa bilo ono i sa najboljim kvalifikacijama, ako za tu službu nema smisla i ako za to zvanje nije rođeno.

Lovačka služba u visokom gorju može se ubrajati među najteže službe. Ona je skopčana vazda sa najvećim naporima kao i sa pogibelji po život, za organa koji je savjesno vrši. Ta služba zahtijeva od svakog organa najviše što se zamisliti može, a daje mu materijalno vrlo malo, redovno samo golu malu plaću.

Savjesno vršiti lovačku službu može samo ono lice, koje u planine vodi ljubav za prirodom i volja za lovom. Za ovo teško zvanje odgajaju se pravi ljudi samo u ranoj mlađosti i to redovito oni koji su rođeni i odrasli u planini i u šumi, pa se tu osjećaju kao u svome rođenom domu. Kao lovci i čuvari lova dađu se najbolje izobraziti u dobi između 16 i 20 godina mlađiči koji vole hodati po brdima i planinama. Njih treba podvrći redu i disciplini, naučiti ih slušati starijega i prepostavljene, zahtijevati da budu na nogama dan i noć i na taj način odgojiti dobre organe.

Laiku, a na žalost više puta i pozvanom, izgleda dužnost lovnih organa neznačna i jednostavna, a u stvari je to služba koja na organa stavlja najveće zahtjeve. Lovac i čuvar lova mora biti odvažan, snažan, neustrašiv i u svakom slučaju prisutan i razborit. Njegovo nastupanje i ponašanje mora biti smisljeno i tako da vazda unaprijed osujeti i spriječiti svaku štetu koja bi mogla nastati u lovištu. On mora znati naći načina na koji može spriječiti pristup sumnjivim licima u lovište, kao što mora vazda izbjegavati i sukobe sa zvjerokradicama.

Ni jednom lovnom organu nema mjesta ni u mehani ni u kafani, nego samo u lovištu. Službeni pohodi lovnih organa ne smiju biti jednolični, da svako za njih može znati. Lovni organ ne smije vazda ići u lovište istim putem ni istim pravcem, a ni u isto vrijeme. On mora da se nenadano pojavi u svako doba i na svakom mjestu. Treba da je sa svakim u

saobraćaju uljudan i korekstan, a u svome zvanju ponosan i umjeren. Mora da pozna u lovištu svaki premet i svaku stazu. Treba da ta mesta redovno obilazi i pretražuje nisu li gdje postavljena gvožđa ili zamke na njima. Isto tako mora da pozna okolicu i stanovništvo i sva sumnjiva lica koja se lovom bave, te da i njihova kretanja vazda prati budnim okom.

Ujedno mora sam da se bavi intenzivno lovljenjem štetne žvjeradi, da penje gvožđa, pravi tuljce, po potrebi izlaže otrov i sve ostalo što je s time u vezi. Na ovaj način može marljiv organ da poboljša svoje stanje i podigne prihode lovinom, nagradama i taglijama koje dobije za ulovljenu žvjerad. Ni jedan vlasnik lovišta ne treba sa nagradama i taglijama škrtauti. Čim više isplati nagrada osoblju za uništenu žvjerad, tím će više podići volju za lov kod svojih organa, a tím manje će imati štetočina u lovištu što ide u prilog uzgoju korisne divljači.

Svaki onaj čini krivo koji lovne organe zapostavlja ostalim javnim i šumskim organima. Lovni organi vrše vrlo tešku i časnu službu koja pored mnogo samoprijeđegora zahtijeva od pojedinaca i viši stepen kulture za potpuno razumjevanje svoga poziva.

U toj službi se najviše troši i fizička snaga. Lovac polazi na dužnost u planine gdje ostaje i po više dana. U torbi mora da nosi sve što mu je za život potrebno, da noćuje po kolibama i pod vedrim nebom, pa se takav rad ne smije omaložavati, pošto on stoji daleko iznad svih zahtjeva koje služba stavlja na ostale organe srođne struke.

Svi lovni organi moraju biti vješti u skijanju i upotrebi krpalja, bez čega se u dubokom snijegu ne mogu vršiti uspješna kretanja koja služba zahtijeva. Od neprocjenive je vrijednosti za svakog organa dobar dalekozor, bez koga se vršenje službe ne da ni zamisliti.

Mnogi neuspjeh lovnih organa na žalost često leži u nerazumjevanju stvari od strane onih koji o tome odlučuju. Često puta se svede krivični slučaj i na to, kao da lovni organ nije tačno po zakonu postupio ili čak da se je o zakon i ogrijesio.

Ako se uzmu u obzir sve teške okolnosti pod kojima se uređovanje vrši sa žvjerokradicama, te mržnja koju goji svaki kradilovac prema čuvaru lova, dolazi se do jasna zaključka da se ova služba ne može usporediti sa službom onih javnih organa iz gradova i sa sela. Da se uhvati prevezani žvjerokradica na djelu, treba nekada i po godinu i dvije dana, makar se i znalo za njegovo haraćenje po lovištu. Kada se uhvati takav tip, obično nema tome svjedoka, a žvjerokradica nalazi uviјek dovoljno zagovornika na sve strane u okolini, pa često puta i tačna kaznena prijava izblijedi pred sucem koji ne može



Valjani lovčevi pratoci

da potpuno u stvar uđe i da ocijeni strogo sve okolnosti. U svim slučajevima uređovanja na terenu sve su prednosti na strani žvjerokradice. On pozna svakog lovnog organa, prati ga na svakom koraku i izrabljuje njegovo otsustvo u svakom kraju lovišta. Pri susretu s lovnim organom pobegne i sakrije se, a ako se zateče u lovištu, za to nađe stotinu izgovora. Sve te okolnosti znaju krivolovci u punoj mjeri iskoriscavati. Zato treba pri primjenjivanju kazne za krivolovstvo uviјek sve ove okolnosti uvažavati i najstrožije se držati propisa i slova zakona.

Ako lovni organi primijete da za svoj trud ne nađu priznanja u pravednoj strogoj kazni, nije čudo da onda u službi popuste. Blage osude i labavo izvršivanje kazne za prekršaje zakona o lovu nose redovno sa sobom najteže posljedice. Žvjerokradice se osile i ubezobraze izvrgavajući ruglu prijavitelje, a pôvodom toga organi otupe i službu zanemaruju. Naprotiv, tko želi uspjeh svome lovištu, mora svoje osoblje pomagati i nagraditi za svaki pojedini slučaj kad organ uhvati i kazni privede kradilovca.

Za izvršivanje raznih poslova u lovištu kao i za izvršavanje lova treba imati u svako doba pri ruci vješte i pouzdane ljude koji treba da su upućeni u sve te poslove. Među našim planinšćicima nade se vazda dosta takovih ljudi koji i za malu nadnicu s voljom rade u lovištu, a tko zna na njih uplivisati lijepom riječi, onda je u svakom poslu za uspjeh siguran. Većinom su to ljudi koji su u penjanju po stijenama neumorni

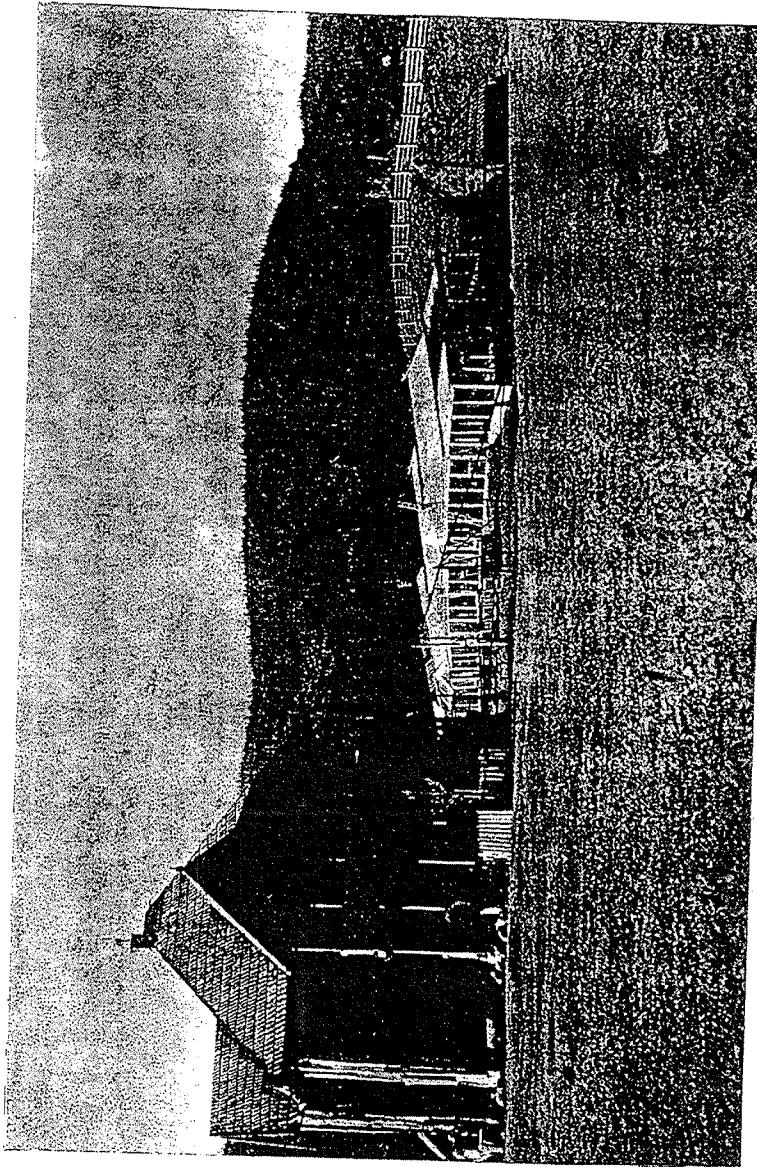
i neustrašivi da im se vještini i smjelosti mora svaki diviti. Obično su strastveni za lovom pa doprinesu svoj veliki dio uspjehu, a kao hajkači stvaraju čudesa.

Prilikom jednog lova u Sjeračkim Stijenama trebao sam ja otici na jedan premet kome je pristup bio vrlo težak i opasan, da se nisam usudio tamo poslati kojeg drugog lovca. Sa mnom je kao obično pošao jedan težak da mi ponese torbu i kabanicu. Bio je čovjek četrdesetih godina, vrlo okretan i vješt u planini. Pri polasku od kuće iz sela gdje smo noćili, primjetio sam da nas dvojicu slijedi jedan dječak od kojih 16 do 17 godina. Upitah moga pratiloca Ahmeda tko je dječak i zašto nas slijedi, našto mi on odgovori: »Moje je dijete, neka ga uz nas, gospodine, more nam što trebatи, a neka se uči po lovu s ljudima hodati!«

Na povratku s čeke trebalo nam je preći jedno vrlo opasno mjesto u strmoj strani iznad dosta visokih okomitih stijena. I Ahmed i mali su išli bosonogi, iako je bilo malo snijega. Ahmed je išao prvi noseći sapeta divojarca na leđima, ja iza njega, a mali kao posljednji noseći očevu i moju torbu o ramenu, a pod pazuhom njih obojice obuću.

Kada smo bili na najstrmijem mjestu, u strani iznad stijena, čuo sam u jednom momentu kako se mali otisnuo niz stranu i u času sam ga vidi kako u zraku leprša preko stijena u dolinu dobropolske rijeke koja tuda protiče. Sav izbezumljen od straha kriknuo sam za mladićem, koga sam smatrao izgubljenim i već mrtvim.

Moj Ahmed je mirno prešao opasno mjesto, onda se tek obazreo da vidi šta se je dogodilo, a po tome hladno dodao: »Ko ne bude tako niz stijene letio, ne može se ni naučiti hodati!«. Međutim sam ja sa stijene gledao u dolinu za malim i odlahnulo mi je kada sam ga vidi kako u velikoj hrpi šušnja nešto čeprka i traži. Na moj poziv bezazleno i mirno mi se je odazvao i odgovorio kao da se nije ništa ni dogodilo: »Izgubio sam u šušnju babin (očev) opanak, pa me eto odmah k vama čim ga nađem«. Pri ovome opasnom padu je bila sva sreća u tome, što je dječak pau u veliku hrpu šušnja koju je vjetar tu nanio, inače bi se morao razbiti i polomiti kosti, jer je letio s okomite stijene preko deset metara u dubinu.



Lovačka kuća na Velikom Polju na Igmanu sa gajenje srebro-dlakave lisice

Uređivanje lovišta

Radi izvađanja svih radova u lovištu koji su sa užgajanjem divljači u vezi, nužno je najprije u lovištu sagraditi kolibe da se osoblje i lovci mognu skloniti od ružna vremena i udobno konačiti. Lovačke su kolibe u svakom lovištu neophodno nužne, i gdje njih nema, ne može biti govora o intenzivnom radu u lovištu. Uzme li se u obzir da lovišta leže u visokom gorju, gdje je vrijeme vrlo promjenljivo, pa je čovjek svaki čas izložen nevremenu, jasno je da se lovačkim kolibama mora pokloniti prva i puna pažnja.

Prema prilikama i mogućnosti, kolibe treba graditi u centru lovišta odakle je najlakše vršiti službu ići na lov. Gdje god ima živa voda, treba tu blagodat iskoristiti i u blizini vrela kolibu sagraditi. Koliba treba da bude na zaklonjenom mjestu i da nije izložena vjetru. Vrlo je prijatno, ako je koliba na poglednu mjestu odakle se pruža lijep vidik na planine i okolicu, no nije dobro da se koliba izdaleka vidi.

Pored svake lovačke kolibe, do koje se može doći konjem, treba natkriti nešto strehe, a gdje je moguće skloniti bar jednoga ili dva konja. Pošto u jesen na planini nije moguće konje na pašu puštati, to je potrebno u ljetno doba pribaviti nešto sijena i sadjeti ga u blizini kolibe, za hranu konjima, kojima se dojaše i iznese prtljaga do kolibe.

Iako su naši malí bosanski konji naučeni na oskudnu hranu i na brst, ipak im je u planini nužno dati malo sijena, jer im je i posao vrlo težak, pošto nose velike terete dugu vremena u velikom usponu. Jednom zgodom nakresao je svome ţekanu u planini naš redovni kiridiša Šaban, bukovih granćica i položio mu da brsti. Jedan lovni gost, stranac koji je začuđeno gledao kako to naš domaći konj grize i ždere, stavi mi primjedu: »Ja nisam znao da ima konja koji žderu drvo!«

U sasvim zabitnim i udaljenijim krajevima, gdje se može samo pješice doći, grade se obično male kolibe sa jednom prostorijom. Takove kolibe za 5—6 ljudi grade se u dimenzijsama 4×5 m. Ako je u takoj kolibi dobar razmještaj ognjišta, postelja, čatrnje i stola, onda se da vrlo dobro iskoristiti.

Na mjestima gdje je pristup kolibi moguć i s konjem i gdje dolazi i više ljudi na konak, grade se kolibe od dvije prostorije u veličini 9×5 m, od čega bude 6×5 m otvoreni prostor s ognjištem i zajedničkim ležištem, a druga prostorija od 3×5 m izgradi se kao soba. U ovakovoj sobi se mogu smjestiti tri zasebne postelje, stol i peć. Prema potrebi i prilikama mogu se uzeti ove dimenzije i drugačije, no prostorija sa ognjištem i otvorenom vatrom uvijek mora biti veća. U toj se prostoriji više ljudi zadržava, obično se tu kuha i odjeća suši pa zato treba i više zraka.

Gdje god nema u blizini žive vode, potrebno je u kolibi napraviti čatrnju (cisternu) u koju se hvata kišnica s krova. Najbolje je u kytu kolibe iskopati jamu i u nju ugraditi cimentiranu čatrnju. Čatrnja mora biti, radi čistoće vode pokrivena jakim i dobrim poklopcem. Isto tako treba ispod strehe, izvan kolibe, postaviti što veće korito i u njega uhvatiti vodu koja je vazda potrebna za napajanje konja, pranje suđa i ostalog.

Kolibe se grade od tesane ili od rezane građe, a pokriju šimlom. Od osobite je važnosti da se u uglovima brvana dobro povežu, da ih vjetar ne može rasklimati.

Koliba treba da je podignuta na malom podžidu radi zaštite donje građe od truleži i vlage od zemlje koja može biti vrlo neprijatna.

Protiv vjetra i kiše, koja između brvana u kolibu upada i vlaži je, potrebno je kolibu sa spoljašnje strane opšiti šimlom.

Otvoreni se prostor u kolibi nabije ilovačom koja se svakom zgodom malo poprska vodom i lako očisti. Sobi treba daskom popoditi, a isto tako i stijene opšiti šipiljenom daskom (Schiffboden) koja je tako spojena da se ne može u sobi vjetar osjećati. Daska mora biti u podu kao i na šišetu i po zidovima blanjana. Ovako opšivena koliba vrlo se lako drši čista i uredna, a ima i lijep izgled. Na prozorima spolja moraju biti jaki drveni kapci. U kolibi treba po stranama pribititi što više polica, da se mogu razne stvari na njih postavljati. Isto tako treba udariti i više jakih klina o koje se može vjesati oružje i odjeća. Primitivan mali ormarić pribije se na stijenu kolibe i u njemu se drži u limenoj kutiji radi zaštite od miševa službena knjiga u koju se upisuju lovni organi svakom prilikom kad u kolibu dođu. Osim toga se tu drži i mala kućna apoteka i ostale sitnice koje obično u kolibi trebaju i tu stalno stoje. U sobi treba da bude dobra peć koja ustrajno drži topinu, i ona mora da je tako udešena, da se na njoj može i kuhati. Najbolje su naše domaće peći od ilovače koje se lože iz sobe, a pred vratima imadu malo ognjište na koje se može izgrnuti žeravica i tu manje stvari kuhati. Gdje god je moguće, treba kolibu graditi od četinjaštoga drveta, a ne

Katastar

državnih rezervisanih lovišta u kojima se goje divokoze
u Bosni i Hercegovini prema stanju iz godine 1934

Redni broj	Lovista										Divljači kom.	Prinjedba		
	Zemljopisna pozicija	Šumsko upravljanje	Naziv lovišta	Površina ha	Broj lov. osobija		Lovačkih kuća	Lov. koliba	Cesta km	Iah. puteva km	Lov. staza km			
					Lovačkih kuća	Lov. koliba								
1	Pri-morska	Mostar Konjic Prozor	Plasa Čvrsnica Điva Gra-bovica	32652	3	1	7	3	50	100	1800			
2	Pri-morska	Konjic Mostar	Prenj	24592	3	1	3		30	30	800			
3	Drinska	Sarajevo Konjic	Bjela- šnica Igman	41453	1	5	1		20	40	50	Divo-koze se goje sporedno na malom prostoru		
4	Zetska	Foča Gacko	Zelen-gora Maglić Volujak	43927	2	2	5				600			
5	Zetska	Foča	Sijeračke stijene	9997	1		1			15	200			
6	Zetska i Primor-ska	Nevesinje Mostar	Velež	11934			2	10			200			

163155

3680

od bukovine. Četinjasto drvo se lakše obraduje i bolje drži, a bukovina se baca i krivi. Osim toga u bukovinu se zabuši sipac pa brzo rastroči građu i sipa crvotočinu po kolibí, što može biti neprijatno. Ispred kolibe je dobro prepustiti jedan šav krova i napraviti malo predvorje, koje obično služi za raznu uspremu i za držanje gorivih drva. Za gradnju svake kolibe treba unaprijed izraditi nacrt i po njemu gradnju izvesti. U svakom slučaju je bolje graditi kolibú malo veću, nego manju. Nikako nije praktično, a ni dobro, postojeće kolibe proširivati ili dograđivati.

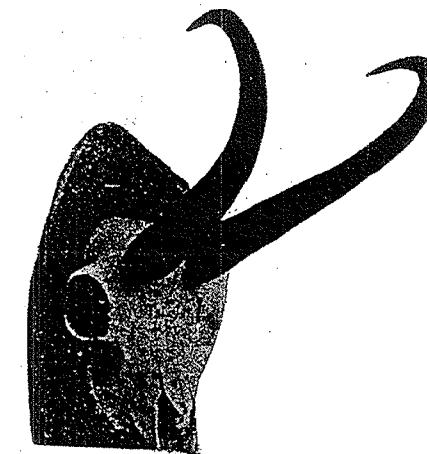
U svako lovište je potrebno izgraditi puteve i lovačke staze i na taj način omogućiti pristup. Gdje u lovištu postoje izrađene lovačke staze, tu je organima znatno olakšana služba. Stazom se lakše i brže svuda dođe, lovište se bolje upozna, a i stanija se, kao i brojno stanje divljači, mnogo brže i lakše ustanovi. Jednom rječju, sví poslovi u lovištu, koji se vrše u vezi sa užgajanjem divljači, lakše se vrše, nego gdje tih naprava nema. Isto tako se i lov daleko lakše i mnogo uspješnije vrši ondje gdje postoje lovačke staze. Pri izgradnji lovačkih staza treba već od početka biti oprezan i voditi ih vazda takovim smjerom i u takove krajeve gdje će staza najbolje odgovarati potrebama službe, a da se njima i lovac može u svaku dobu korisno služiti. Svuda gdje su poznata mjesta da se divljač zadržava, treba dovesti staze. Na poglednim i podesnim mjestima potrebno je načiniti klupice da čovjek može malo sjesti i odmoriti se.

Jahači putevi se grade obično u širini od 1 m, a lovačke staze 0,40 m. Čim je staza ili put umjerenijeg uspona, tim je po njoj hodanje lakše i udobnije. Zato nije potrebno nigdje radi malih i neznačnih izdataka skraćivati stazu i voditi je velikim usponom, jer se time ništa ne dobiva. Kao umjeren uspon za jahače puteve može se uzeti 15 %, a lovačke staze mogu se voditi i do 25 % uspona. Gdje se staze vode u serpentinama, treba dobro paziti na okuke i ostavljati ih dosta široke, po mogućnosti što više u horizontali. Najviše treba pažnje pokloniti tome da se staze vode stalno u umjerenom usponu, to jest da se preveć ne pada i da se prebrzo ne uždiže.

Na onim mjestima gdje se lovi pogonom ili hajkom, na poznatim čekama se naprave sjedala koja se vazda prije lova maskiraju granjem. Na njima treba napraviti klupice i naslone s kojih se može sigurno gađati. Gdje to prilike zahtijevaju, treba ispred čeke šumu prokresati i otvoriti pogled lovcu, no to se mora vrlo oprezno obaviti, da se ne bi time odbila divljač s premeta.

Ovim bi bilo rečeno sve što je po mome shvaćanju u vezi sa načinom života, lovom i užgajanjem naše divokoze.

Želja mi je da ova bijeda slika mojih izlaganja nađe pristupa i razumijevanja i u širim slojevima naroda, da se svuda steče ljubav i interesa za ovu krasnu divljač od koje svako može imati samo koristi, a niko štete. Bez divokoze na stijeni ne da se planina ni zamisliti u punom smislu riječi u pravoj svojoj ljepoti. Ona je najlepši ures naših golih i kamenitih brda i ponos svih pravih lovaca, pa zato, daj Bože, da se namnoži i prosiri svuda, gdje god joj to prilike i okolnosti dozvoljavaju, na korist i diku našega naroda i naše prostrane domovine.



Sadržaj :

	Strana
Uvod	5
Historijat	9
Opis	15
Način života	33
Cajenje	51
Lovačka oprema	71
čev	87
Krivolovstvo	117
Lovno osoblje	123
Uređivanje lovišta	129

**KNJIŽNICA
OBITELJ
DŽAJA**

